

Микола Кун

Легенди і міфи Стародавньої Греції

ДАВНЬОГРЕЦЬКИЙ ЕПОС

ТРОЯНСЬКИЙ ЦИКЛ

ЄЛЕНА, ДОЧКА ЗЕВСА І ЛЕДИ

(Міфи троянського циклу викладені за поемою Гомера «Іліада», трагедіями Софокла «Аякс-бичоносець», «Ділоктет», Евріпіда «Іфігенія в Авліді», «Андромаха», «Гекуба», поемами Вергілія «Енеїда», Овідія «Героїні» та за уривками ряду інших творів)

Колись славетний герой Тіндарей був вигнаний із свого царства Гіппокоонтом. Після довгого блукання знайшов він притулок у царя Етолії, Фестія. Полюбив цар Фестій героя і віддав йому за дружину свою прекрасну, як богиня, дочку Леду. Коли великий Зевсів син Геракл переміг Гіппокоонта і вбив його та всіх його синів, повернувся Тіндарей з прекрасною дружиною своєю в Спарту і почав там правити.

Четверо дітей мала Леда. Прекрасна Єлена і Полідевк були дітьми Леди і громовержця Зевса, а Клітемнестра і Кастор були дітьми Леди і Тіндарея.

Прекрасна була Єлена. Жодна з смертних жінок не могла зрівнятися з нею красою. Навіть богині заздрили їй. По всій Греції гриміла слава Єлени. Знаючи про її божественну вроду, викрав її у Тіндарея великий герой Аттики Тесеї, але Єленині брати, Полідонк і Кастор, визволили сестру і повернули її в батьківський дім. Одим за одним приходили до палацу Тіндарея женихи свататись за прекрасну Єлену, кожен хотів назвати її, найвродливішу з жінок, своєю дружиною. Не зважувався Тіндарей віддати Єлену за когось з героїв, що приходили до нього, він боявся, що інші герої із заздрощів до щасливця почнуть з ним боротьбу і виникнуть великі чвари. На решті, хитромудрий герой Одисей дав таку раду Тіндареєві:

— Нехай прекрасна Єлена вирішить сама, чиєю дружиною хоче вона стати. А всі женихи нехай запрясягнуть у тім, що ніколи не здіймуть вони зброї на того, кого вибере Єлена чоловіком, а всіма силами допомагатимуть йому, якщо покличе він їх у біді собі на допомогу.

Послухався Тіндарей Одіссейової поради. Усі женихи заприсяглись, а Єлена вибрала одного з них, і цим обранцем був прекрасний син Атрея, Менелай.

Одружився з прекрасною Єленою Менелай. Після смерті Тіндарея він став царем Спарти. Спокійно жив він у палаці Тіндарея. не підозрюючи, скільки лиха принесе йому шлюб з прекрасною Єленою.

ПЕЛЕЙ І ФЕТІДА

Знаменитий герой Пелей був сином мудрого Еака, сина Зевса дочки річкового бога Асопа, Егіни. Братом Пелея був герой Теламон, друг найбільшого з героїв — Геракла. Довелось тікати з батьківщини Пелеєві і Теламонові, бо вони вбили із заздрощів свого зведеного брата. Пелей подався у багату Фтію. Там прийняв його герой Еврітій і дав йому третю частину своїх володінь, а за дружину дав йому свою дочку Антігону. Та недовго залишався у Фтії Пелей. Під час Калідонського полювання він ненароком вбив Еврітіона. Засмучений цим нещастям, покинув Пелей Фтію і пішов в Іолк. І в Іолку чекало нещастя Пелея. В Іолку полонила його красою дружина царя Акаста і схилила його забути про дружбу до Акаста. Відштовхнув Пелей дружину свого друга, а вона, помщаючись на ньому, обмовила його перед чоловіком. Повірив дружині Акаст і вирішив згубити Пелея. Якось під час полювання на лісистих схилах Пелігону, коли стомлений полюванням Пелей заснув, Акаст сховав чудодійний меч Пелея, який подарували йому боги. Ніхто не міг устояти в бою з Пелеєм, коли він бився цим мечем.

Акаст був певний, що, позбувшись свого чудодійного меча, загине Пелей, роздертий дикими кентаврами. Але на допомогу Пелеєві прийшов мудрий кентавр Хірон. Він допоміг героєві відшукати чудодійний меч. Кинулись на Пелея дикі кентаври, готові роздerti його, але він легко відбив їх своїм чудодійним мечем. Врятувався Пелей від неминучої загибелі. Відомстив Пелей і зрадникові Акастові. Він з допомогою Діоскурів, Кастора і Полідевка, здобув бага-тий Іолк і вбив Акаста та його дружину.

Коли титан Прометей відкрив велику таємницю, що від шлюбу Зевса з богинею Фетідою має народитись син, який буде могутніший від батька і скине його з трону, він порадив богам віддати Фетіду в дружини Пелеєві, бо від цього шлюбу народиться великий герой. Так і вирішили зробити боги; одну тільки умову поставили боги: Пелей повинен був перемогти богиню в єдиноборстві, Коли бог Гефест повідомив Пелеєві про волю богів, Пелей пішов у той Грот, в якому часто відпочивала Фетіда, випливаючи з глибини моря. Сховався в гроті Пелей і став чекати. Ось піднялась з моря Фетіда і увійшла в Грот. Кинувся на неї Пелей і обхопив своїми могутніми руками. Намагалась вирватись Фетіда. Вона оберталася в левицю, змію, вона перетворювалася у воду, але не випускав

її Пелей. Переможена була Фетіда, тепер вона повинна була стати Пелейовою дружиною.

У просторій печері кентавра Хірона відсвяткували боги весілля Пелея з Фетідою. Розкішний був весільний бенкет. Усі боги Олімпу брали в ньому участь. Гучно лунала золота кіфара Аполлона, під її звуки співали музи про велику славу, що судилась синові Пелея й богині Фетіди. Бенкетували боги. Ори і харити водили під спів муз і гру Аполлона танок, а серед них вирізнялися своєю величною красою богиня-войовниця Афіна і юна богиня Артеміда, але всіх богинь переважала красою вічно юна богиня Афродіта. Брали участь у танку і бистрий, як мисль, вісник богів Гермес, і шалений бог війни Арес, що забув про криваві битви. Розкішно обдарували боги молодят. Пелеєві подарував Хірон свій спис, ратище якого зроблено було з твердого, як залізо, ясена, що виріс на горі Пеліон; володар морів Посейдон подарував йому коней, а інші боги — чудодійну зброю.

Веселилися боги. Одна тільки богиня розбрату Еріда не брала участі у весільному бенкеті. Самотньо блукала вона біля печери Хірона, глибоко затаївши в серці образу за те, що не покликали її на бінкет. Придумала, нарешті, богиня Еріда, як помститись богам, як розпалити між ними. Взяла вона золоте яблуко з далеких садів Гесперід; одне тільки слово було написано на цьому яблуці — «найвродливішій». Тихо підійшла Еріда до бенкетного столу і, для всіх незрима, кинула на стіл золоте яблуко. Побачили боги яблуко, підняли й прочитали на ньому напис. Але яка з богинь найвродливіша? Зараз виникла суперечка між трьома богинями: дружиною Зевса — Герою, войовницею Афіною і богинею кохання золотосяйною Афродітою. Кожна з них хотіла дістати це яблуко, жодна не хотіла уступити його іншій. Звернулися до царя богів і людей Зевса богині і домагались розв'язати їх суперечку.

Відмовився Зевс бути суддею. Він узяв яблуко, віддав його Гермесові і звелів йому вести богинь в околиці Трої, на схили високої Іди. Там мав вирішити прекрасний син царя Трої Пріама, Паріс, якій з богинь повинно належати яблуко, яка з усіх їх «найвродливіша». Так скінчився весільний бенкет Пелея суперечкою богинь. Багато лиха мав принести людям цей спір трьох богинь.

СУД ПАРІСА

Швидко полинули Гермес і три богині на схили Іди до Паріса. Паріс, Пріамів син, пас у цей час стада. Перед народженням Паріса мати його Гекаба бачила страшний сон: вона бачила, як пожар загрожував знищити всю Трою. Злякалася Гекаба, розповіла вона свій сон чоловікові. Звернувся Пріам до провісника, а той сказав йому, що у Гекаби народиться син, який буде винуватцем загибелі Трої. Тому Пріам, коли народився у Гекаби син, звелів своєму слугі Агелаєві віднести

його на високу Іду і кинути там, у лісових хащах. Але не загинув син Пріама — його вигодувала ведмедиця. Через рік знайшов його Агелай і виховав, як рідного сина, назвавши Парісом. Виріс серед пастухів Паріс і став надзвичайно вродливим юнаком. Він вирізнявся серед своїх однолітків силою. Часто рятував він не тільки стада, а й своїх товаришів від нападів диких звірів та розбійників і так прославився серед них своєю силою й хоробрістю, що вони назвали його Олександром (захисником мужів). Спокійно жив Паріс серед лісів Іди. Він був цілком задоволений своєю долею.

До цього саме Паріса і з'явилися богині з Гермесом. Злякався Паріс, побачивши богинь і Гермеса. Він хотів утекти від них, та хіба міг урятуватись він втечею від бистрого, як мисль, Гермеса? Зупинив Паріса Гермес і ласкаво заговорив з ним, простягаючи йому яблуко:

— Візьми це яблуко, Парісе, — сказав Гермес, — ти бачиш, перед тобою стоять три богині. Віддай яблуко тій з них, яка найвродливіша. Зевс звелів тобі бути суддею в суперечці богинь.

Зніяковів Паріс. Дивиться він на богинь і не може вирішити, яка з них найвродливіша. Тоді почала кожна з богинь умовляти юнака віддати яблуко їй. Вони обіцяли Парісові великі нагороди. Гера обіцяла йому владу над усією Азією, Афіна — воєнну славу й перемоги, а Афродіта обіцяла йому за дружину найвродливішу із смертних жінок, Єлену, дочку громовержця Зевса й Леди. Недовго думав Паріс, почувши обіцянку Афродіти: він віддав яблуко їй. Отже, найвродливішою з богинь була визнана Парісом Афродіта. З того часу Паріс став улюбленцем Афродіти, і вона в усьому почала йому допомагати, до чого б він не взявся. А Гера й Афіна зненавиділи Паріса, зненавиділи вони й Трою і всіх троянців і надумали погубити місто й увесь народ.

ПАРІС ПОВЕРТАЄТЬСЯ ДО ТРОЇ

Після зустрічі з богинями Паріс недовго залишався в лісах Іди. Пріам, бачачи, що дружина його Гекаба не може втішитись і все сумує за втраченим сином, влаштував багаті ігри на честь загиблого, як думав він, сина. Як нагорода переможцеві призначений був найкращий бик із стада царя Пріама. Цей бик був саме в тій череді, яку пас Паріс. Шкода було Парісові розлучатися з биком, якого він дуже любив, і він сам повів його до міста. У Трої побачив Паріс змагання героїв. Розпалилося в нім серце жадобою перемоги. Він узяв участь і переміг усіх, навіть могутнього Гектора.

Розгнівались Пріамові сини на те, що їх переміг якийсь пастух. Пріамів син Деїфоб вихопив меч і хотів убити Паріса. Зляканий Паріс кинувся до вівтаря Зевса і в нього шукав порятунку. Побачила його біля вівтаря віща дочка Пріамова, Кассандра. Відразу зрозуміла вона, хто цей пастух. Зраділи Пріам і Гекаба, що знайшли втраченого сина, і з великим торжеством повели його до палацу.

Даремно Кассандра застерігала Пріама, даремно нагадувала вона йому, що доля призначила Парісові бути причиною загибелі Трої. Ніхто не звернув уваги на слова віщої Кассандри. Адже бог Аполлон прирік Кассандру на сумну долю: ніхто не вірив її провіщенням, хоч здійснювалось усе, що вона провіщала.

ПАРІС ВИКРАДАЄ ЄЛЕНУ

Минуло багато днів, відтоді як повернувся Паріс у дім отця свого Пріама. Здавалось, що та зміна, яка сталася в його житті, змусила його забути про дар, обіцяний йому Афродітою за золоте яблуко. Тепер він був царевичем, а не звичайним, нікому невідомим пастухом. Але Афродіта сама нагадувала йому про прекрасну Єлену й допомогла своєму улюбленцеві збудувати чудовий корабель, і він зібрався вже відплисти в Спарту, де жила Єлена. Даремно почав застерігати його віщий син Пріама, Гелен. Він пророкував загибель Парісові. Нічого не хотів слухати Паріс. Він зійшов на корабель і вирушив у далеку путь безкраім морським простором. Розпач охопив Кассандру, коли побачила вона, як віддалявся швидкохідний корабель Паріса від рідних берегів. Простерши до неба руки, вигукнула віща Кассандра:

— О, горе, горе великій Трої і всім нам! Бачу я: охоплений полум'ям священний Іліон, скривавлені лежать повалені в прах його сини! Я бачу: ведуть у неволю чужинці плачучих троянських жон і дів!

Так вигукувала Кассандра, але ніхто не зважив на її пророцтво. Ніхто не зупинив Паріса.

А він плив усе далі й далі. Знялася на морі страшна буря. Не спинила й вона Паріса. Минув він багату Фтію, Саламін і Мікени, де жили майбутні вороги його, і прибув, нарешті, до берегів Лаконії. Причалив Паріс у гирлі Евроту і вийшов із своїм другом Енеєм на берег. З ним пішов він до царя як гість, що не замишляв нічого злого.

Радо привітав Менелай Паріса і Енея. На честь гостей приготував він багату трапезу. Під час цієї трапези вперше побачив Паріс прекрасну Єлену. Сповнений захоплення, дивився він на неї, милуючись її неземною красою.

Полонила краса Паріса і Єлена, він був прекрасний у своєму багатому східному вбранні. Минуло кілька днів. Менелаєві треба було їхати на Крит. Від'їжджаючи, просив він Єлену дбати про гостей, щоб нічого їм не бракувало. І гадки не мав Менелай, якої кривди завдадуть йому ці гості.

Коли Менелай поїхав, Паріс зараз же вирішив скористатися з його від'їзду. З допомогою Афродіти він умовив ніжними речами прекрасну Єлену покинути дім чоловіка і втекти з ним у Трою. Дала згоду Єлена Парісу. Потай повів Паріс прекрасну Єлену на свій корабель; викрав він у Менелая дружину, а з нею і його скарби. Усе забула Єлена — чоловіка, рідну Спарту і дочку свою Герміону заради любові до Паріса.

Покинув корабель Паріса гирло Евроту, повівши з собою багату здобич. Швидко нісся корабель по морських хвилях назад до троянських берегів. Радів Паріс, з ним була найвродливіша з смертних жінок, Єлена. Як ось, коли корабель плыв далеко від берегів у відкритому морі, зупинив його могутній бог моря Нерей. Він вплив з морської глибини і провістив загибель Парісові і всій Трої. Збентежились Паріс і Єлена, але Афродіта заспокоїла їх і примусила забути це грізне провіщення. Три дні плыв корабель під охороною Афродіти спокійним морем. Швидко гнав його попутний вітер. Щасливо прибув він до троянських берегів.

МЕНЕЛАЙ ГОТУЄТЬСЯ ДО ВІЙНИ ПРОТИ ТРОЇ

Як тільки прекрасна Єлена покинула з віроломним Парісом палац Менелая, боги зараз же послали вісницю богів Ірідю до Менелая на Крит. Швидко полинула на своїх райдужних крилах Іріда з Олімпу, вмить постала вона перед Менелаєм і сповістила про горе, що спіткало його. Зараз же вирушив Менелай додому. Хутко доплив він до Спарти. Страшенно розгнівався він, побачивши, що зрадила його Єлена і що викрадено його скарби. Зараз поїхав Менелай до свого брата Агамемнона, щоб порадитися з ним, як помститись Парісові за його віроломство. Агамемнон з повним співчуттям прийняв свого брата і порадив йому зараз же зібрати усіх тих героїв, які колись запряглися всіма силами допомагати йому в нещасті.

З цими героями та їх військами радив Агамемнон іти війною на Трою. Менелай прийняв пораду Агамемнона і разом з ним вирушив перш за все до старезного царя Нестора в Пілос.

Одним з наймудріших греків був старець Нестор. Багато бачив він героїв на своєму довгому віку, у багатьох славетних подвигах брав він сам участь. Великий мав досвід Нестор у військовій справі. Вже третє покоління героїв бачив Нестор.

Радо привітав Нестор Менелая й Агамемнона. Страшенно обурився на Паріса старий Нестор. Він сам вирішив узяти участь у поході проти Трої і надумав узяти з собою синів своїх, Фразімеда та Антілоха. Погодився Нестор об'їхати разом з Атрідами й героїв Греції, щоб спонукати їх усіх взяти участь у поході.

Багато героїв вирішили взяти участь у поході. Одні з них узяти участь через те, що зобов'язувала їх присяга, а інші пішли в похід тому, що велика була їх жадоба військових подвигів. Вирішили вирушити проти Трої: цар Аргоса Діомед, син великого Тідея, рівний силою богу Аресові; мудрий син царя Евбеї Паламед; могутній онук Міноса, цар Криту Ідомей; друг Геракла Філоктет; йому дав стріли свої перед смертю Геракл.

Без цих стріл, як провістив оракул, не можна було здобути Трої. Взяли участь у поході і два Аякси: могутній син Гераклового друга, Теламона, Аякс, цар Саламіна — рівного йому силою не було нікого серед героїв; і син героя Оїлея, Аякс з Локріді. Багато й інших героїв взяло участь. Треба було примусити виступити в похід і царя Итаки, хитромудрого Одиссея, Лаертового сина. Не хотілось кидати Итаки Одиссеєві. Адже він тільки недавно одружився з прекрасною Пенелопою, і в них тільки що народився перший син Телемах.

Невже ж доведеться покинути йому мирне життя і палко люблених дружину й сина і плисти далеко під мури Трої, може, навіть для того, щоб ніколи не повернутися на батьківщину? Тому, коли Одиссей дізнався, що Менелай з Агамемноном, Нестором і Паламедом прибули в Итаку, він надумав одурити їх. Удавши з себе збожеволілого, він почав орати свої лани, запрягши в плуг вола й осла, а засівав він поле сіллю. Першим збагнув хитрощі Одиссея Паламед і вирішив змусити Одиссея признатись у них. Він узяв сповитого в пелюшки Телемаха і поклав його в борозні, якою йшов Одиссей. Спинився Одиссей. Хоч яке велике було його бажання залишитись на Итаці, все-таки не міг він заради цього згубити свого єдиного сина. Так Паламед виявив, що Одиссей тільки прикидався божевільним, і довелось Одиссеєві покинути рідну Итаку, дружину й сина і йти на довгі роки аж під мури Трої.

З того часу зненавидів Одиссей Паламеда і задумав помститись на ньому за те, що він примусив його взяти участь у поході.

АХІЛЛ

Ще одного героя повинні були заохотити герої до участі в поході. Це був юний Ахілл, син царя Пелея й богині Фетіди. Провісник Калхас провістив Атрідам, що тільки в тому разі здобудуть вони велику Трою, якщо участь у поході братиме Ахілл. Безсмертну славу судила доля Ахіллові. Він мав бути найбільшим з героїв, які битимуться під мурами Трої. Великі будуть подвиги Ахілла, але не повернеться він живим з-під Трої, загине він у розквіті сил, уражений стрілою. Знала богиня Фетіда, що судилося її синові. Всіма силами намагалась вона підвернути ту грізну долю. Коли був ще немовлям Ахілл, вона натирала тіло його амброзією і тримала його в огні, щоб зробити сина невразливим і таким чином дати йому безсмертя. Але одного разу віючі, коли Фетіда поклала немовля Ахілла в огонь, прокинувся Пелей. Вжахнувся він, побачивши, що його син в огні. Вихопивши меч, кинувся він до Фетіди. Злякалась богиня, втекла від страху з Пелейового палацу і заховалась у безодні моря в чертогах отця свого Нерейя. А Ахілла Пелей віддав на виховання своєму другові, кентавру Хірону. Вигодував Хірон Ахілла мозком ведмедів і печінкою левів. Виріс могутнім героєм Ахілл. Мавши всього тільки шість років від роду, він убивав лютих левів і вепрів і без собак наздоганяв оленів, такий бистрий і

легкий був у бігу Ахілл. Не було рівного Ахіллові в умінні володіти зброєю. Навчив його також Хірон грати на солодкозвучній кіфарі й співати. Не забувала і Фетіда свого сина, часто впливала вона з морської глибини, щоб побачитись із сином. Скрізь і завжди піклувалась Фетіда про свого сина.

Коли Ахілл виріс і став прекрасним юнаком, по всій Греції рознеслася звістка, що збирає героїв Менелай у похід на Трою. Фетіда, знаючи, яка доля загрожує Ахіллові, сховала його на острові Скіросі, в палаці царя Лікомеда. Там жив серед царських дочок Ахілл, одягнений в жіноче вбрання. Ніхто не знав, де переховується Ахілл. Але провісник Калхас відкрив Менелаєві його схованку. Зараз же зібрались у путь Одиссей з Діомедом. Одиссей придумав гаку хитрість. Під виглядом купців прибули на Скірос Діомед та Одиссей і пішли до палацу Лікомеда. Вони розклали перед царівнами свій крам: розкішні тканини, золоті намиста, обручки, сережки, гаптовані золотом покривала, а між цим крамом поклали вони меч, шолом, щит, поножі і панцир. Царівни з захопленням розглядали золоті оздоби й багаті тканини, а Ахілл, що стояв серед них, дивився лише на зброю. Раптом біля палацу залунали воєнні поклики, засурмили сурми й забряжчала зброя. Це супутники Діомеда й Одиссея вдарили мечами у щити і подали воєнний клич. Вжахнувшись, розбіглися цареві дочки, а Ахілл, схопивши меч і щит, кинувся назустріч ворогам. Він думав, що вчинено напад на Лікомедів палац. Так упізнали Ахілла Одиссей і Діомед. З великою радістю погодивсь Ахілл брати участь у поході проти Трої. З ним вирушив і його вірний друг Патрокл, і мудрий старець Фенікс. Пелей же дав своєму синові ту зброю, яку дістав він колись як дарунок від богів на весіллі своєму з богинею Фетідою, дав йому і спис, подарований йому Хіроном, і коней, одержаних від Посейдона.

ТРОЯ

Велика й могутня була Троя, проти якої зібрались виступити герої Греції. Заснував Трою Іл, правнук героя сина Зевса Дардана й плеяди Електри. Дардан прийшов з Аркадії до царя Тевкра. Тевкр віддав за Дардана дочку свою, а в придане дав йому частину своєї землі, на якій і засновано місто Дарданію. Внуком Дардана був Трос, а його сином був Іл. Він у Фрігії взяв раз участь у змаганні героїв і скоро переміг їх одного за одним. В нагороду за цю перемогу одержав він п'ятдесят дів і п'ятдесят юнаків. Дав йому цар Фрігії також перісту корову і сказав, щоб він ішов за коровою і там, де зупиниться корова, заснував місто. Велику славу обіцяв оракул, зі слів царя Фрігії, цьому місту. Іл зробив так, як сказав йому цар Фрігії. Пішов він за коровою, а вона зупинилась саме на горбі богині Ате. На цьому горбі і почав Іл будувати місто. Він зняв руки до неба і благав Зевса послати йому знамення того, щоб благословив громовержець його справу. Уранці, вийшовши з свого шатра, Іл побачив перед собою вирізьблений з дерева образ Афіни Паллади; це й був той палладій, який мав охороняти нове

місто. За царювання їла тільки та частина Трої була обнесена муром, яка знаходилась на горбі, а підгірна частина міста була незахищена. Мур навколо цієї частини міста побудували Посейдон і Аполлон, які, з веління богів, мали служити в царя Трої Лаомедонта, Ілового сипа. Незламний мур вивели Посейдон і Аполлон навколо Трої. Тільки в одному місці можна було зруйнувати мур — там, де працював герой Еак, що допомагав богам у праці.

В той час, коли герої Греції збиралися в похід на Трою, в ній правив Ілів онук Пріам; один тільки він залишився живий з дітей царя Лаомедонта, після того як здобув Трою Зевсів син Геракл. Багатий був Пріам. Розкішний і величний був палац його, в якому жив він з дружиною своєю Гекабою. Разом з Пріамом жили й п'ятдесят його синів та дочок. Серед Пріамових синів особливо славився своєю хоробрістю й силою благородний Гектор.

Могутня була Троя. Великі труднощі мали подолати грецькі герої в їх боротьбі з войовничими троянцями, але зате й велика слава та багатюща здобич чекала тих, хто переможе троянців і заволодіє Троєю.

ГЕРОЇ ГРЕЦІЇ В МІЗІЇ

Усі герої і їхні війська зібрались у гавані Авліді, щоб пливти звідти до берегів Трої. Величезна армія стояла на морському березі. Сто тисяч озброєних воїнів і було в цьому війську. На 1186 кораблях мали вони пливти під Трою. Перед відпливтям зібрались усі проводирі військ, великі герої, під покровом столітнього платана оіля вівтарів, щоб принести жертву богам і благати у них щасливого плавання. Раптом з-під одного з вівтарів виповз жахливий змій, червоний, як кров. Звиваючи кільцями величезне тіло, швидко здерся він на платан до самого майже вершка.

Там було гніздо з вісьмома пташенятами й самицею. Червоний змій проковтнув і самицю, й пташенят, а сам обернувся на камінь. Вражені стояли герої під платаном; вони не могли зрозуміти, що означає це знамення богів. Але віщий провісник Калхас відкрив їм зміст цього знамення. Він сказав героям, що дев'ять років доведеться їм облягати Трою, бо дев'ять птахів поглинув змій, аж на десятий рік після тяжких трудів здобудуть вони велику Трою. Зраділи греки словам Калхаса. Сповнені надії на щасливий кінець розпочатого ними походу, спустили вони свої кораблі. Один за одним відпливали кораблі з гавані Авлیدی. Налягли гребці разом на весла, і швидко поплив величезний флот греків до берегів Азії.

Після недовгого плавання пристали греки до берегів Мізії. Тут правив Гераклів син, герой Телеф. До його володінь і пристали греки. Вони були певні, що допливли до берегів Трої, і почали спустошувати володіння Телефа. Зібрав військо Телеф і рушив на чолі його на захист своїх володінь. Почався кровопролитний бій.

До бою став Ахілл із своїм вірний другом Пятрокліом. Поранили Патрокла, але, незважаючи на рану, мужньо бився він поруч Ахілла.

Нарешті Ахілл з великими зусиллями все ж змусив до втечі Телефа.

Настала ніч і дала змогу Телефові втекти до свого міста, замкнутися в ньому. Рано-вранці почали збирати греки тіла убитих воїнів і тут раптом дізналися, що не з троянцями бились вони, а з мізійцями та їхнім царем Телефом, сином Геракла. Засмутилися греки: вони билися із своїм союзником, а не з ворогом. Уклали греки мир з Телефом, і він обіцяв допомагати їм. Тільки вирушити з ними у похід на Трою відмовився Телеф: він був одружений з дочкою Пріама і не хотів воювати проти батька своєї дружини.

Поховавши загиблих у бою, греки покинули Мізію і попливли далі до берегів Трої. У відкритому морі захопила грецький флот страшна буря. Неначе гори, здіймалися на морі грізні хвилі. Мов легкі тріски, розкидала буря грецькі кораблі. Збилися вони з путі. Довго блукали греки морем і, нарешті, повернулися в Авліді. Один за одним припливали кораблі, греків у ту гавань, яку ще так недавно покинули, щоб пливати до великої Трої. Невдачею скінчився перший виступ їхній у похід.

ГРЕКИ В АВЛІДІ

(Викладено за трагедією Евріпіда «Іфігенія в Авліді»)

Коли всі грецькі кораблі зібралися знову в Авліді, греки витягли їх на берег. На березі утворився величезний військовий табір. Багато героїв залишило Авліді. Вони повернулися додому. Покинув Авліді і проводир всього війська цар Агамемнон. Ніхто не знав, коли ж можна буде знову вирушати в похід у Трою. Але як бути грекам? Потрібен провідник, який указав би їм шлях до берегів Трої. Цей шлях міг указати їм тільки Телеф, з яким недавно билися греки. Під час бою поранив Телефа Ахілл у стегно. Хоч як лікував Телеф свою рану — ніщо не помагало. Рана боліла все дужче, біль ставав нестерпнішим. Нарешті, змучений стражданнями, Телеф рушив у Дельфи і там запитав Аполлона, як загоїти йому рану. Піфія дала відповідь, що зцілити Телефа може лише той, хто його поранив. Одягнений у лахміття, на милицях, під виглядом жебрака прийшов Телеф у Мікени до палацу Агамемнона; він вирішив просити царя

Мікен, щоб той умовив Ахілла загоїти рану. Перша побачила Телефа дружина Агамемнона Клітемнестра. Він відкрив їй, хто він є, а Клітемнестра дала пораду Телефові, коли увійде Агамемнон, взяти з колиски немовля Ореста, сина Агамемнона, підбігти до жертovníка й погрожувати, що він розтратить об жертovníк Орестові голову, якщо Агамемнон відмовиться допомогти йому зцілитися від рани. Телеф зробив так, як звеліла йому Клітемнестра. Злякався Агамемнон, що вб'є сина Телеф. Він погодився допомогти йому й зробив це

охоче, знаючи, що тільки Телеф може вказати грекам шлях до Трої. Послав Агамемнон послів по Ахілла. Здивований був Ахілл, він не міг зрозуміти, як може він, не знаючи лікарського мистецтва, зцілити Телефову рану. Але наймудріший з героїв, Одісей, сказав Ахіллові, що не треба йому бути лікарем, що залізом з вістря списа, яким завдано рану Телефові, зцілить Ахілл рану. Зараз же зішкребли заліза з Ахіллового списа, посипали рану Телефа, і рана враз загоїлась. Зрадів Телеф. Він погодився в нагороду за зцілення вести флот греків до троянських берегів, від чого раніше так уперто відмовлявся.

Знайдено було, нарешті, провідника, але все ж не могли відпливти греки з Авліди: на морі весь час був супротивний вітер. Цей вітер послала богиня Артеміда, яка розгнівалася на Агамемнона за те, що вбив він її священну лань. Даремно чекали герої, що вітер зміниться,— він, не вщухаючи, віяв увесь час у тому ж напрямі. Нудилися в бездіяльності герої. Почалися в таборі хвороби, ремствування серед воїнів. Боялися навіть їх повстання. Нарешті, провісник Калхас оголосив вождям греків:

— Аж тоді змилюється богиня Артеміда над греками, коли принесуть їй у жертву прекрасну дочку Агамемнона Іфігенію.

Засмутився Агамемнон, коли дізнався про це, вернувшись в Авліду. Він ладен був навіть зректися походу під Трою, аби тільки зберегти життя своїй дочці. Довго вмовляв його Менелай скоритись волі Артеміди; нарешті, погодився Агамемнон і послав у Мікени до Клітемнестри гінця, який мав переказати їй, утаївши справжню причину, що Агамемнон велить їй привезти Іфігенію в Авліду — Ахілл нібито хоче, перш ніж вирушити в похід, заручитися з Іфігенією. Послав гінця в Мікени Агамемнон, і ще більше стало йому шкода дочки. Потай від усіх послав він другого гінця, якому звелів переказати Клітемнестрі, щоб не везла вона в Авліду Іфігенію. Але цього другого гінця перейняв Менелай. У гніві докоряв він Агамемнонові за те, що він робить так, як може робити лише той, хто зраджує спільну справу.

Довго докоряв Агамемнонові Менелай. Зчинилася гаряча суперечка між братами. Цю суперечку перервав вісник; він сповістив, що тільки-но прибули до табору греків Клітемнестра з Іфігенією й маленьким Орестом і зупинилися біля джерела коло самого табору.

В розпачі був Агамемнон. Невже йому судилося втратити улюблену дочку Іфігенію, неville сам він муситиме вести її на смерть, вести, щоб заколотити її біля жертовника Артеміди? Бачачи горе свого брата, ладен навіть і Менелай відмовитися від такої його жертви. Але Агамемнон знає, що Калхас оповістить волю богині Артеміди всьому війську, і тоді змусять його принести в жертву Іфігенію. Навіть якщо Калхас не оголосить про волю богині, скаже всім про це Одісей, адже й він знає волю богині.

Сповнений глибокого смутку, пішов Агамемнон назустріч дружині й дочці. Він намагався вдавати з себе спокійного й веселого. Але це не вдалося йому.

Відразу побачила Іфгенія, що батько її чимось глибоко засмучений. Почала вона розпитувати батька, але нічого не сказав він їй. Нічого не сказав і дружині своїй Агамемнон, він тільки умовляв її поїхати в Мікени: не хотів Агамемнон, щоб Клітемнестра була свідком смерті дочки. Нарешті залишив Агамемнон дружину й дочку і пішов до Калхаса; він хотів запитати його, чи не можна якось урятувати дочку..

Тільки-но вийшов з шатра Агамемнон, як прийшов Ахілл. Він хотів бачити царя Мікен, щоб зажадати від нього негайного виступу проти Трої. Набридли Ахіллові сидіти без діла в Авліді, та й його мірмідоняни хвилювались і вимагали, щоб їх або вели в похід, або відпустили додому. Коли Клітемнестра дізналася, хто цей герой, що питає Агамемнона, вона звернулася до Ахілла і вітала його як жениха своєї дочки. Здивувався Ахілл. Адже він ніколи не говорив Агамемнону про те, що хоче взяти за дружину його дочку. Зніяковіла Клітемнестра, довідавшись, що Ахілл ніколи не помишляв про одруження з Іфігенією, і не знала, що сказати Ахіллові. Але тут прийшов той самий раб, якого послав Агамемнон з другою звісткою в Мікени. Відкрив він Клітемнестрі, навіщо викликав її з Іфігенією в Авліді Агамемнон. Вжахнулася Клітемнестра. Вона мала втратити дочку. У кого шукати їй захисту? Уклякла вона перед Ахіллом, ридаючи, обняла його коліна і благала про захист, закликаючи матір'ю його, великою дочкою Нереею Фетідою. Заприсягся Ахілл, бачачи розпач Клітемнестри, віщим морським старцем, богом Нереем допомогти їй. Він клявся, що не дасть нікому навіть доторкнутися до Іфігенії. Швидко пішов Ахілл з шатра Агамемнона, щоб одягтися в панцир.

Коли повернувся в шатро Агамемнон, Клітемнестра почала з гнівом докоряти йому за те, що він наважився згубити власну дочку.

Що міг відповісти їй нещасний Агамемнон? Адже не з своєї волі зважився він принести в жертву богині Артеміді рідну дочку. Несила його була зробити інакше. Він міг лише сказати, що якби навіть і зважив він на благання дружини й дочки, то розгнівані греки вбили б і його, і всіх його близьких, бо для добра всієї Греції приносять у жертву Іфігенію.

У таборі почалося вже сильне заворушення. Мірмідоняни ледве не побили камінням Ахілла, коли оповістив він, що не дасть принести в жертву ту, кого обіцяно йому за дружину. Усі воїни під проводом Одиссея зі зброєю в руках кинулися до шатра Агамемнона. Ахілл з мечем у руках, прикрившись щитом, став біля входу в шатро, готовий до останньої краплі крові боронити Іфігенію.

Але тут зупинила всіх, готових уже почати кривавий бій, Іфігенія. Голосно сказала вона, що готова сама добровільно йти під жертвний ніж заради спільної справи. Не хоче вона противитися волі великої Зевсової дочки Артеміди. Нехай принесуть її в жертву, вічним пам'ятником їй будуть руїни Трої, коли здобудуть її греки. Умовила вона героя Ахілла не захищати її, не починати міжусобної

битви. Скорився волі Іфігенії Ахілл, хоч шкода було йому прекрасної дівки, яку він покохав за її велику рішучість жертвувати собою для загального добра.

Спокійно пішла Іфігенія туди, де споруджений був жертвник на честь богині Артеміди. Прекрасна й велична пройшла посеред незчисленних рядів воїнів Іфігенія і стала біля жертвника. Заплакав Агамемнон, поглянувши на свою юну дочку і, щоб не бачити її смерті, закрив голову своїм широким плащем. Спокійно стояла біля жертвника Іфігенія. Всі зберігали, за велінням оповісника Тальфібія, глибоку мовчанку. Віщий Калхас вийняв з піхов жертвний ніж і поклав його в золотий кошик. На голову дівки надів він вінок, як на жертву, яку ведуть до вітваря. Вийшов з рядів воїнів Ахілл. Він узяв посудину з священною водою і жертвне борошно з сіллю, окропив водою Іфігенію й жертвник, посипав борошном голову дівки й голосно гукнув богині Артеміді, благаючи її послати війську щасливе плавання до троянських берегів і перемогу над ворогом. Узяв Калхас у руку жертвний ніж. Усі завмерли. Ось заніс він ніж, щоб уразити ним Іфігенію. Ось торкнувся вже ніж дівки. Але не впала з передсмертним стогоном біля жертвника Іфігенія. Сталося велике чудо. Богиня Артеміда вихопила Іфігенію, і замість неї біля вітваря, забризкуючи його кров'ю, билася у передсмертних корчах лань, уражена ножем Калхаса. Вражені чудом, скрикнули усі як один воїни.

Голосно й радісно скрикнув і віщий Калхас:

— Ось та жертва, якої вимагала велика дочка громовержця Зевса — Артеміда! Радійте, греки, нам обіцяє богиня щасливе плавання і перемогу над Троєю.

І справді, не була ще на жертвнику спалена лань, послана Артемідою, як уже змінився вітер на попутний. Поспішно почали збиратися греки у далекий похід. Усе в таборі тріумфувало. А Агамемнон поспішив до свого шатра переказати Клітемнестрі про те, що сталося біля жертвника, і прискорити її повернення в Мікени.

Богиня Артеміда, вихопивши біля жертвника Іфігенію, перенесла її на береги Бвксінського Понту, в далеку Тавріді. Там стала жрицею богині прекрасна дочка Агамемнона Іфігенія.

ПЛАВАННЯ ГРЕКІВ ДО БЕРЕГІВ ТРОЇ. ФІЛОКТЕТ

(Викладено за трагедією Софокла «Філоктет»)

Спокійне було плавання греків до берегів Трої. Весь час віяв попутний вітер. Швидко розсікали морські хвилі кораблі. Уже видно було береги острова Лемносу. Тут, недалеко від Лемносу, був відлюдний острів Хріса. На ньому був жертвник, поставлений на честь покровительки острова німфи Хріси. Греки

мали знайти цей жертovníк і принести на ньому жертву німфі, бо їм провіщено було, що тільки в тому разі здобудуть вони Трою, якщо по дорозі пристануть до берега Хріси і принесуть на ньому жертву. Жертovníк на цьому острові поставив ще великий герой Ясон, коли плів він із своїми супутниками аргонавтами в далеку Колхиду по золоте руно. На цьому жертovníку приніс жертву і великий син Зевса Геракл, коли він пішов походом проти Трої, щоб помститися за образу царю Лаомедонтові. Гераклів друг, Філоктет, знав, де знаходиться жертovníк. Він взявся вказати його героям. Пішли за Філоктетом вожді греків.

Безлюдний був острів. Увесь заріс він низьким чагарником. Ось, нарешті, і жертovníк, уже напівзруйнований. Підійшли до нього герої. Раптом виповзла з кущів велика змія, що охороняла жертovníк, і вжалила героя Філоктета в ногу. Скрикнув Філоктет і впав на землю. Підбігли до нього герої, та було вже пізно. Зміїна отрута проникла в рану. Страшенно почала боліти вона. Багато гною витікало з рани, заражаючи повітря страшним смородом. Нестерпні були страждання Філоктета. Не перестаючи, стогнав він і вдень, і вночі. Стогін нещасного Філоктета не давав спокою грекам. Воїни почали ремствувати. Вони не могли зносити смороду, який ішов від рани Філоктета. Нарешті, вожді греків постановили, за порадою Одісея, покинути нещасного Гераклогового друга десь на 'березі. Під час плавання повз острів Лемнос вожді звеліли винести сплячого Філоктета на безлюдний берег. Там, серед скель, поклали його, залишивши йому його лук і стріли, одяг і їжу.

Так покинули греки того героя, без стріл якого не судилося їм здобути Трою. Дев'ять років довелось томитись Філоктетові на безлюдному березі. Але настав час, коли довелося грекам самим послати по Філоктета і прохати в нього допомоги.. Це сталося на десятому році облоги Трої.

Покинувши Філоктета, греки рушили далі в путь і, нарешті, пристали до троянських берегів, де чекало їх стільки трудів, небезпек і великих подвигів.

ПЕРШІ ДЕВ'ЯТЬ РОКІВ ОБЛОГИ ТРОЇ

(Викладено за різними творами античних письменників.

Епізод загибелі Паламеда викладено за поемою Овідія «Метаморфози»)

Зраділи греки, що скінчено їх довге плавання. Та коли наблизились вони до берегів, то побачили, що їх чекало вже сильне військо троянців під проводом Гектора, могутнього сина старого царя Трої Пріама. Як пристати грекам до берега? Як висадитись? Бачили всі герої, що загине той, хто перший ступить на троянський берег. Довго вагалися греки. Серед них був і герой Протесілай, він прагнув подвигів і готовий був перший зіскочити на берег і почати бій з троянцями. Але не зважувався він тому, що знав провіщення: загинути має той з греків, хто перший торкнеться ногою троянської землі. Знав це провіщення і

Одіссей. І ось, щоб повести за собою героїв, але самому не загинути, Одіссей кинув на берег свій щит і спритно стрибнув на нього з корабля. Протесілай бачив, що Одіссей зіскочив на берег, але він не бачив, що скочив Одіссей не на троянську землю, а на свій щит. Протесілай вирішив, що один з греків уже ступив перший на троянську землю. Жадоба подвигів оволоділа Протесілаєм. Все позабув він: забув про батьківщину і про прекрасну дружину свою, юну Лаодамію. Скочив з корабля на берег Протесілай і з оголеним мечем кинувся на ворогів. Потряс своїм важким списом великий Гектор і на смерть уразив він юного Протесілая. Мертвим упав той на берег. Він перший обагрив своєю кров'ю троянську землю. Греки дружно кинулися з кораблів на ворогів. Закипів кривавий бій, подалися троянці, кинулися тікати і заховалися за неприступними стінами Трої. На другий день було укладено між греками і троянцями перемир'я, щоб підібрати загиблих воїнів і поховати їх.

Поховавши всіх убитих, греки почали влаштовувати укріплений табір. Повитягали вони свої кораблі на берег і розташувалися великим табором вздовж моря від гір Сігейону до гір Ройтейону. З боку Трої вони захистили свій табір високим валом і ровом. На двох протилежних кінцях табору розбили свої шатри Ахілл і Аякс Теламонід, щоб спостерігати за троянцями і не дати їм напасти несподівано на греків. У середині табору підносилось розкішне шатро царя Агамемнона, обраного греками проводирем всього війська. Тут, коло шатра Агамемнона, був і майдан для народних зборів. Мудрий Одіссей поставив своє шатро коло майдану народних зборів, щоб у всякий час мати змогу вийти до зібраних і щоб завжди знати, що відбувається в таборі. Він, незважаючи на те, що раніше так не хотів брати участі в поході, тепер став лютим ворогом троянців і вимагав, щоб греки за всяку ціну здобули і зруйнували Трою.

Коли табір греків був упоряджений і укріплений, греки послали в Трою царя Менелая і хитромудрого Одіссея для переговорів з троянцями. Грецьких послів прийняв у своєму домі мудрий Антенор і влаштував для них розкішний бенкет. Всією душею бажав Антенор, щоб укладений був мир і задоволені були законні домагання Менелая. Довідавшись про прибуття послів, Пріам скликав народні збори, щоб обговорити домагання Менелая. Прийшли на збори всі троянці і Менелай з Одіссеєм. Менелай у короткій, сильній промові зажадав, щоб повернули йому троянці дружину його Єлену і всі скарби, викрадені Парісом. Після Менелая говорив Одіссей. Заслухались троянці чудової промови мудрого царя Ітаки. Він переконував троянців задовольнити вимоги Менелая. Народ троянський ладен був уже погодитись на всі домагання Менелая. Адже ж і сама прекрасна Єлена розкалася в своєму необачному вчинку і шкодувала, що покинула дім героя-чоловіка заради Паріса. І Антенор умовляв народ задовольнити вимоги Менелая. Він бачив, скільки лиха завдасть війна троянців і греків. Але не хотіли миру з греками сини Пріама, і насамперед, звичайно, Паріс. Невже змусять його віддати Єлену? Невже віднімуть у нього всю його здобич?

Він не хотів скоритися народному рішення, а його підтримували в цьому брати. Підкуплений Парісом Антімах вимагав навіть, щоб троянці схопили царя Менелая і вбили його. Але цього не допустили Пріам і Гектор, вони не дозволили образити послів, що були під охороною громовержця Зевса. Вагалися народні збори, не знали, яке прийняти остаточне рішення.

Тут устав троянський провісник Гелен, Пріамів син, і сказав, щоб не боялися троянці війни з греками, — боги обіцяють Трої свою допомогу. Повірили троянці Геленові. Вони відмовилися задовольнити домагання Менелая. Посли греків змушені були ні з чим покинути Трою. Тепер мала початись кровопролитна боротьба троянців з греками.

Замкнулись троянці в неприступній Трої; навіть Гектор не насмілювався покидати Трою. А греки почали облогу. Вони три рази намагались здобути штурмом Трою, але це їм не вдавалось. Тоді греки почали руйнувати околиці Трої і завойовували всі міста, які були в союзі з Троєю. Греки ходили на них походами суходолом і морем. В усіх цих походах особливо відзначався великий Ахілл. Греки заволоділи островами Тенедосом, Лесбосом, містами Педасом, Лірнессом та іншими. Багато міст зруйнували вони всередині країни. Оволоділи вони й містом Фівами, де правив батько Гекторової дружини Андромахи, Естіон. В один день убив Ахілл сім братів Андромахи. Загинув і батько її. Але не дав труп Естіона в наругу Ахілл, — боячись гніву богів, він поховав його в землі. А мати Андромахи була відведена невільницею у табір греків. Багату здобич захопив Ахілл у Фівах. Він захопив у полон і прекрасну дочку Аполлонового жерця Хріса, Хрісеїду, і прекрасну Брісеїду. Хрісеїду віддали греки цареві Агамемнону.

Усе навколо Трої спустошували греки. Троянці не сміли показуватись за мурами Трої, бо кожному загрожувала смерть або жорстокий полон і продаж у рабство.

Багато горя довелося зазнати троянцям за дев'ять років облоги Трої. Багатьох героїв, що впали в бою, довелося їм оплакувати. Але найтяжчий, десятий рік, був попереду. Попереду було й найбільше горе — падіння Трої.

Багато перетерпіли й греки за дев'ять років війни. Багато й у них було вбитих. Багато героїв загинуло від рук ворогів.

Загинув і мудрий герой Паламед, але не від ворожої руки. З ненависті і заздрощів погубив його хитромудрий Одиссей. Багато розумних порад давав грекам Паламед, не раз робив він їм неоціненні послуги. Цілющим зіллям вигоював рани, лікував недуги; він збудував маяк для греків, щоб знали ті, що відплили з табору, куди пристати їм темної ночі. Шанували героя Паламеда греки і охоче слухались його порад. За це зненавидів його Одиссей. Він бачив, що Паламеда греки слухають охочіше, ніж його. Згадав Одиссей і те, як викрив Паламед його хитрощі, коли удав він із себе божевільного, щоб не йти під Трою; цей спогад ще дужче розпалив його ненависть до Паламеда.

Довго розмірковував Одиссей, як згубити йому Паламеда. Нарешті, скористався він тим, що Паламед почав радити грекам скінчити війну й повернутись на батьківщину. Одиссей придумав підступний план. Уночі він сховав у Паламедовім шатрі мішок із золотом і почав запевняти всіх, що недарма радить Паламед припинити облогу Трої, що ці поради дає він грекам тільки через те, що його підкупив Пріам. Чимало було незадоволених Паламедом і серед греків. Адже якби греки послушали порад Паламеда, то позбулися б вони багатой здобичі, якою б заволоділи, здобувши Трою. Всі ці незадоволені охоче повірили наклепам Одиссея. Бачачи, що вже багато греків починають вірити у зраду Паламеда, Одиссей, щоб переконати всіх у тому, що Паламед справді підкуплений Пріамом, сповістив Агамемнону, що Паламед підтримує зв'язок з Пріамом через полоненого фрігійця і що цього фрігійця, коли він намагався піти з грецького табору в Трою, схопили і вбили Одиссеєві слуги. Написав також Одиссей листа від імені Пріама до Паламеда. В цьому листі було сказано про золото, послане царем Пріамом Паламедові як плату за те, що він умовить греків зняти облогу і пливти на батьківщину. Цей лист Одиссей передав полоненому фрігійцеві і велів віднести його Пріамові. Тільки-но фрігієць вийшов з табору греків, як напали на нього слуги Одиссея, вбили його, а листа принесли своєму цареві. З листом Одиссей поспішив до шатра Агамемнона. Діставши це повідомлення, Агамемнон зараз же скликав до свого шатра всіх грецьких вождів. Покликав він і Паламеда, який і гадки не мав про те, яка небезпека загрожує йому. Тут обвинуватив Одиссей Паламеда в зраді. Даремно запевняв Паламед вождів, що і не думав він про зраду.

А Одиссей, щоб викрити Паламеда, порадив потрусити в його шатрі. Послали до шатра, і справді знайшли там мішок з золотом. Тепер всі повірили, що Паламед — зрадник. Вчинили суд над Паламедом і засудили його до смертної кари. Паламеда вирішили забити камінням. Закували невинного в тяжкі кайдани і привели на берег моря. Даремно закликав Паламед греків не вбивати його, не карати такою лютою смертю безвинного. Ніхто не хотів слухати, як вважали, зрадника. Приступили до страти. Жодного стогону, жодної скарги не вирвалося з грудей Паламеда. Перед смертю казав він тихо такі слова.

— О, істино, мені шкода тебе, ти вмерла раніше, ніж я!

З цими словами вмер найблагородніший і наймудріший із грецьких героїв; не врятували його всі ті послуги, які зробив він грекам. Згодом жорстоко поплатились греки за вбивство Паламеда. За смерть сина помстився їм Навплій, цар Евбеї, батько Паламеда.

Не тільки на смерть засудив Агамемнон Паламеда, але й душу його прирік на вічне блукання. Не дозволив Агамемнон поховати тіло Паламеда в землі, його залишено було на березі моря дикому звірові й хижому птаству на поталу. Та не допустив цього могутній Аякс Теламонід. Він справив похоронний обряд над тілом Паламеда і з честю поховав його. Аякс не вірив, що Паламед зрадив греків.

СВАРКА АХІЛЛА З АГАМЕМНОНОМ

(Викладено за поемою Гомера «Іліада»)

Уже дев'ять років тримали в облозі греки Трою. Настав десятий рік великої боротьби. На початку цього року прибув до табору греків жрець стріловержця Аполлона Хріс. Він благав усіх греків і насамперед їх вождів повернути йому за багатий викуп дочку Хрісеїду. Вислухавши Хріса, всі погодилися взяти за Хрісеїду багатий викуп і віддати її батькові. Але розгнівався могутній цар Агамемнон і сказав Хрісові:

— Старий, іди геть і ніколи не смій потрапляти на очі тут, біля наших кораблів, бо не врятує тебе й те, що ти жрець, бога Аполлона. Не поверну я тобі Хрісеїду. Ні, цілий вік вона томитиметься в неволі. Остерігайся прогнівити мене, якщо хочеш неушкодженим вернутися додому.

Злякавшись, покинув Хріс грецький табір і пішов засмучений на берег моря. Там, знявши до неба руки, так почав благати він великого сина Латони бога Аполлона:

— О, срібнолукий боже! Вислухай мене, твого вірного служителя! Пометись твоїми стрілами грекам за мою скорботу і образу.

Почув Аполлон скаргу свого жерця Хріса. Швидко полинув він із світлого Олімпу з луком і сагайдаком за плечима. Грізно гриміли в сагайдаку золоті стріли. Мчав Аполлон до грецького табору, палаючи гнівом; темніше від ночі було його обличчя. Примчавши до табору ахейців, він вийняв із сагайдака стрілу і послав її в табір. Грізно задзвеніла тятива Аполлонового лука. За першою стрілою послав Аполлон другу, третю — градом посипалися стріли в табір греків, несучи з собою смерть. Страшний мор уразив греків. Безліч греків гинуло. Всюди палали похоронні вогнища. Здавалося, настав для греків час загибелі.

Дев'ять днів лютував уже мор. На десятий день за порадою, що її дала Гера, скликав великий герой Ахілл на народні збори всіх греків, щоб вирішити, що їм діяти, як їм умилювати богів. Коли зібралися всі воїни, першим звернувся з промовою до Агамемнона Ахілл:

— Доведеться пливти нам назад на батьківщину, Атреїв сину,— сказав Ахілл.— Ти бачиш, що гинуть воїни і в боях, і від мору. Але, може, ми спершу запитаємо провісників: вони скажуть нам, чим прогнівими ми срібно-лукого Аполлона, за що послав він згубний мор на наше військо.

Тільки мовив це Ахілл, як підвівся провісник Калхас, який уже не раз відкривав грекам волю богів. Він казав, що готовий відкрити, чим прогнівано світлого бога, але відкриє він це лише в тому разі, якщо Ахілл захистить його від гніву царя Агамемнона. Ахілл обіцяв свій захист Калхасові і запрягся в цьому Аполлоном. Тоді тільки сказав Калхас:

— Гнівається великий син Латони за те, що збезчестив цар Агамемнон жерця його Хріса, прогнавши з табору, не прийнявши від нього багатого викупу за дочку. Умилостивити можемо ми бога тільки тим, що повернемо батькові чорнооку Хрісеїду і принесемо в жертву сто телят.

Почувши, що сказав Калхас, запалав страшенним гнівом на нього й Ахілла Агамемнон, проте, бачачи, що йому доведеться вернути Хрісеїду батькові, нарешті, погодився, але зажадав собі нагороди за її повернення. Докоряв за користолюбство Агамемнону Ахілл. Це ще дужче розсердило Агамемнона. Він почав погрожувати, що своєю владою візьме собі нагороду за Хрісеїду з того, що припало на долю Ахілла, або Аякса, або Одіссея.

— Безсоромний, підступний користолюбцю! — скрикнув Ахілл.— Ти погрожуєш нам, що віднімеш у нас наші нагороди, хоч ніхто з нас ніколи не мав рівної з тобою частки в нагородах. Але ми прийшли битись не за свою справу; ми прийшли сюди допомогти Менеласві й тобі. Ти хочеш відняти в мене частину тієї здобичі, яка припала мені за мої великі подвиги. Так краще ж повернутися мені назад у рідну Фтію, не хочу я збільшувати твою здобич і скарби.

— Що ж, тікай у Фтію! — крикнув у відповідь Ахіллові Агамемнон.— Над усіх царів ненавиджу я тебе! Ти один затіваєш чвари. Не страшний мені твій гнів. Ось що скажу я тобі! Хрісеїду я поверну батькові, коли того бажає бог Аполлон, але за це відніму я в тебе полонянку Брісеїду. Ти дізнаєшся, наскільки більше в мене влади! Нехай кожний боїться вважати себе рівним мені!

Страшний гнів опанував Ахілла, коли він почув цю погрозу Агамемнона. Схопився за свій меч син Фетіди; він уже витяг його наполовину з піхов і ладен був кинутися на Агамемнона. Раптом відчув Ахілл легкий дотик до волосся. Оглянувся він і з жахом відсахнувся. Перед ним, незрима для інших, стояла велика дочка громовержця Афїна Паллада. Гера послала Афїну. Зевсова дружина не хотіла загибелі ні того, ні другого героя, обидва вони — і Ахілл, і Агамемнон — були їй однаково дорогі. З трепетом запитав Ахілл богиню Афїну:

— О, дочко громовержця Зевса, навіщо спустилася ти з високого Олімпу? Невже прийшла сюди, щоб бачити, як шаленіє Агамемнон? О, скоро згубить він себе своєю гордістю!

— Ні, могутній Ахілле,— відповіла ясноока Паллада.— Не для того прийшла я. Прийшла приборкати твій гнів, якщо тільки ти коришся волі богів-олімпійців. Не оголяй меча, вдовольнися самими словами, ними бичуй Агамемнона. Вір мені: скоро тут, на цьому ж місці, заплатять тобі за кривду дарами, які будуть у багато разів багатші. Змирись і скорись волі безсмертних богів.

Скорився волі богів Ахілл; він вклав свій меч у піхви, і Афїна знову полинула на світлий Олімп у сонм богів.

Багато гнівних слів сказав ще Ахілл Агамемнонові, називаючи його пожирачем народу, п'яницею, боягузом, собакою. Кинув свій скіптер на землю

Ахілл і поклявся ним, що настане час, коли потрібна буде його допомога проти троянців, але марно благатиме про неї Агамемнон, коли так тяжко образив він його. Даремно мудрий цар Пілосу, старець Нестор, намагався примирити ворогуючих. Не послухався Агамемнон Нестора, не примирився і Ахілл. Гнівний пішов великий син Пелея із своїм другом Патроком і хоробрими мірмідонянами до своїх шатер. Лютувала шалено в його грудях ненависть до Агамемнона, що образив його.

Тим часом цар Агамемнон звелів спустити швидкохідний корабель на море, віднести на нього жертви богу Аполлонові і відвести прекрасну дочку жерця Хріса. Корабель цей мав пливати під проводом хитромудрого Одиссея у Фіви, місто Естіона, а греки, в таборі за велінням Агамемнона мали принести багаті жертви Аполлонові, щоб умилювати його.

Швидко нісся посланий Агамемноном корабель по хвилях безмежного моря. Нарешті, увійшов він у гавань Фів. Спустили паруси греки і причалили до пристані. Зійшов з корабля на чолі загону Одиссей на берег, відвів прекрасну Хрісеїду до батька і звернувся до нього з таким привітанням:

— О, служителю Аполлона! Я прибув сюди з волі Агамемнона, щоб повернути тобі дочку. Привезли ми і сто биків, щоб умилювати цими жертвами великого бога Аполлона, який послав тяжке лихо на греків.

Зрадів старий Хріс поверненню дочки і ніжно обняв її. Нагайно почали приносити жертви Аполлонові. Блавав Хріс бога-стріловержця:

— О, срібнолукий боже, вислухай мене! Зважав ти і раніш на мої благання. Зглянься на мене й тепер! Відверни велику біду від греків, припини згубний мор!

Почув благання Хріса бог Аполлон і припинив мор у грецькому таборі. Коли ж Хріс приніс жертви Аполлонові, влаштований був розкішний бенкет. Весело бенкетували греки у Фівах. Юнаки розносили вино, наливаючи по вінця чари бенкетуючих. Голосно лунали величні звуки гімну на честь Аполлона, що його співали грецькі юнаки. До заходу сонця тривав бенкет, а вранці, освіжені сном, Одиссей і його загін вирушили назад до просторого табору. Аполлон послав їм попутний вітер. Немов чайка, мчав корабель по морських хвилях. Швидко доплив він до табору. Витягнули його на берег плавці і розійшлися по своїх шатрах.

Поки плавав Одиссей у Фіви, Агамемнон здійснив і те, чим погрожував Ахіллові. Прикликав він оповісників Талфібія і Еврібата і послав їх по Брісеїду. Неохоче йшли посланці Агамемнона до шатра Ахілла. Коли вони прийшли до нього, він сидів у глибокій задумі біля шатра. Підійшли посланці до могутнього героя, але, зникновівши, не могли вимовити й слова. Тоді сказав їм син Пелея:

— Привіт вам, оповісники! Я знаю, що ви ні в чому не винні; винен тільки сам Агамемнон. Ви прийшли по Брісеїду.

Друже мій, Патрокле, дай їм Брісеїду. Але хай будуть вони свідками, що настане час, коли я буду потрібен, щоб врятувати від загибелі греків. Не зможе тоді Агамемнон, що втратив уже розум, врятувати греків!

Проливаючи гіркі сльози, покинув Ахілл друзів своїх, пішов на безлюдний берег, простер до моря руки й голосно прикликав матір свою, богиню Фетиду:

— Мамо, якщо вже народила ти мене приреченим на короткий вік, навіщо ж тоді позбавляє мене слави громовержець Зевс! Ні, не дав він мені слави! Цар Агамемнон мене збезчестив, віднявши нагороду за мої подвиги. О, моя мамо, почуй же мене!

Почула богиня Фетіда поклик Ахілла. Покинула вона морську глибіню і чудовий палац бога Нерейя. Швидко, немов та легка хмарка, виплила з морських, пінистих хвиль. Вийшла Фетіда на берег і, сівши коло улюбленого сина, обняла його.

— Чого ти ридаш так гірко, сину мій? — спитала вона.— Повідай мені твоє горе.

Розповів матері Ахілл, як тяжко образив його Агамемнон. Почав він прохати матір полинати на світлий Олімп і там благати Зевса, щоб покарав він Агамемнона. Нехай допоможе Зевс троянцям, хай проженуть вони греків аж до кораблів. Нехай усвідомить Агамемнон, як нерозумно вчинив він образивши найхоробрішого з греків. Ахілл запевняв матір, що не відмовить їй у просьбі Зевс. Адже їй треба тільки нагадати Зевсові, як допомогла вона йому одного разу, коли боги Олімпу замислили скинути Зевса, скувавши його. Тоді покликала Фетіда на допомогу Зевсові сторукого велетня Бріарея; побачивши його, збентежились усі боги і не посміли зняти руку на Зевса. Хай нагадає про це Фетіда великому Зевсові-громовержцю, і він не відмовить їй в її проханні. Так благав Ахілл матір свою Фетиду.

— О, мій улюблений сину! — вигукнула, гірко плачучи, Фетіда.— Навіщо народила я тебе на такі нещастя. Так, недовгий буде твій вік, близький уже кінець твій. І ось тепер ти і недовговічний, і нещасніший за усіх! О ні, не тужи так! Я злину на світлий Олімп, там благатиму я громовержця Зевса допомогти мені. А ти залишайся в своєму шатрі і не бери більше участі в битвах. Зараз покинув Зевс Олімп, він з усіма безсмертними рушив на бенкет до ефіопів. Та коли через дванадцять днів повернеться Зевс, тоді я припаду до його ніг і, сподіваюсь, ублагаю його!

Покинула Фетіда сумного сина, і він пішов до шатер своїх хоробрих мірмідонян. З того дня не брав участі Ахілл ні в зборах вождів, ні в боях. Смутій сидів він у своєму шатрі, хоч і прагнув військової слави.

Минуло одинадцять днів. Дванадцятого дня рано-вранці разом із сивим туманом полинула богиня Фетіда з глибини моря на світлий Олімп. Там упала вона до ніг Зевса, обняла його коліна і з благанням простерла до нього руки, торкнувшись його бороди.

— О, батьку наш! — благала Фетіда.— Молю тебе, допоможи ти мені помститися за сина. Вволи мою просьбу, якщо коли-небудь зробила я тобі послугу. Посилай доти перемогу троянцям, поки не стануть греки багаті мого сина допомогти їм, поки вони не віддадуть йому великої шани.

Довго не відповідав хмарогонець Зевс Фетіді. Але невідступно благала його Фетіда. Нарешті, глибоко зітхнувши, сказав громовержець:

— Знай, Фетідо! Проханням своїм викликаєш ти гнів Гери, гніватись буде вона на мене. Уже й так завжди докоряє мені за те, що допомагаю я троянцям у боях. Але ти залиш тепер високий Олімп так, щоб тебе не побачила Гера. Я обіцяю вдовольнити твоє прохання. Ось тобі знак, що я виконаю обіцянку.

Сказавши це, Зевс грізно насупив брови, волосся у нього на голові піднялося, і весь Олімп здригнувся. Заспокоїлась Фетіда. Швидко помчала вона з високого Олімпу і пірнула у безодню моря.

А Зевс пішов на бенкет, на який зібралися боги. Усі вони підвелися назустріч Зевсові, жоден не насмівся вітати його сидячи. Коли цар богів і людей сів на своєму золотому троні, звернулась до нього Гера. Вона бачила, що Фетіда приходила до Зевса.

— Скажи мені, підступний,— сказала Зевсові Гера,— з ким із безсмертних мав ти таємну раду? Завжди ховаєш ти від мене свої помисли й думи.

— Геро,— відповів їй Зевс,— ти й гадки не май, що знатимеш колись усе, про що я думаю. Що можна знати, те ти знатимеш раніше за всіх богів, але всіх таємниць моїх, не пробуй пізнати і не питай про них.

— О, хмарогонцю,— відповіла Гера,— ти знаєш, що ніколи не намагалася я дізнатись про твої таємниці. Ти завжди вирішуєш усе без мене. Але я боюсь, що сьогодні умовила тебе Фетіда помститись за сина її Ахілла й погубити безліч греків. Я знаю, що ти обіцяв виконати її просьбу.

Грізно глянув Зевс на Геру, розгнівався він на жінку свою за те, що вічно стежить вона за всім, що він робить. Грізно звелів їй Зевс сидіти мовчки і коритися йому, якщо не хоче вона, щоб він покарав її. Злякалася Гера Зевсового гніву. Мовчки сиділа вона на своєму золотому троні. Налякані були й боги сваркою Зевса з Герою. Встав тоді кривоногий бог Гефест; він докоряв богам за те, що вони починають сварки через смертних.

— Адже якщо ми сваритимемось через смертних, то ніколи не буде веселощів на бенкетах богів,— так говорив бог Гефест і благав матір свою Геру скоритись силі Зевса, бо грізний він у гніві і може повалити з тронів усіх богів-олімпійців.

Гефест нагадав Гері, як скинув на землю його самого Зевс за те, що поспішив він на допомогу матері, коли розгнівався на неї громовержець Зевс. Узяв келих Гефест і, наповнивши його нектаром, підніс Гері. Усміхнулась Гера. А Гефест, кульгаючи, почав черпати келихом нектар із чаші і розносити його богам. Засміялись усі боги, дивлячись, як кривий Гефест шкутильгає по

бенкетному чертогу. Знов веселощі запанували на бенкеті богів, і безтурботно бенкетували вони до заходу сонця під звуки золотої кіфари Аполлона і під співи муз. Коли ж скінчився бенкет, розійшлись по своїх покоях боги, і весь Олімп поринув у спокійний сон.

НАРОДНІ ЗБОРИ. ТЕРСІТ

(Викладено за поемою Гомера «Іліада»)

Безтурботно спали на світлому Олімпі безсмертні боги. Поринули у глибокий сон і табір греків, і велика Троя. Але Зевс-громовержець не склепив повіки — він помишляв про те, як помститися за образу Ахілла. Нарешті, надумав хмарогонець Зевс послати оманливий сон Агамемнонові. Він прикликав бога сну і послав його у грецький табір до Агамемнона, сказавши йому:

— Лети на бистрих крилах, оманливий сон, і стань перед Агамемноном. Звісти йому, щоб вів він у бій греків. Скажи йому, що сьогодні оволодіє він великою Троєю, бо ублагала Гера всіх богів не помагати троянцям. Загибель загрожує тепер Трої.

Хутко полинув на землю бог сну і, прибравши образ старця Нестора, якого так шанував Агамемнон, з'явився йому в сні і сказав все, що звелів великий громовержець.

Прокинувся Агамемнон, але все ще лунали в його вуха слова, почуті у сні. Устав цар Мікен і швидко вдягнувся у багатий одяг, взяв у руки золотий скіпетр і пішов туди, де стояли витягнені на берег кораблі греків. В цей час ясно запалала вже зоря, віщуючи схід на небо великого бога сонця Геліоса. Гукнув Агамемнон оповісників і звелів їм скликати усіх воїнів на народні збори. А всіх вождів зібрав могутній цар Мікен до корабля старця Нестора і розповів їм, який сон послав йому Зевс-громовержець.

Вирішили вожді готуватися до бою. Але перш ніж вести в поле під мури Трої війська, захотів випробувати їх Агамемнон; він вирішив запропонувати народним зборам повернутися на батьківщину. Поки радились вожді, воїни йшли на збори. Немов рої бджіл, що вилітають з гірських печер, збиралися незліченні натовпи вояків. Хвилювалися народні збори. Насилу встановили оповісники тишу, щоб могли звернутись до народу царі, вихованці Зевса. Нарешті, розмістились юрби народу, і запанувала тиша. Першим звернувся з промовою до народу, вставши з свого місця із скіпетром у руках, Агамемнон. Він говорив про тягар війни, про те, що марно боролися греки під Троєю, що не здобути їм, мабуть, ніколи неприступної Трої і доведеться ні з чим повернутися на батьківщину. Видно, і самі боги бажають, щоб повернулись греки на батьківщину. Вислухали промову Агамемнона греки. Сколихнувся весь народ,

наче море, коли вітри Нот і Евр, налетівши, здіймають на ньому високі хвилі. Усі, голосно вигукуючи, кинулись до кораблів. Земля задрижала від тупоту воїнів, що подались до кораблів. Знялися хмари куряви. Крики розляглись по всьому табору. Всі поспішають спустити скоріш на воду кораблі, всі прагнуть відпливти на батьківщину.

Донеслися вигуки вояків і до великого Олімпу. Гера, побоюючись, щоб не зняли облогу Трої греки, послала до їхнього табору Афіну Палладу, щоб вона спинила їх. Мов буря, помчала Афіна до табору греків з високого Олімпу. Там явилася вона Одисеєві й сказала йому:

— Благородний сину Лаерта, невже ви всі вирішили тікати звідси на батьківщину? Невже залишите ви на радість Пріамові і всім троянцям тут прекрасну Єлену? Швидше йди, умовляй усіх не покидати Трою!

Почувши грізний голос богині, побіг Одисей, скинувши свій плащ, до кораблів. Зустрівши Агамемнона, узяв у нього скіпетр, знак верховної влади, і став умовляти всіх, як вождів, так і простих воїнів, не спускати кораблів на воду і кликав усіх назад на народні збори. Бив скіпетром Одисей тих воїнів, які надто галасували й поспішали швидше покинути берег Трої. Знову кинулись усі туди, де збирався звичайно народ. З голосними криками йшли натовпи, наче хвилі неггамовно-шумливого моря, що з громоподібним шумом б'ються об скелястий берег. Нарешті, знову всі посідали на свої місця і замовкли. Тільки один Терсіт продовжував кричати. Завжди дозволяв собі Терсіт сміливо виступати проти царів. Особливо ненавидів він Одисея і великого сина Фетіди Ахілла. Тепер пронизливо кричав Терсіт і ганьбив Агамемнона. Він кричав, що досить одержав Агамемнон здобичі й невільниць, доволі вже він має багатих викупів за знатних троянців, яких беруть у полон прості воїни. Терсіт закликав усіх поспішати мерщій на батьківщину, а Агамемнона радив лишити під Троєю самого. Нехай дізнається Атреїв син, чи допомагали йому воїни в бою, чи були вони вірними слугами. Ганьбив, як тільки міг, Терсіт Агамемнона. Він докоряв йому й за те, що образив він Ахілла, але й Ахілла називав Терсіт легкодухим. Чув цей крик Терсіта і хитромудрий Одисей. Підійшов він до нього й вигукнув грізно:

— Не смій, дурню, ганьбити царів, не смій говорити про повернення на батьківщину! Хто зна, чим скінчиться справа, розпочата нами. Слухай і запам'ятай, що я виконаю те, що кажу! Коли я ще раз почую, як ти, безумцю, ганьбиш царя Агамемнона, то нехай краще зітнуть мені з могутніх плечей голову, нехай не звуть мене батьком Телемаха, коли не схоплю я тебе, не зірву з тебе весь одяг, і, побивши, не прожену тебе з народних зборів до кораблів.

Так грізно крикнув Одисей. Махнув він скіпетром і вдарив Терсіта по спині. Від болю сльози градом покотилися з очей Терсіта. На спині його здулася червона смуга від удару. Сам він, тремтячи від страху, зморщився й рукою витирав сльози.

Всі голосно сміялися, дивлячись на Терсіта, й говорили:

— Багато славних діл зробив Одісей і в раді, і в бою, але це — найславніший з його подвигів. Як загнуждав він крикуна! Тепер не наважиться він більше ганьбити улюблених Зевсом царів.

Одісей же звернувся з промовою до народу, а поруч нього стояла, прибравши образ вісника, Афіна Паллада. Одісей умовляв греків не знімати облогу Трої, він говорив, що коли повернуться вони на батьківщину, не здобувши Трої, вкриють вони ганьбою і Агамемнона, і себе. Невже вони, як кволі діти або жінки-удовиці, з легкодухості поїдуть на батьківщину, не вже забули провіщення Калхаса, чого треба чекати? Невже забули всі і те знамення, яке послав Зевс в Авліді? Адже тільки на десятій рік облоги судилося грекам здобути Трою. Своєю промовою Одісей знову надихнув усіх жадобою подвигів. Гучними криками вітали Одісеєву промову греки, і гучною луною відповіли околиці на ці поклики. Але ось підвівся божественний старець Нестор, і все знову стихло. І Нестор радив залишитися й стати до бою з троянцями. Але під час бою він радив вишикувати війська за племенами і родами, щоб племені допомагало плем'я, а родові — рід. Тоді ясно буде, хто з вождів або членів племені боязкий і хто мужній. Тоді ясно буде, чому досі не здобули іще Трої — чи з веління безсмертних богів, чи тому, що не знають військової справи вожді. Погодився на це Агамемнон. Він звелів іти воякам обідати, а потім готуватися до кровопролитної битви, в якій ніхто не матиме відпочинку й на мить, і горе тому, хто залишиться біля кораблів і ухилиться від битви: його кинуть на поталу псам і хижому птаству.

Голосно загукали всі воїни, так голосно, як гуркоче море у велику бурю, коли вітер жене високі, мов гори, хвилі. Швидко розійшлися народні збори. Усі поспішали до шатер. Закурилися вогнища по всьому табору. Греки підкріплялись їжею перед битвою. Кожен приносив жертву богові і благав врятувати його під час кривавого бою. А Агамемнон приніс жертву Зевсові. Він заколов біля жертовника, навколо якого стояли найзнаменитіші герої греків, гладкого бика і благав Зевса дати йому перемогу; благав допомогти йому здобути неприступну Трою й палац царя Пріама, перш ніж ніч опуститься на землю; благав дати йому перемогти Гектора, пробивши списом його панцир. Але не зглянувся великий Зевс-громовержець на Агамемнонові благання, він готував цареві Мікен багато невдач на цей день. Коли справлена була жертва і скінчене жертвне бенкетування, старець Нестор почав квапити вождів вести війська на поле битви.

Поспішили вожді до своїх загонів. Вісники почали гучно скликати воїнів. Вожді вишикували по-бойовому загопи і повели їх до мурів Трої. Земля стогнала від тупоту воїнів і коней. Зайняли всю долину Скамандру і війська. Усі вони палали бажанням битися з троянцями. Серед військ, як вихор, носилася Афіна Паллада. Вона запалювала до бою воїнів, вселяючи в них непохитну мужність. На колісницях попереду військ їхали вожді. Усіх їх переважав своїм грізним

виглядом цар Агамемнон, подібний до громовержця Зевса. Струнко йшли воїни, ряд за рядом, до мурів Трої.

ГЕРЦЬ МЕНЕЛАЯ З ПАРІСОМ

(Викладено за поемою Гомера «Іліада»)

Швидко примчала з Олімпу вісниця богів Іріда і сповістила троянців, прибравши образ Пріамового сина Політа, що наближається до Трої від грецького табору незчисленне військо. Коли Іріда прилинула в Трою, всі троянці були на народних зборах. Гектор негайно розпустив збори.

Усі громадяни Трої та їхні союзники поспішили озброїтись і вишикуватись у бойовому порядку. Відчинено браму Трої, і з неї почали виходити один за одним загони троянців та їх союзників. З гучним криком йшли троянці, наче журавлинні ключі під час перельоту. А греки наближались у грізній мовчанці. Хмари куряви вкривали усе поле.

Зійшлись обидва війська, але не розпочали ще бою. Тоді вийшов з рядів троянців прекрасний Паріс. Через плече його перекинута була шкура леопарда, за спиною — лук та сагайдак із стрілами, при боці — гострий меч, а в руці тримав він два списи. Викликав Паріс когось із грецьких героїв на герць. Тільки-но побачив Менелай Паріса, як швидко скочив з колісниці і, виблискуючи своєю зброєю, вийшов наперед. Радісно йшов проти Паріса Менелай, наче той лев, який несподівано знайшов багату здобич; дуже радів Менелай, що може помститися викрадачеві прекрасної Єлени.

Ледве побачив Паріс Менелая, як здригнулось його серце й сховався він серед друзів своїх, злякавшись смерті. Побачив це Гектор і почав докоряти своєму братові за боягузтво.

— Ти хоробрий тільки на вигляд,— казав Гектор Парісові.— Краще було б не родитися тобі, ніж бути всім нам ганьбою. Хіба не чуєш ти, як глузують з тебе греки? Вистачило в тебе хоробрості тільки на те, щоб викрасти прекрасну Єлену на горе всій Трої. Злякався ти Менелая! Узнав би ти, що за боєць чоловік викраденої тобою Єлени! О, коли б троянці були рішучіші, то давно б уже побили вони тебе камінням за все те лихо, яке ти накликав на них.

— Маєш рацію ганьбити мене, Гекторе,— так відповів Паріс.— Заспокойся. Я стану на герць з Менелаєм. Звели тільки зупинитися троянцям. Перед військами зітнемося ми з Менелаєм за прекрасну Єлену. Хто з нас переможе, той і поведе в свій дім Єлену.

Почувши таку відповідь, Гектор вийшов на середину троянських рядів і зупинив їх. Греки готові були засипати Гектора стрілами. Деякі вже кинули в нього камінням, але зупинив їх Агамемнон, крикнувши:

— Стійте, греки, стійте, ахейські мужі! Блискучошоломний Гектор має звернутися до нас із словом!

Коли всі замовкли, Гектор оповістив, що Паріс пропонує розв'язати спір за Єлену єдиноборством. Йому відповів Менелай.

— Вислухай мене! Давно час спинити нам криваві чвари. Нехай зітнемося ми з Парісом, і нехай загине той із нас, кому судилося загинути. А ви укладете потім мир. Принесімо ж жертви богам! Покличте старця Пріама; сини його всі підступні, нехай сам заприсягнеться він перед герцем у тому, що виконає цей договір.

Зраділи всі, почувши цю пропозицію. Гектор зараз послав вісників прикликати Пріама.

Тим часом богиня Іріда, прибравши образ Пріамової дочки, прекрасної Лаодіки, з'явилась до Єлени і поклікала її зійти на башту біля Скейської брами, де зібралися троянські старці з Пріамом на чолі дивитися на єдиноборство Паріса й Менелая. Убралася прекрасна Єлена в розкішні шати і поспішила за Ірідою в супроводі двох служниць. Згадала про свого першого чоловіка, про батьківщину і дорогу Спарту Єлена, і від цих згадок сльози з'явилися на її очах. Побачили троянські старці Єлену, що підходила. Така красива була вона, що старці з захопленням дивилися на неї і говорили один одному:

— Ні, не можна осуджувати ні греків, ні троянців за те, що ведуть вони кровопролитну боротьбу за таку прекрасну жінку. Вона справді рівна красою богиням. Але хоч яка вона прекрасна, нехай краще повернеться в Грецію, тоді не буде загрожувати загибель ні нам, ні нашим дітям.

А Пріам прикликав прекрасну Єлену і почав розпитувати її про тих героїв, яких бачив з муру. Єлена вказала йому могутнього Агамемнона, хитромудрого Одісея, Теламоніда Аякса, Ідоменея — царя Криту. Дивувався, дивлячись на цих героїв, Пріам і їхній красі, і їхньому могутньому войовничому виглядові. В цей час прийшли вісники, послані Гектором до Пріама. Поспішно встав Пріам і разом з Антенором виїхав до військ.

Устали назустріч старцеві Пріаму Агамемнон і Одісей. Принесені були жертви богам-олімпійцям. Принесені були клятви додержуватись договору. Тоді звернувся до військ троянців і греків цар Пріам з такими словами:

— О, хоробрі мужі, троянці і греки! Я поїду зараз у велику Трою. Не вистачить сил у мене дивитися на герць сина мого Паріса з могутнім царем Менеласом. Відає лише Зевс, кому з них призначить загибель у цьому бою.

Від'їхав Пріам з бойовища. А Гектор з Одісеєм відміряли місце для герцю, а потім вклали жереб у шолом і струснули його, щоб випав жереб тому, хто має перший кинути списа. Випав жереб Парісові.

Озброїлись Паріс і Менелай і вийшли на місце герцю, потрясаючи важкими списами. Грізно блищали їхні очі, в них яскравим полум'ям горіла ненависть до суперника. Махнув Паріс списом і кинув його в Менелая. Влучив його спис у

величезний щит Менелая, але не пробив його. Зігнулось вістря списа, вдарившись об мідь, що покривала щит. Голосно покликнув Менелай до Зевса, благаючи його допомогти помститися Парісові, щоб і надалі ніхто не насмілювався злом платити за гостинність. Грізно замахнувся Менелай списом і вдарив ним у щит Паріса. Наскрізь пробив спис щита, пробив він також панцир і розірвав хітон. Паріс урятувався лише тим, що швидко відскочив убік. Вихопив меч Менелай і вдарив ним Паріса по шолому, але меч розлетівся від страшного удару на четверо. Позбувшись меча, кинувся на Паріса Менелай, схопив рукою за шолом і поволик по землі до грецьких рядів. Здавив ремінь шолома горло Парісові. Менелай приволик би Паріса до грецького війська, але тут на допомогу своєму улюбленцеві з'явилась богиня кохання Афродіта. Вона розірвала ремінь, і тільки шолом лишився в руках Менелая. Хотів він уразити на смерть Паріса, поваленого на землю, списом, але богиня Афродіта оповила темною хмарою Паріса і швидко понесла його в Трою. Даремно шукав Менелай Паріса; він, немов дикий звір, ганяв по троянському війську, але ніхто не міг указати йому Пріамового сина, хоч усі троянці ненавиділи його. Голосно вигукнув цар Агамемнон:

— Слухайте, троянці і греки! Усі ви бачили перемогу Менелая, нехай же повернуть нам Єлену і всі викрадені Парісом скарби, а також заплатять нам данину.

Але без відповіді лишилось слово Агамемнона: не судилося скінчитись битві.

ПАНДАР ПОРУШУЄ КЛЯТВУ. БИТВА

(Викладено за поемою Гомера «Іліада»)

Коли Менелай з Парісом вирішили стати на герць, безсмертні боги бенкетували в чертогах Зевса. Юна богиня Геба розливала нектар у келихи. Бенкетували боги, дивлячись з високого Олімпу на Трою. Зевс, глузуючи з Гери, почав говорити, що припинить він кровопролитні чвари троянців і греків, бо переміг Менелай. Але богиня Гера прохала Зевса послати до війська троянців войовницю Афіну, щоб вона підбурила когось зламати дану клятву. Ніби проти своєї волі погодився громовержець Зевс. Швидко, ясною зіркою, прилинула з Олімпу богиня Афіна і впала серед троянського війська. Дуже здивувалися всі троянці, не знали вони, що значить це знамення: чи знову почнеться кривава січа, чи, може, це знак Зевса, що треба укласти мир? А Афіна в образі Лаодока, Антенорового сина, підійшла до знаменитого стрільця з лука Пандара і умовила його вразити смертоносною стрілою Менелая. Погодився Пандар. Схопив він свій лук, дістав гостру стрілу, прикликав на допомогу Аполлона і пустив стрілу. Задзвеніла тятива тугого лука, звилась стріла, і, напевне, загинув би Менелай, та

відхилила її Афіна, і вдарила стріла Менелая в ту частину тіла, яка захищена була подвійною бронєю. Пробила стріла панцир і вп'ялась в тіло Менелая. Рана була неглибока, але все-таки полилося з неї багато крові. Вжахнувся Агамемнон, побачивши, що брат його поранений. Але заспокоїв його Менелай. Звелів покликати лікаря, героя Махаона, Агамемнон. Оглянув рану Махаон і присипав її ліками. Поки Агамемнон та інші герої клопотались з пораненим Менеласом, троянці вже наступали на греків. Поспішив до війська Агамемнон і почав шикувати його ряди й запалювати воїнів до бою.

Лише голоси вождів лунали у війську греків, мовчки йшли воїни. А троянці наступали з голосними покликами. У грецьких військах перед вела Афіна Паллада, а в троянських — бурхливий бог війни Арес. Закипів рукопашний бій. Змішались побідні крики й стогін умираючих.

Почали відступати під тиском греків троянці, ще дружніше напали на них греки. Побачивши це, запалав гнівом бог Аполлон, захисник троянців; голосно вигукнув він:

— Сміливіш уперед, троянці! Не думайте, що з каменю груди греків і з заліза їхні тіла. Дивіться, сьогодні не б'ється серед них і великий Ахілл — гнівний сидить він у своєму шатрі.

Цим покликом піддав духу бог-стріловержець троянцям. Ще кровопролитнішою стала битва. Багато загинуло героїв. Запалювала Афіна Паллада греків. У цій битві дала вона незламну силу цареві Діомеду, синові Тідея. Незабаром подалися троянці.

Побачивши Діомеда, знаменитий стрілець Пандар натягнув свій лук і пустив у нього стрілу. Вп'ялася стріла в плече Діомедові, і залився його панцир гарячою кров'ю. Зрадив Пандар — гадав він, що на смерть поранив Діомеда. Гучним голосом почав підбадьорювати він троянців, говорячи, що на смерть поранений Діомед. А Діомед покликав героя Сфенела і просив його виїняти з рани стрілу. Витягнув стрілу Сфенел. Голосно почав благати Діомед Афіну Палладу дати йому вбити того, хто поранив його стрілою. Стала Афіна Паллада перед Діомедом. Вона наділила його великою силою й неприборканою мужністю. Звеліла Діомедові богиня сміливо кинутись у бій і не нападати лише на безсмертних богів. Тільки богиню Афродіту міг він уразити своїм списом. Ніби поранений лев, що в ньому легка рана лише подесятерила силу і ще дужче розпалила лютістю, кинувся в бій Діомед.

Побачивши, як лютує в бою Діомед, герой Еней швидко пішов по рядах троянських воїнів розшукувати Пандара. Умовив Еней Пандара напасти на Діомеда. Зійшов на колісницю Енея мужній Пандар, і понеслися вони проти Діомеда.

Побачивши на колісниці двох знаменитих героїв, Енея і Пандара, почав радити Діомедові друг його Сфенел ухилитися від боротьби з такими героями. Але з обуренням відкинув цю пораду могутній герой. Швидко наближалася до

Діомеда Енеєва колісниця. Махнув списом Пандар і кинув ним у щит Діомеда. Пробив спис щита і вдарився в панцир, але панцир захистив Діомеда. А Пандар уже радів, думаючи, що на смерть поранив Тідеєвого сина. Метнув свій спис Діомед. Звалився з колісниці мертвим Пандар. Швидко скочив на землю Еней. Прикрившись щитом, з величезним списом у руках, приготувався він захищати труп Пандара. А Діомед схопив величезний камінь, якого не підняли б і двоє людей, і однією рукою кинув його із страшною силою в Енея і влучив йому в коліно. Упав на коліна Еней і напевне загинув би, якби не наспіла йому на допомогу мати його, богиня Афродіта. Вона закрила своїми шатами Енея і хотіла винести його з бойовища.

Кинувся до богині Діомед і поранив її своїм важким списом у ніжну руку. Голосно скрикнула богиня і випустила з своїх обіймів Енея. Але бог Аполлон повив його чорною хмарою. А Діомед грізно крикнув богині Афродіті:

— Зникни, дочко Зевса! Покинь криваву битву! Хіба не досить з тебе того, що ти зводиш слабих жінок!

Покинула богиня кохання бойовище, а Діомед знову напав на Енея. Три рази нападав на нього син Тідея, і три рази відбивав його Аполлон. Коли ж учетверте напав на Енея Діомед, грізно крикнув йому Аполлон:

— Опам'ятайся, сину Тідея! Відступи й не наслідуйся нападати на безсмертних! Ніколи не будуть смертні рівні за силою богам!

Злякався Діомед, почувши голос грізного бога Аполлона, і відступив. А Аполлон переніс Енея в свій храм у Трою. Там зцілили Енея богиня Лета і Аполлонова сестра, богиня Артеміда, а на полі битви Аполлон створив привид Енея, і навколо цього привида закипів упертий бій.

Поранена Діомедом богиня Афродіта тим часом понеслася з поля бою до того місця, де сидів Арес, бурхливий бог війни. Голосно стогнучи від болю, ублагала вона бога дати їй його колісницю: на ній швидко прилинула вона на світлий Олімп. Там припала вона із сльозами до колін матері Діони і скаржилася їй на те, що поранив її Діомед. Витерла їй рану Діона і зцілила руку. А Афіна і Гера, насміхаючись над Афродітою, говорили великому громовержцеві Зевсу:

— Чи не другу якусь ахеянку умовляла богиня Афродіта втікати з кимсь з її улюблених троянців? Може, вона подряпала собі до крові руку, пестячи цю ахеянку?

Усміхнувся Зевс, покликав до себе Афродіту і сказав їй:

— Доню мила, не твоя справа ті шумливі битви! Віддай ти шлюбом і коханням, а битви залиш бурхливому богові Аресу і войовниці Афіні.

А на полі битви й далі кипів бій навколо привида Енея, створеного Аполлоном. Бог Аполлон понісся до Ареса і прохав його вгамувати Діомеда. Послухався Аполлона покритий кров'ю бог битв. Він понісся збудити мужність троянців, прибравши образ героя фракійця Акаманта. Ще лютішим мав стати бій. Повернувся на бойовище і зцілений Еней. Зраділи троянці, побачивши його

неушкодженим. Знову вишикувалися троянські ряди, що змішалися було, і почали насувати на греків. Наче надгірні грозові хмари, яких не гонять своїм поривним диханням бурхливі вітри, чекали греки троянців, що наближалися. Запалювали до битви греків обидва герої Аякси, Одіссей і Діомед. Обходив ряди їх і цар Агамемнон, виблискуючи своїм панциром і зброєю. Знову закипіла битва. Один за одним падали герої, і темрява смерті повивала їхні очі. Попереду троянців бився Гектор. Йому допомагав сам бог війни Арес і грізна богиня битви Енюо. Герой Діомед, побачивши бога Ареса, відступив назад і вигукнув, звертаючись до греків:

— Друзі, чого ми дивуємось, що з такою відвагою б'ється Гектор? Адже поруч нього б'ється і допомагає йому сам бог війни Арес. Відступайте, друзі, не насмілюйтесь ставати до бою з богами.

Дедалі дужче тиснули греків троянці. Упав у бою і юний син Геракла Тліполем, убитий списом сина Зевса Сарпедона. Але й Сарпедон поранений був Тліполемом у стегно. Насилу винесли з битви друзі Сарпедона, не встигши вийняти з його рани списа. Побачивши Гектора, що проходив, почав благодіяти його Сарпедон ущент розбити греків. Знову кинувся в бій Гектор, багатьох героїв на смерть уразив він своїм списом. Ще сміливіше потисли греків троянці.

Побачивши це, богиня Гера покликала богиню Афіну і разом з нею почала швидко споряджатися до бою, щоб вгамувати Ареса. Запрягли з допомогою Геби богині в дивну колісницю коней. Афіна одяглась у панцир, наділа на голову важкий свій шолом, через плече перекинула егіду з головою горгони Медузи і зійшла з списом у руках на колісницю богині Гери, і та швидко погнала коней. Коли неслись богині з високого Олімпу, побачили вони Зевса, який один сидів на високому горбі; затримала коней Гера і сказала громовержцеві:

— Невже не гніваєшся ти, Зевсе, на лютого Ареса за те, що губить він стількох героїв? Я бачу, як цьому радіють Аполлон і Афродіта. Невже ти розгніваєшся на мене, якщо вгамую я бога Ареса?

Відповів їй егідодержавний Зевс:

— Іди! Нехай виступить проти Ареса богиня-войовниця Афіна Паллада. Ніхто з безсмертних не вміє так, як вона, тяжко засмучувати Ареса.

Швидко погнала коней далі богиня Гера. Коли примчалася до стоку двох річок — Сімоїсу і Скамандру — богині зійшли з колісниці, випрягли коней і повили їх чорною хмарою. Гера, прибравши образ Стентора, мужа з могутнім голосом, закликала греків мужньо битися з троянцями. Афіна Паллада підійшла до Діомеда. Він обтирав рану, завдану йому Пандаром. Почала докоряти йому Паллада і за те, що ухилився він від битви, і за те, що боїться він битися з троянцями. Не зробив би так батько його, славетний войовник Тідей. Але Діомед відповів богині:

— Ні, ясноока дочко громовержця Зевса, не боюся я ставати до бою з героями Трої! Я пам'ятаю тільки, що ти звеліла мені не ставати до бою з безсмертними богами.

Сказала тоді Афіна Діомедові:

— О, Тідеїв сину, улюбленцю Афіни, тепер не бійся ні Ареса, ні будь-кого з інших богів! Я сама буду твоєю помічницею. Іди швидше в бій проти Ареса. Ще недавно він обіцяв допомагати грекам, а тепер, віроломний, допомагає троянцям.

Стала на колісницю Діомеда Афіна Паллада замість Сфенела. Застогнала дубова вісь колісниці під вагою богині. Погнала коней богиня, незрима для Ареса, прямо на нього в ту хвилину, коли він знімав панцир з убитого героя Періфанта. Побачивши Діомеда, що стояв поруч Афіни, Арес залишив труп убитого ним героя Періфанта, з якого знімав він панцир, і кинув спис у сина Тідея. Відхилила спис Афіна, і він пролетів мимо. Подесятерила Афіна сили Діомеда, він уразив Ареса списом і вирвав назад спис із рани. Так страшно скрикнув Арес, наче скрикнуло разом десять тисяч воїнів. Здригнулись усі воїни троянські і грецькі від жахливого крику. Повитий чорними хмарами, швидко знісся бурхливий Арес на світлий Олімп. Там сів він коло Зевса і скаржився йому на Афіну Палладу за те, що допомогла вона Діомедові поранити його. Грізно поглянув на сина Зевс. Ненависний був йому Арес за любов до кривавих битв; і сказав він синові, що якби не був він його сином, давно скинув би він його в похмурий Тартар. Припинив свої скарги невгамовний Арес. Зевс покликав божественного лікаря Паона, і той швидко зцілив Аресову рану. А Геба обмила Ареса і вбрала його в розкішні шати. Повернулись на світлий Олімп і богині Гера з Афіною. Так вгамували вони ненаситного битвами бога війни Ареса.

А під мурами Трої й далі кипіла битва. Знов почали тиснути троянців греки. Багато славних троянців повергли в прах Аякс, Діомед, Менелай, Агамемнон та інші герої і зняли з убитих їх розкішну зброю. Бачачи, що недалеко вже повна поразка троянців, син Пріама, провісник Гелен, почав благати блискучошоломного Гектора і сина Афродіти Енея, щоб підбадьорили вони троянців і поспішили швидше в Трою умилювати багатими дарами богиню Афіну. Послухав Гектор брата. Він знову піддав духу троянцям, і вони відбили натиск греків.

ГЕКТОР У ТРОТ. ПРОЩАННЯ ГЕКТОРА З АНДРОМАХОЮ

(Викладено за поемою Гомера «Іліада»)

Тим часом Гектор увійшов Скейською брамою у Трою. Зараз обступили його жінки і діти й почали розпитувати про своїх чоловіків та батьків. Але нічого не сказав їм Гектор, він звелів їм тільки молитися богам-олімпійцям. Гектор

поспішив до палацу Пріама. У палаці зустріла Гектора його мати Гекаба, вона хотіла-принести вина Гекторові, щоб він підкріпив свої сили, але відмовився Гектор. Він просив матір скликати троянок, щоб піднесли швидше в дар Афіні Палладі коштовне покривало, справили богині великі жертви і благали її вгамувати лютого Діомеда. Зараз виконала Гекаба просьбу сина. А він швидко вирушив до Парісових чертогів.

Гектор застав Паріса в той час, коли він спокійно оглядав свою зброю; була тут і викрадена ним Єлена, вона розподіляла роботу між служницями. Почав докоряти Гектор Парісові за те, що байдикує він дома в той час, коли загибель загрожує всім троянцям. Паріс відповів Гекторові, що він готується до бою, що вийти на бойовище спонукує його і прекрасна Єлена. Звернулася Єлена з привітними словами до Гектора і просила його сісти й відпочити від бойових подвигів, а чоловіку своєму, Парісові, докоряла вона за його безтурботність, за те, що не почуває він сорому. Нарікала Єлена і на те, що стільки бід послано на Трою через неї, але не з її вини, а з вини Паріса. Та відмовився Гектор відпочити в домі Паріса; він поспішав швидше побачити дружину свою і сина, перш ніж повернеться знову до бою. Не знав Гектор, чи пощастить йому ще раз потім побачити дружину і сина, чи повернеться він живим з битви, чи боги присудили йому загинути від руки греків.

Пішов до свого палацу Гектор, але не застав там Андромахи з сином. Служниці сказали Гекторові, що дружина його, дізнавшись, що греки тиснуть троянців, побігла з сином на міські мури і там стоїть, гірко плачучи.

Швидко вибіг з палацу свого Гектор і поспішив до Скейської брами. Біля самої брами зустрів він Андромаху, за нею прислужниця несла маленького сина Гектора Астіанакса; подібне до першої ранішньої зірки було прекрасне немовля. Узяла за руку Гектора Андромаха і, ридаючи, сказала:

— О, мужу мій! Згубить тебе твоя хоробрість! Ти не жалієш ні мене, ні сина. Скоро вже буду я вдовою, уб'ють тебе греки! Краще не жити мені, Гекторе, без тебе. Адже не маю я нікого, крім тебе. Адже ти для мене все — і отець, і ненька, і чоловік. О, зглянься на мене й сина! Не йди у бій, звели воїнам троянським стати біля смоковниці, адже тільки там можуть бути зруйновані мури Трої.

Але блискучошоломний Гектор так відповів дружині:

— Самого мене непокоїть усе це. Та великий сором був би для мене лишитися за мурами Трої і не брати участі в битві. Ні, повинен я битись попереду всіх на славу отця мого. Я знаю твердо, що настане день, коли загине священна Троя. Але не це засмучує мене, мене смутить твоя доля, те, що поведе тебе в полон який-небудь грек, і там на чужині невільницею ткатимеш ти для чужинки і носитимеш їй воду. Побачать тебе плачучу і скажуть: «Оце дружина Гектора, який переважав силою й хоробрістю усіх троянських героїв», і ще сумніше стане тоді тобі. Ні, нехай краще вб'ють мене раніш, ніж я побачу, як поведуть тебе в полон, ніж почую плач твій.

Сказавши це, підійшов Гектор до сина і хотів його обняти, але з криком пригорнувся до няньчиних грудей маленькій Астіанакс, злякався він розвихреної кінської гриви на Гекторовому шоломі. Усміхнулись ніжно немовляті Андромаха й Гектор. Зняв шолом Гектор, поклав його на землю, взяв Астіанакса на руки й поцілував. Високо підняв Гектор сина до неба і так благав громовержця Зевса і всіх богів безсмертних:

— О, Зевсе, і ви, безсмертні боги! Благаю вас, щоб син мій був такий же знаменитий серед громадян, як і я. Хай буде він могутній і царює в Трої. Нехай скажуть про нього колись, як вертатиметься з битви, що він перевершує мужністю батька. Нехай крушить він ворогів і радує материне серце.

Так благав богів Гектор. Потім віддав він Астіанакса дружині. Пригорнула Андромаха до грудей сина й крізь сльози усміхалась йому. Розчулився Гектор, лагідно обняв він Андромаху і сказав їй:

— Не сумуй так, Андромахо. Не пошле мене в царство похмурого Аїда проти веління долі ніхто з героїв. Ніхто не втече від своєї долі: ні хоробрий, ні боягуз. Іди ж, кохана, додому, візьмися до ткання, прядіння, наглядай за служницями. А ми, мужі, будемо дбати про воєнні справи і найбільше дбатиму про них я.

Одяг шолом Гектор і швидко пішов до Скейської брами. Пішла додому і Андромаха, але часто оглядалася вона й дивилась крізь сльози, як віддалявся Гектор. Коли ж повернулася, плачучи, додому, заплакали з нею всі служниці: не сподівалися вони, що повернеться додому неушкоджений Гектор.

У Скейській брамі наздогнав Гектора Паріс. Він поспішав у бій, виблискуючи мідною зброєю.

— Брате мій,— сказав йому Гектор,— я знаю, що жодна справедлива людина не може не цінити твоїх подвигів, але часто неохоче йдеш ти в бій. Часто мучусь я, коли чую, як лають тебе троянці. Та поспішімо до війська.

ПРОДОВЖЕННЯ БИТВИ. ГЕРЦЬ ГЕКТОРА З АЯКСОМ

(Викладено за поемою Гомера «Іліада»)

Разом вийшли із Скейської брами Гектор і Паріс. Зраділи троянці, побачивши обох героїв. Знову піднеслися вони духом, і почалась запекла битва. Багатьох героїв на смерть покладали Гектор, Паріс і Главк. Почали відступати греки. Побачила це ясноока дочка Зевса й чимдуж помчала до священної Трої. Коли мчала богиня з Олімпу, зустрів її біля столітнього дуба, який ріс край поля, бог Аполлон. Він запитав богиню Афіну, чи не поспішає вона на допомогу грекам, і умовив її допомогти йому припинити битву. Згодилася Афіна. Вирішили боги припинити битву, напоумити Гектора викликати на герць найславнішого з героїв-греків. Тільки вирішили це боги, як зараз прозрів їх

рішення віщий син Пріама Гелен. Підійшов він до свого брата Гектора і порадив йому викликати на герць грецького героя. Гелен відкрив Гекторові, що він чув голос небожителів, які веліли так учинити, і що не судилось Гекторові загинути у цьому герці.

Зараз перервав Гектор битву, спинив троянців; те саме зробив і Агамемнон. Заспокоїлося поле битви, і воїни, натомлені боєм, посідали на землю. Афіна Паллада і Аполлон, злетівши, наче хижі яструби, сіли на столітньому дубі, милуючись військами троянців і греків. Коли заспокоїлися всі, Гектор голосно покликав одного з грецьких героїв на герць. Він обіцяв не давати в наругу трупа вбитого і не знімати з нього панцира і вимагав, щоб це ж обіцяв і герой греків, якщо буде переможцем. Вислухали греки виклик Гектора, але всі мовчали, ніхто не зважувався вийти проти Гектора. Страшенно розгнівався на них Менелай; він сам хотів стати на герць з Гектором, але утримав його Агамемнон; боявся він, що загине брат його від руки Гектора, з яким навіть Ахілл побоювався битися. Соромив греків і старець Нестор. Та тільки стихло його гнівне слово, як відразу виступило наперед дев'ять героїв: цар Агамемнон, Діомед, обидва Аякси, Ідомей, Меріон, Евріпіл, Фоант і Одисей. За порадою Нестора вирішили кинути жереб між героями. Коли жеребки були покладені в шолом, Нестор почав трусити його, щоб випав чийсь жереб.

Герої благали богів, щоб випав жереб Аякса Теламоніда, Діомеда або Агамемнона. Випав жереб Аякса. Зрадив могутній Теламонід Аякс. Одяг Аякс свій панцир і вийшов уперед на місце герцю. Він ішов, подібний до бога війни Ареса, величезний, могутній і грізний. Перед собою ніс він окутий міддю щит, великий, як башта, і потрясав важким списом. Вжахнулись, побачивши Аякса, троянці, страх проник у груди Гектора. Грізно поглянули один на одного воїни. Першим кинув списа Гектор. Не пробив він щита Аяксового. Метнув свій спис Аякс і наскрізь пробив він щит Гектора. Пробив спис і панцир Гектора і розірвав хітон. Від загибелі врятувався Гектор лише тим, що відскочив убік. Вирвали списи герої і зіткнулись знову. Гектор вдарив списом у щит Теламоніда, але зігнулося вістря його списа. А Аякс ще раз пробив щит Гектора і поранив його легко в шию. Не перервав бою Гектор, він підняв величезний камінь і кинув ним у щит Аякса; заgrimіла мідь, що вкривала величезний щит, а Аякс схопив ще важчий камінь і з такою силою метнув його в щит Гектора, що пробив щит і поранив Гектора в ногу. Упав Гектор на землю, але бог Аполлон швидко підняв його.

Схопились за мечі герої, вони порубали б один одного, якби не наспіли оповісники і не простерли б між ними жезлів.

— Скінчіть бій, герої! — гукнули оповісники.— Ми бачимо всі, що ви великі воїни, обох вас однаково любить Зевс. Настає вже ніч, потрібний усім відпочинок.

— Оповіснику,— звернувся Аякс до глашатая троянців,— те, що ти сказав, сказати б мав сам Гектор, адже він викликав на герць... Я готовий припинити боротьбу, коли він побажає. ,

Зараз відповів Аяксові Гектор:

— О, Теламоніде, боги дарували тобі і зріст, і силу, і розум, ти — найславетніший з героїв Греції. Скінчімо сьогодні наш герць. Ми потім зможемо ще зустрітись з тобою на полі бою. Але, розходячись, вшануймо один одного дарунком на пам'ять про наш герць. Нехай згадують воїни Трої й Греції, що билися герої, палаючи один проти одного ворожнечею, але розійшлись примиреними, як друзі.

Сказавши це, Гектор зняв оздоблений сріблом меч і подав Аяксові, а Аякс подарував Гекторові пурпуровий дорогоцінний пояс. Так скінчився герць героїв. Раділи троянці, що неушкодженим вийшов з герцю з могутнім Аяксом Гектор, і урочисто проводжали його в Трою. Тріумфували й греки, побачивши, який могутній герой Теламонід Аякс. А цар Агамемнон влаштував бенкет на честь Аякса, скликавши на нього всіх вождів. До вечора бенкетували вожді.

Коли скінчився бенкет, старець Нестор на зборах грецьких вождів дав пораду припинити на день битву, щоб поховати вбитих героїв і спорудити мур з баштами навколо табору і кораблів, щоб був цей мур захистом грекам, а біля муру викопати глибокий рів. погодилися з Нестором вожді і розійшлись до ранку по своїх шатрах.

Зібрали раду вождів і троянці. На цій раді Антенор радив видати грекам прекрасну Єлену і викрадені скарби. Але Паріс нізачо не погоджувався видати Єлену, він згоджувався повернути тільки скарби Менелая, додавши до них дарунки від себе. Цар Пріам дав пораду вирядити вранці до греків посланця, який мав переказати їм пропозицію Парка, КОЛИ ж греки не погодяться з цією пропозицією, то битися далі, поки не подарують боги остаточної перемоги тій або іншій стороні. погодилися троянці з пропозицією Пріама. Коли ж настав ранок, послали вісника до греків, але відкинули вони пропозицію Паріса, погодилися тільки перервати бій на день, щоб поховати вбитих воїнів.

Ще до сходу сонця взялися до поховання убитих воїнів троянці й греки. Вони звели тіла до вогнищ і спалили їх. Потім греки спорудили за один день навколо табору високий мур з баштами і викопали перед ним глибокий рів. Дивувалися навіть боги-олімпійці, дивлячись на цю роботу греків. Тільки бог Посейдон розгнівався на греків за те, що не принесли вони жертви богам, виводячи мур. Але заспокоїв Посейдона громовержець Зевс. Він порадив йому зруйнувати потім грецький мур і знов укрити берег морським піском.

А греки, скінчивши роботу, почали готувати собі вечерю. В цей час прибули з Лемносу кораблі з вином. Зраділи греки, швидко розкупили вони вино, і почався бенкет у таборі. Неспокійний був бенкет греків. Громовержець Зевс ударами грому віщував їм багато бід. Часто опановував бенкетуючих страх, і

вони розхлюпували з келихів вино. Ніхто з греків не насмілився пити, не вчинивши возливання на честь грізного Зевса. Нарешті, закінчений був бенкет, і в сон поринув увесь грецький табір.

ПЕРЕМОГА ТРОЯНЦІВ

(Викладено за поемою Гомера «Іліада»)

Рано-вранці, коли на небо злинула богиня зорі Еос і ясновірним світлом запалав схід, Зевс-громовержець, зібравши богів на світлому Олімпі, сказав їм:

— Вислухайте мене, безсмертні боги! Нехай ніхто з вас не насмілиться сьогодні сходити з високого Олімпу на допомогу чи то грекам, чи то троянцям. Хто ж не послухається, того я кину у глибочезну безодню Тартару, щоб знав він, наскільки я могутніший від богів безсмертних! Якщо хочете випробувати мою силу, то візьміть золотий ланцюг, спустіть його до землі і, ставши на землі, спробуйте стягнути мене з Олімпу. А я візьму однією рукою цей ланцюг і підніму всіх вас і усю землю з морями.

Злякалися боги грізної мови Зевса. Відповіла Зевсові богиня Афіна:

— О, великий громовержцю, знаємо всі ми, що безмежна твоя сила, але всі ми сумуємо за греками. Невже засуджені вони на загибель?

— Донько моя,— відповів Зевс,— не маю наміру згубити всіх греків.

Сказавши це, запряг Зевс у колісницю золотогривих коней, узяв у руки золотий бич і, вбраний у золоті шати, став на колісницю. Швидко погнав він коней, і помчали вони між землею і небом на високу Іду. Там сів Зевс на самій вершині і почав дивитися, як готуються до бою греки й громадяни Трої.

Виступили війська в поле і швидко зійшлися. Знов почалася жахлива битва. Настав полудень. Зевс узяв золоті терези і зважив на них жереб троянців і греків. До неба піднявся жереб троянців, обіцяючи їм удачу. А жереб греків спустився аж до землі, загибеллю погрожуючи багатьом з них. Загримів грім великого Зевса з Іди, і кинув він сліпучу блискавку у військо греків. Жах охопив воїнів. Усі вони кинулися тікати, поспішаючи сховатись за мурами табору. На полі залишився тільки Нестор. Один з його коней був поранений стрілою Паріса і став дибки. Даремно намагався Нестор обрізати упряж коней; це йому не вдалося. Наближався вже до нього Гектор на своїй колісниці. Загинув би старець Нестор, але наспів йому на допомогу Діомед. Він закликав і Одиссея на допомогу, та не почув його Одиссей. Взяв Нестора до себе в колісницю Діомед і помчав назустріч Гекторові. Кинув списа в Гектора Діомед, але схибив, улучив у груди його візничому і вразив його на смерть. Кинулись убік коні Гектора. Замість візничого став на колісницю герой Архептолем. Може, побачивши подвиг Діомеда, зупинились би втікаючі греки. Але Зевс метнув сліпучу блискавку перед кінями Діомеда. Жахно спалахнуло полум'я блискавки, і кинулися назад коні. Почав

умовляти Діомеда Нестор покинути поле битви, бо не йому віщує Зевс перемогу. Хоч як хотілось Діомедові битися далі, але послухав він Нестора і направив коней до юрб утікаючих греків. А троянці підняли страшний крик і засипали греків хмарою стріл. Насміхався Гектор над Діомедом, що кинувся втікати. Три рази хотів вернутись Діомед, і тричі чувся грізний гуркіт грому Зевса. Зрозумів Гектор, що своїми громами Зевс віщує перемогу троянцям. Він спонукував їх переслідувати греків і нахвалявся, вдершись у їхній табір, спалити кораблі. Прогнівалася Гера, почувши погрози Гектора. Вона почала прохати землетрясця бога Посейдона допомогти грекам, але відмовився великий повелитель морів.

А бій кипів уже біля самого муру, що ним обгороджений був табір греків. Послала Гера Агамемнонові думку піддати духу грекам. Ставши на корабель Одісея, звернувся Агамемнон до воїнів і закликав їх мужньо захищатися. Благав Агамемнон і Зевса послати допомогу і не дати загинути грекам від рук троянців. Змилювався Зевс і послав знамення грекам. Над жертovníком Зевса звився орел і кинув на жертovníк оленя, якого тримав у пазурах. Побачивши знамення, піднеслись духом греки й відбили троянців. Найвідважніше бився цар Діомед. Багатьох уразив він тоді троянських героїв. Хоробро билися й інші герої греків. Та особливо відзначився зведений брат Теламоніда Аякса Тевкр. Із свого лука одного за одним уразив він багатьох троянських героїв. Уразив він і сина Пріама, прекрасного Горгіфіона. Як схиляє під вагою роси мак свою червону квітку, так схилив голову, увінчану шоломом, Горгіфіон і впав додолу. Убив Тевкр і візничого Гектора, його друга Архептолема. Закипів Гектор гнівом і кинувся на Тевкра. Убив би його Гектор, якби не прикрив брата щитом Аякс і не звелів би слугам віднести пораненого до кораблів.

Знову збудив хоробрість троянців Зевс. Аж до кораблів відтиснули греків троянці Грізно носився по рядах Гектор. Шкода стало Гері греків, вона упросила Афіну поспішити їм на допомогу. Погодилась Афіна. Вдягла вона панцир і разом з Герою понеслася на колісниці з світлого Олімпу.

Побачив богинь з високої Іди Зевс. Гнівний, послав він вісницю богів Ірідю зупинити богинь, погрожуючи їм своїм гнівом. Злякались Зевсового гніву богині Гера й Афіна; засмучені повернулися вони на Олімп. Незабаром повернувся на Олімп і Зевс-громовержець. На запитання Зевса, чим так засмучені богині, і на погрози Зевса відповіла Гера, що уболівають вони за греків. Зевс сказав Гері, що доти перемагатимуть троянці, поки Агамемнон не примириться з Ахіллою і не надішле багатих дарунків за ту образу, якої він завдав йому.

Сіло сонце. Ніч огорнула своїм покровом землю. Спинилася кровопролитна битва. За порадою Гектора не повернулися троянці у священну Трою. Вони розташувалися на ніч у полі, а місто звеліли охороняти підліткам і старим. Сподівався Гектор, що вдасться йому наступного дня здобути остаточну перемогу над греками і вигнати їх з Троади. Безліч вогнищ розпалили троянці на полі. Неначе зорі, блищали ці вогнища у темряві ночі.

АГАМЕМНОН РОБИТЬ СПРОБУ ПРИМИРИТИСЯ З АХІЛЛОМ

(Викладено за поемою Гомера «Іліада»)

Агамемнон, засмучений перемогою троянців, розіслав оповісників скликати на нараду вождів. Зібралися вожді, і з сумом почав говорити Агамемнон про те, що доводиться тепер тікати з Троади в Грецію, бо так, мабуть, завгодно Зевсові. Але Діомед заперечив Агамемнону, що він може один, коли того бажає, покинути Троаду, а інші вожді залишаться й битимуться доти, аж поки здобудуть Трою. Не радив і Нестор утікати. Радив старець Агамемнонові влаштувати бенкет і на ньому обговорити, що діяти, а для охорони табору виставити варту.

Зробив Агамемнон так, як радив Нестор. Сімсот юнаків під проводом семи вождів пішли охороняти табір греків. Решта вождів лишилася у шатрі Агамемнона. Під час бенкету Нестор став радити Агамемнону примиритися з Ахіллом. Послухав Агамемнон Нестора. Він сповістив вождів, що великі дарунки дасть він Ахіллові, поверне йому Брісеїду, а коли повернуться всі з перемогою на батьківщину, дасть Ахіллові за дружину одну з своїх дочок, а в придане — велику кількість багатих міст. Схвалили вожді рішення Агамемнона і вирішили послати для переговорів з Ахіллом до нього в шатро Теламоніда Аякса, Одиссея і Фенікса, а при них оповісниками Еврібата і Годія. Цих героїв особливо любив Ахілл. Багато напутних порад дав послам Нестор.

Коли послы Агамемнона прийшли до Ахілла, він грав на лірі і співав славу героям. Біля Ахілла сидів і друг його Патрокл. Привітно зустрів Ахілл героїв і влаштував для них багатий бенкет. Наситившись, Одиссей звернувся до сина Пелея і почав умовляти його примиритися з Агамемноном. Розповів Одиссей, як тиснуть греків троянці під проводом Гектора, перелічив Одиссей і ті дарунки, що їх обіцяє Агамемнон на знак примирення. Нагадав Одиссей Ахіллові і те, як повчав сина Пелей, відпускаючи його в похід як радив уникати чвар. Але Ахілл відмовився примиритися з царем Мікен, він не міг забути образи, якої завдав йому Агамемнон. Ахілл сказав, що навіть тоді відмовився б він примиритися Агамемноном, коли б він обіцяв йому дати дари, рівні всім багатствам єгипетських Фів. Непохитний був Ахілл і навіть нахвалявся відпливти назад у Фтію. Але Фенікс, сумуючи за долею греків, все умовляв Ахілла примиритися. Він закликав його не робити так, як зробив колись Мелеагр, коли билися курети з етолянами. Та нічого не відповів Феніксові Ахілл. Теламонід Аякс звернувся тоді до Одиссея і кликав його покинути швидше Ахіллове шатро і йти переказати вождям відповідь Ахілла. Зробив останню спробу Аякс переконати Ахілла, але, як і раніше, лишився він непохитний і тільки сказав, що аж тоді виступить проти Гектора, коли той, запаливши кораблі греків, дійде й до його кораблів і шатра.

Мовчки пішли герої, а Фенікс залишився в Ахілла. Повернувшись до Агамемнона, Аякс і Одісей сказали вождям, що відповів Ахілл. У глибокій мовчанці вислухали їх вожді. Нарешті, герой Діомед порадив дати спокій Ахіллові, бо Агамемнон, обіцяючи дари, вдихнув ще більшу гордість у його серце. Запропонував Діомед, підкріпившись винами та їжею, всім лягти спати з тим, щоб наступного дня знову почати криваву битву.

ОДІССЕЯ І ДІОМЕД ВИРУШАЮТЬ ВИВІДАЧАМИ В ТАБІР ТРОЯНЦІВ. КОНІ РЕСА

(Викладено за поемою Гомера «Іліада»)

Увесь табір греків поринув у глибокий сон. Не спав лише Агамемнон. Тяжко зітхав він на своєму ложі, тривожачись від безлічі сумних дум. Дивлячись на полум'я вогнищ, що палали навколо табору троянців, він здивувався з того, що там звучать сопілки й чуються веселі голоси. Коли ж дивився він на табір греків, то з горя рвав на собі волосся, болем стискалось його серце. Нарешті, встав Атреїв син, одягся, накинув на себе шкуру лева і з списом в руках пішов розшукувати Нестора. Він хотів порадитися з царем Пілосу, як відвернути загибель від греків. Зустрів Менелая Агамемнон. І Менелай не спав, він теж хвилювався, думаючи про грізну долю тих, що прийшли під Трою заради його справи. Вирішили брати скликати на раду вождів. Менелай пішов оповістити героїв, а Агамемнон пішов до Нестора. Нестор почув кроки Агамемнона, і що наближався, і, не впізнавши його в нічній темряві, покликав, застерігаючи не підходити до нього мовчки. Назвав себе Агамемнон, підійшов до Нестора, розповів про те, що так його хвилює, і просив піти з ним на раду. Зараз устав Нестор і разом з Агамемноном пішов скликати героїв. Покликали вони Одісея, потім і Діомеда, який спав, поклавши під голову щит, спис його був устромлений у землю поряд з ним. Зібравши героїв, пішли вони до варти й застали її на чатах. Варта сиділа, вп'явши очі в нічну темряву, прислухаючись, чи не йдуть троянці. Перейшли вожді через рів і сіли на полі перед муром табору. Нестор запропонував тоді послати вивідачів у троянський табір, щоб дізнатися, що вирішили троянці, — чи знов напасти на греків, чи повернутися до міста. Одразу зголосився йти на це небезпечне діло Діомед і запропонував кому-небудь з героїв іти з ним. Багато героїв захотіли йти з Діомедом. Агамемнон велів Діомедові самому обрати собі товариша. Обрав Діомед Одісея, улюбленця Афін Паллади. Вірив він, що навіть з палаючого вогню повернуться вони вдвох неушкодженими, бо хитрий і спритний був Одісей. Озброїлися Діомед і Одісей. Зброю дали їм вожді, бо самі вони на раду прийшли без зброї.

У той час як греки посилали вивідачів у троянський табір, троянці теж послали вивідача дізнатись, чи добрю охороняють свій табір греки. Зголосився

йти Долон, син Евмеда, що славився швидкістю свого бігу. Він вирішив підібратися до самих кораблів грецьких і підслухати, що говоритимуть на раді вожді. Озброївся Долон, накинув на себе шкуру вовка і пішов до табору греків. Скоро помітили Долон Діомед і Одиссей. Вони, припавши до землі, дали йому пройти мимо, а потім погналися за ним, як два пси, що переслідують зайця або сарну.

— Стій! — крикнув Долонові Діомед.— А то наздожену я тебе списом, і не втечеш ти від смерті.

Кинув списа Діомед у Долон, але так, що пролетів він над його плечем. Злякався Долон і зупинився, збліднувши від жаху. Схопили його Діомед з Одиссеєм. Почав їх Долон благати про помилування. Розпитали герої Долон, навіщо пішов він до грецького табору, хто послав його і як розташувалися в таборі троянці та їхні спільники. Сподіваючись, що помилують його герої, усе розповів їм Долон. Він указав їм, де стоять і недавно прибулі фракійці з царем Ресом, що мав дивовижних коней і золотий панцир. Та не помилували Діомед і Одиссей Долон. Зняли герої з Долон його шолом і вовчу шкуру, взяли його зброю. Одиссей поклав зброю Долон так, щоб могли вони забрати її, вертаючись, і обидва герої рушили до табору фракійців.

Герої тихо підкрались туди, де лежав серед воїнів цар Рес біля своїх коней. Як лев, що напав на безборонне стадо кіз та овець, кинувся на сплячих фракійців Діомед. Дванадцять фракійських воїнів убив він. Убив Діомед і царя Реса. Одиссей відв'язав коней Реса і вивів їх з табору. Діомед хотів вивезти й колісницю з золотим панциром, але богиня Афіна Паллада, явившись Діомедові, сказала:

— Подумай про повернення у табір греків, сину Тідея. Час повертатись. Інакше доведеться тобі кинутися навтьоки, коли хто-небудь з небожителів, ворожих тобі, розбудить сплячих троянців.

Послухався поради богині Діомед і скочив на одного з коней Реса. Одиссей скочив на другого, і швидко помчали герої до грецького табору.

Бог Аполлон бачив, як допомагала Афіна Паллада Діомедові і Одиссеєві. Полинув він у троянський табір і розбудив героя Гіппокоонта, родича Реса. Скочив він з ложа і побачив, що порожнє те місце, де стояли коні. Почав він кликати Реса, але ніхто не відповів. Знялася тривога в таборі троянців. З жахом дивились ті, що збіглися, на діло, вчинене Діомедом і Одиссеєм. А вони, захопивши по дорозі зброю Долон, повернулися туди, де чекали їх вожді греків. Розповів Одиссей, як піймали вони Долон, як убив Діомед царя Реса і дванадцять фракійських знаменитих героїв таяк здобули вони коней. Славили герої Діомеда й Одиссея. Тріюмфували всі греки, дізнавшись про їхній подвиг. Коней Реса прив'язали біля шатра царя Діомеда, а зброю Долон відніс на свій корабель Одиссей.

БІЙ БІЛЯ ГРЕЦЬКОГО ТАБОРУ

(Викладено за поемою Гомера «Іліада»)

Ледве зайнявся схід першими променями, як Зевс послав богиню Ворожнечу в табір греків. Стала богиня на величезному кораблі Одиссея, голосно і страшно крикнула вона і вдихнула нестримну жадобу битися всім воїнам. Голосно заохочував до бою героїв і цар Агамемнон, що вбрався в пишний панцир і потрясав величезним списом. Пішими кинулись у бій герої греків. Хоробро зіткнулись з ними троянці, а їх усіх перевищив своїми подвигами Гектор. Немов люті вовки, носилися по полю бою воїни. Богиня Ворожнеча веселилася, бачачи криваву битву. А боги відійшли від бою на світлий Олімп до своїх чертогів, нарікаючи на те, що Зевс допомагає троянцям. А Зевс, радісний, дивився на битву. Особливо в цьому бою лютував цар Агамемнон. Багатьох героїв уразив він на смерть важким списом. Убив він і двох синів Пріама — Іса і Антіфа. Разом билися вони з ворогами, стоячи в одній колісниці. Ще недавно бачив їх Агамемнон у таборі греків, куди привів їх Ахілл, узявши обох братів на схилах Іди. Не подали Пріамідам допомоги троянці, обидва загинули вони. Убив і двох синів Антімаха Агамемнон. Даремно благали вони про помилування царя Мікен. Агамемнон мстився їхньому батькові за те, що той, підкуплений Парісом, радив скарати на смерть Менелая, що прийшов у Трою послом. Убивши їх, кинувся Агамемнон туди, де дужче кипів бій. Подібно до того, як вогонь пожирає ліс, і падають повалені бурєю дерева, так валив одного за одним героїв троянських син Атрея. З громом носилися по полю бою колісниці, що з них позбивав Агамемнон героїв, які стояли на них, а ці герої лежали мертві в пилюзі. Подалися троянці й кинулися тікати, але біля Скейської брами зупинилися вони.

Побачив цю втечу троянців громовержець Зевс і звелів богині Іріді полинути до Гектора і звістити йому, щоб він став до бою тоді, коли побачить, що Агамемнон поранений, що дасть Зевс Гектору велику силу, і він відтисне греків аж до самих їхніх кораблів. Швидко виконала Іріда веління Зевса. Скочив з колісниці Гектор, піддав духу троянцям. Тим часом Агамемнон, як і перед тим, вражав одного за одним героїв троянських. Він убив Іфідаманта, сина Антенора. Хотів помститися за смерть брата старший син Антенора Коонт. Він уразив Агамемнона списом у руку коло ліктя, а цар Мікен ударом меча відтяв йому голову, і впав старший син Антенора мертвий на труп свого брата. Але не міг більше битися Агамемнон, страшенно розболілась його рана, і він покинув бойовище.

Побачивши, що Агамемнон поїхав у своїй колісниці, Гектор гучним голосом почав підбадьорювати воїнів і сам кинувся в бій. Багатьох героїв убив він. Загибель загрожувала грекам. Але покликав Одиссей на допомогу Діомеда, і обидва герої з силою відбили натиск троянців. Діомед, побачивши Гектора, що

наближався, кинув у нього списа і вразив його у шолом. Не дав бог Аполлон списові пробити шолом, врятував від неминучої загибелі Гектора, але від сильного удару упав на землю Гектор і знепритомнів. Поки Діомед ішов крізь ряди воїнів підняти спис, отямився Гектор і, скочивши на колісницю, втік від смерті. Страшним гнівом спалахнув Діомед, знову не вдалося йому вразити Гектора. Махнув списом Діомед і вразив на смерть одного з троянських героїв. Нахилився Діомед, щоб зняти панцир з убитого; побачив це Паріс і поранив Діомеда стрілою.

Звеселився Паріс.

А Діомед, коли прикрив його щитом Одиссей, вирвав стрілу з рани, але більше не міг він битися й покинув поле бою.

У цей час оточили Одиссея троянці, немов пси лева, що вийшов з лісу. Стоїть лев і грізно клацає зубами. Так стояв і Одиссей і відбивався списом від троянців, що наступали на нього. Багато троянських героїв знайшли тут смерть від списа Одиссея. Вразив він Харопа, брата царя Сока. Помщаючись за смерть брата, ударив списом у щит Одиссея Сок, пробив щит і поранив у бік Одиссея. Але й поранений змусив до втечі Сока Одиссей, а втікаючого убив ударом списа в спину. Убивши Сока, Одиссей вирвав спис із своєї рани, і вдарила з неї гаряча кров. Побачивши, що Одиссея поранено, кинулись на нього троянці. Голосно почав кликати собі на допомогу цар Ітаки. Поспішив до нього Аякс Теламонід і прикрив Одиссея своїм величезним, як башта, щитом. Менелай вивів Одиссея з гущі бою до колісниці. Покинув і Одиссей битву. А Аякс кинувся в бій і своїм списом, уражав троянців. У цей час Паріс поранив стрілою героя Махаона в праве плече. На прохання Ідоменея повіз Нестор пораненого в табір греків. Побачив Гекторів візничий Кебріон, як тіснить Аякс троянське військо, і сказав про це Гекторові.

Помчав Гектор на допомогу. А Зевс наслав страх на Аякса. Закинувши за спину свій величезний щит, почав він поволі відступати. Він відходив, наче лев, якого женуть від стада пси й відважні пастухи.

Помалу відступав він, щоразу зупинявся і, прикрившись щитом, стримував, троянців, що тіснили його. Побачив відступаючого Аякса герой Евріпіл і поспішив йому на допомогу. Але і його поранив стрілою Паріс, і довелося Евріпілові покинути бойовище. А до Аякса поспішили греки, і з їхньою допомогою цілим і неушкодженим відступив син Теламона.

У таборі з корми корабля Ахілл спостерігав за битвою. Побачивши, що Нестор привіз пораненого героя, Ахілл покликав свого друга Патрокла, просив його піти до Нестора і дізнатись, чи не Махаона поранено. Швидко пішов до шатра Нестора друг Ахілла. Дійсно, там побачив Патрокл пораненого Махаона, якому готували питво. Уздрівши Патрокла, запросив його сісти з ними цар Пілосу, але відмовився він, бо поспішав назад до свого друга. Нестор розповів Патроклові, як тиснуть троянці греків, кого з героїв поранено, і просив

допомогти грекам. Він радив Патроклові упрохати Ахілла дозволити йому, озброївшись бронєю Ахілла, вести до бою мірмідонян; може, троянці, прийнявши Патрокла за Ахілла, припинять бій, і тоді відпочинуть греки від тяжких боїв. Погодився Патрокл і пішов назад до Ахілла з твердим наміром упрохати друга дозволити йому стати до бою. По дорозі зустрів Патрокл пораненого Евріпіла з стрілою у стегні. Тяжко страждав від болю герой, із рани його струмувала кров. Зглянувся на героя Патрокл. Він допоміг Евріпілові дійти до його корабля, вирізав стрілу з рани і присипав рану цілющим зіллям. Евріпіл теж розповів Патроклові, як тиснуть троянці греків.

Як і до того, гримів бій. Вже не могли мур і рів бути захистом для греків. Але не могли відразу троянці перейти через рів і оволодіти муром, за яким заховалися греки. Гектор хотів переїхати в колісниці через рів, але коні його здибалися і кинулись убік. Тоді за порадою героя Полідаманта троянці поділилися на п'ять великих загонів і під проводом своїх вождів рушили на штурм. Пішими бились вожді троянців, залишивши біля рову свої колісниці. Тільки один герой Асій не покинув колісниці. Він хотів, переслідуючи утікаючих греків, прорватися слідом за ними із своїм загonom у табір і напасти на кораблі греків. Та біля мурів відбили натиск Асія два герої — лапіфи Поліпет і Леонтей. Неначе два могутніх дуби, стояли вони біля муру перед брамою. Відважно билися Лапіфи, відбиваючи тих, що на ступали, а з мурів на ворогів летів град великих каменів і цілі хмари стріл. Відбили лапіфи Асія, вбивши багатьох троянських героїв. Та наближався вже новий загін до брами, під проводом Гектора й Полідаманта. Тут послав велике знамення Зевс. Над загonom троянців з'явився раптом орел. Він держав у пазурах змію. Звиваючись, ужалила змія орла в груди. Скрикнув голосно орел, упустив змію серед загону троянців і швидко зник з очей. Побачивши цей знак, почав радити Полідамант Гекторові припинити бій, не намагатися заволодіти табором греків. Але Гектор не послухався Полідаманта і рушив з загonom своїм до муру.

Страшну бурю зняв громовержець Зевс. Хмари пилу понеслися на грецькі судна. Незважаючи на бурю, хоробро боронили греки мур. Троянці зривали з нього зубці і розхитували колони, на яких були укріплені башти, щоб звалити їх. Камінням, стрілами й списами зустріли греки троянців, що наступали. Обидва Аякси піддавали грекам охоти до стійкого захисту. Прикрившись щитом, з двома списами в руках, підступив до брами могутній Сарпедон, прикликавши собі на допомогу лікійського героя Главка. Захищав браму Менесфей. Він послав кликати на допомогу Аяксів. Прийшли на допомогу Менесфееві Теламонід Аякс, брат його Тевкр і Пандіон. Могутнім ударом величезного каменя скинув Аякс героя Епікла, що зліз був на мур. Тевкр поранив стрілою Главка. Але Сарпедон не відступав. Йому навіть вдалося зруйнувати частину муру, проте відбили і його Аякс і Тевкр. Запалив до нового штурму Сарпедон своїх лікійців. Ще раз кинулись вони на мур, але не дали їм заволодіти ним греки. Не під силу було

заволодіти муром, але й греки не в змозі були гнати їх. Ні лікійці, ні греки не могли добитись переваги в битві. Першим вдерся в табір греків могутній Гектор. Він схопив величезний камінь, що його два мужі насилу підняли б тільки підоймами, і гримнув ним у браму. Не встояли проти сили удару ні брама, ні величезний засув, заgrimіла брама і розкололась на частини. Кинувся Гектор у табір, вогнем гніву палали його очі. Вдерлися за ним і троянці. Здобутий був штурмом мур. Кинулись утікати греки й побігли до своїх кораблів. Замішання почалося в таборі.

БІЙ БІЛЯ КОРАБЛІВ

(Викладено за поемою Гомера «Іліада»)

Почався бій біля самих суден. Зевс не дивився більше на битву, бо був певний, що ніхто з богів не зважиться допомагати грекам. Побачивши це, бог Посейдон швидко пішов з гір Фракії, звідки спостерігав за битвою, до свого палацу. Задрижали під ногами розгніваного бога гори. Прийшов до палацу свого Посейдон, запряг морських коней у колісницю і помчав по хвилях моря до Трої. Бурхливо летіли коні, не торкаючись хвиль морських, і скоро примчали бога до Трої. У просторій печері на березі моря покинув коней з колісницею Посейдон, спутавши коням ноги золотими ланцюгами. Прибравши образ Калхаса, став він перед Аяксами і запалив їх до битви. Доторкнувшись до них жезлом, улив бог в їхні тіла велику силу. Зрозуміли Аякси, що бог в образі Калхаса говорив з ними, і ще відважніше кинулись у бій. Пройшов Посейдон по лавах греків і всіх захочував хоробро битися. Зібралися навколо Аяксів ряди воїнів і, щит до щита, шолом до шолома, повиставлявши списи, чекали троянців, що наступали. Серед громадян Трої наступав і Гектор.

Як котиться з гірської вершини важкий камінь, відірвавшись од скелі, і руйнує усе на своїм шляху, поки не скотиться в долину і не ляже там нерухомо, так нісся Гектор з списом і щитом на ряди греків. Зупинився він перед зімкненими рядами і захочував троянців прорвати ряди грецьких воїнів. Зав'язався упертий бій. Багато полягло в бою греків. Загинув і внук Посейдона Амфібах. Розгнівався бог Посейдон. Він спонукав царя Ідоменей помститися за смерть внука. Одягся в блискучий панцир Ідоменей, і, сяючи, мов блискавка Зевса, кинувся в бій. Зустрів Ідоменей Меріона, який щойно зламав свого списа, ударивши ним у щит сина Пріама Деїфоба, і йшов по новий спис. Дав Ідоменей списа Меріонові, і обидва герої пішли на лівий фланг греків.

Побачили троянці Ідоменей, як він підходив, і кинулись на нього. Кинувся Ідоменей на троянців і змусив їх до втечі. Бачачи, як тисне він троянців, син Пріама Деїфоб покликав на допомогу Енея. Разом напали вони на Ідоменей, покликавши ще Паріса й Агенора. Жахливий почався бій навколо Ідоменей, до

якого на допомогу поспішало багато героїв. Загриміли на грудях героїв мідні панцири від дужих ударів.

А Гектор бився там, де захищали кораблі обидва Аякси. Уперто билися вони, стоячи один біля одного; так воли, спряжені спільним ярмом, тягнуть полем плуг і дружно йдуть по борозні, глибоко орючи землю. Багато воїнів билося навколо Аяксів. А позад них локрійці, озброєні луками й пращами, пускали хмари стріл у наступаючих. Уже готові були податися троянці, але герой Полідамант порадив Гектарові покликати на допомогу найхоробріших героїв і вирішити, чи кинутися на грецькі кораблі, чи відступити. Пішов скликати героїв Гектор, але багатьох не знайшов — одні лежали вже блідими трупами біля грецьких кораблів, інші, страждаючи від ран, подалися геть від бойовища. Тільки Паріс відбивав натиск греків. З докором звернувся Гектор до Паріса, але несправедливий був цей докір: хоробро бився Паріс — не його була провина, що поранено багатьох героїв, а ще більше вбито. Кликав Паріс Гектора вести в бій троянців. Неначе буря, йшли троянці в бій, але не збентежилися від їх натиску греки. Побачив Алкс Теламонід Гектора і кликав його ближче підійти до рядів грецьких воїнів. З'явився над Аяксом ширяючий орел, і греки радісно скрикнули, побачивши цей знак. Але під проводом Гектора троянці з грізним криком напали на греків. Таким же криком відповіли й греки, і крик обох військ долинув аж до неба.

Цей крик війська почув Нестор, що сидів у своєму шатрі з Махаоном. Схопив він щит і спис і вийшов з шатра. Пішов старець до царя Агамемнона. Він зустрів царя Мікен Діомеда і Одиссея, що йшли поранені, спираючись на списи. Вони хотіли подивитися на битву. Серця їхні защеміли, коли побачили вони, що бій іде вже біля кораблів. Сумували вожді, що зруйновано той мур, який спорудили греки, щоб захистити себе від нападу троянців. Не знали вони, як допомогти військам, що зробити для врятування від загибелі. Агамемнон уже ладен був дати наказ спустити кораблі на воду. Але Одиссей вдержав його від цього, бо боявся, що, спускаючи кораблі, греки більше думатимуть про втечу, ніж про битву. А Діомед порадив, одягнувшись у панцир, з'явитися перед військом і цим піднести його дух, але участі в бою не брати, щоб не бути пораненими вдруге.

У цей час богиня Гера, побачивши невдачу греків, вирішила допомогти їм хитрощами. Вона надумала навіяти на Зевса глибокий сон, а поки Зевс спатиме, дати перемогу грекам.

З Олімпу хутко полинула богиня Гера на Лемнос і там знайшла бога сну Гіпноса. Довго вмовляла його Гера приспати громовержця Зевса, але відмовлявся Гіпнос, бо боявся гніву Зевса. Нарешті, умовила вона Гіпноса. Разом з богом сну швидко примчала Гера на вершину Іди. Гіпнос потай від Зевса сховався на величезній ялині, обернувшись на солодкоголосу пташку, і навіяв на нього глибокий сон. А потім Гіпнос з високої Іди полинув до землетрясця Посейдона і сказав йому, що Зевс спить.

Зрадів Посейдон і ще дужче запалив до бою греків. Агамемнон, Діомед і Одиссей, забувши про рани, самі вишикували ряди грецького війська. Під проводом Посейдона рушили назустріч троянцям. Закипіло море, з шумом набігали хвилі до самих кораблів і шатер грецьких, і, неначе морські вали, наступали на троянців греки. Знову почався жажливий бій. Гектор кинув списа в Аякса, але не поранив його. А Аякс величезним каменем уразив Гектора в груди. Як падає дуб, розбитий ударом блискавки Зевса, так упав на землю Гектор; випав з рук його спис, величезний щит притиснув його до землі. Кинулися до Гектора греки, але захистили сина Пріама троянські герої і винесли з битви. Поклали вони непритомного Гектора на березі річки Ксанфу і покропили йому обличчя водою. Дихнув Гектор, розплющив очі, підвівся трохи, і з уст його потекла кров. Знову перекинувся навзгак Гектор і знову знепритомнів. Побачивши, що Гектор уражений каменем Аякса, дружніше кинулися греки на троянців. Ще лютіший закипів бій. Багато героїв як грецьких, так і троянських знайшло смерть у цьому бою. Кинулись утікати троянці і зупинилися лише тоді, коли були вже за валом, яким оточений був табір греків.

У цей час прокинувся Зевс на вершині Іди. Побачив він утікаючих троянців і греків, які переслідували їх під проводом Посейдона, і охопив його страшний гнів. Він почав докоряти Гері і погрожував зв'язати її золотим ланцюгом і повісити між небом і землею за те, що умовила вона Посейдона допомогти грекам. Але Гера страшною клятвою запевнила Зевса, що не за її порадою допомагає грекам Посейдон.

Із швидкістю мислі помчала на Олімп богиня Гера. Там на бенкеті Гера сама умовляла богів не противитися волі Зевса. Сповістила також Гера бога війни Ареса, що загинув його син Аскалаф уражений на смерть Деїфобом. Заридав Арес. Грізний, скочив він і, надягнувши панцир, готовий був спішити на бойовище, щоб помститися за смерть сина. Але втримала його Афіна, нагадавши йому про волю великого Зевса. Покликала Гера бога Аполлона і вісницю богів Ірідю і сказала, що наказує їм Зевс іти до нього на вершину їди.

Коли з'явилися на Іду бог Аполлон і Іріда, звелів Іріді Зевс летіти до Посейдона і переказати йому Зевсів наказ покинути бій. Стала вмиль перед Посейдоном Іріда і переказала йому веління Зевса. Не хотів скоритися волі брата Посейдон; він казав, що рівний за силою Зевсові, що Зевс може наказувати своїм синам і дочкам, а не йому. Але врешті-решт скорився Посейдон і пішов з бойовища, погрожуючи, однак, Зевсові, що коли він і далі щадитиме Трою, то вічна ворожнеча почнеться між ним і Зевсом.

А Аполлонові звелів Зевс взяти його егіду і нею налякати греків; звелів йому Зевс поновити й сили Гектора. Коли Аполлон, немов яструб, спустився на землю коло Гектора, той уже починав приходити до пам'яті.

— Встань, Гекторе! — сказав йому Аполлон.— Я, бог Аполлон, посланий тобі на допомогу Зевсом. Іди до війська і звели йому напасти на греків, я сам піду попереду троянців.

Могутню силу вдихнув Аполлон у груди Гектора. Устав він і пішов до троянців. Зраділи вони, побачивши Гектора неушкодженим. Здивувалися греки, побачивши Гектора знов у рядах своїх ворогів. Оговталися від утечі троянці і знову почали тиснути на греків. Щодалі кровопролитнішим ставав бій. Хоробро відбивали греки натиск троянців, та тільки доти, поки не потряс егідою Зевса бог Аполлон. Подалися тоді греки, жах охопив їх, забули вони про хоробрість і кинулися втікати. Троянці переслідували їх, а Аполлон зрівняв путь троянцям, засипавши рів перед муром на віддаль кинутим списом. Тільки біля суден зупинилися греки. Почали благати вони у богів рятунку. Благував Зевса і старець Нестор:

— Згадай, Зевсе, про ті жертви, що їх приносили тобі греки, благаючи дати їм щасливе повернення на батьківщину! Відверни загибель, о, Олімпійцю, від греків! Не дай троянцям остаточної перемоги!

Почув Зевс благання Нестора і вдарив громом з високості неба. А троянці прийняли грім за щасливе знамення і, мов грізний морський вал, що здіймається вище корабельного борту, кинулися на греків. Закипів бій біля самих кораблів. Уперто бився Аякс, боронячи кораблі. Поруч Аякса стояв брат його Тевкр і вражав стрілами героїв Трої. Коли ж хотів Тевкр уразити стрілою й Гектора, то захистив Зевс сина Пріамового. Випав лук з Тевкрової руки, обірвалася на ньому тятива, і розсипалися стріли. Вжахнувся Тевкр, він збагнув волю богів. А Аякс порадив братові кинути лук і битися списом.

Дедалі лютіший кипів бій. Кров лилася рікою навколо кораблів. Мідною стіною своїх щитів захистили греки кораблі. Багато подвигів здійснили герої греків, але дедалі сильніше наступали троянці. Здавалося, що б'ється не змрене боєм військо, а свіже, яке щойно почало бій. З величезною жердиною в руках перестрибував Аякс з корабля на корабель, відбиваючи троянців. Покликом своїм запалював він героїв до бою. А Гектор, неначе орел, що б'є перелітних птахів, уражав греків. Уже схопився рукою за корму корабля Протесілая Гектор, голосно кликав троянців і велів їм дати факел, щоб підпалити корабель. Не міг устояти проти натиску і сам могутній Теламонід Аякс, насилу відбивав він троянців своїм списом. Засипали його стрілами троянці. Оніміла ліва рука Аяксова від ваги щита. Поривчасто дихав Аякс, піт градом котився по його тілу. Став він відступати. Кинувшись уперед, Гектор ударом меча обрубав вістря списа Аякса.

Бачив Теламонід, що така Зевсова воля, аби запалали кораблі греків, і справді, троянці підпалили корабель Протесілая, і він запалав, але тут надійшла допомога звідти, звідки й не сподівалися вони її.

ПОДВИГИ І СМЕРТЬ ПАТРОКЛА

(Викладено за поемою Гомера «Іліада»)

Коли вдерлися до грецького табору троянці, Патрокл, що сидів у той час біля пораненого Евріпіла, з жахом скочив, голосно скрикнув і поспішив швидше до шатра Ахілла. Проливаючи гіркі сльози, прийшов до Ахілла Патрокл. Запитав його Ахілл:

— Чого плачеш ти, Патрокле, неначе дівчатко-малятко, яке біжить за матір'ю і просить її, щоб узяла вона його на руки? Чи не дістав часом поганих вістей із Фтії? Чи, може, плачеш ти тому, що гинуть греки біля своїх кораблів? Повідай мені твій смуток, не ховай нічого.

— О, сину Пелея! — відповів Патрокл.— Велике горе спіткало греків! Найхоробріших з них поранено. Невже ти не допоможеш грекам? Якщо не хочеш допомогти, то відпусти мене з своїми мірмідонянами. Дай мені твою зброю. Може, приймуть мене троянці за тебе і припинять бій. Із свіжими силами відіб'ємо ми троянців від кораблів.

Так благав Патрокл Ахілла, не знаючи, що сам випрошує собі смерть.

Бачив Ахілл, як скрутно доводиться грекам. Він чув тільки голос Гектора. Отже, не брав участі в бою жоден великий герой Греції. Не хотів загибелі греків Ахілл. Погодився він дати Патроклові своє озброєння і дозволив стати до бою з троянцями, та тільки в тому разі, коли буде загроза кораблям; тоді нехай Патрокл відіб'є троянців, не дасть їм спалити кораблі. Але заборонив Ахілл Патроклові вести мірмідонян до троянських мурів, боявся він, що може загинути його улюблений друг.

Так розмовляли друзі. Раптом побачив Ахілл, як запалав один з його кораблів, підпалений Гектором. У гніві скрикнув він:

— Поспішай, Патрокле! Я бачу, вже бурхає полум'я серед кораблів. Озбройся швидше! Я сам вишикую до бою мірмідонян!

Швидко озброївся Патрокл зброєю Ахілла, він не взяв тільки його списа; цим списом міг битися лише Ахілл, такий важкий він був. Запріг в Ахіллову колісницю коней його візничий Автомедонт, а Ахілл вишикував своїх мірмідонян. Вони, неначе ті хижі вовки, готові кинутись на оленя, жадібно прагнули бою. Запалив Ахілл своїх воїнів на ратний подвиг і звелів їм відважно битися, щоб зрозумів цар Агамемнон, як необачно вчинив він, образивши найславнішого з грецьких героїв. Кинулися в бій мірмідоняни з голосним криком, по всьому табору пролунав їх грізний крик. Побачили троянці Патрокла в озброєнні Ахілла і подумали, що це сам Ахілл, забувши про ворожнечу з Агамемноном, спішить на допомогу грекам. Кожен троянець почав уже думати

про втечу. А Патрокл кинувся у саму гущу бою і вражав своїм списом троянців, які билися коло корабля Протесілая. Відступили злякані троянці.

Але троянці не покинули відразу табору, вони відійшли спочатку тільки від кораблів. Переслідували греки троянців, і багато загинуло троянських героїв. Але не вдержались у таборі троянці. Мов люті вовки, кинулись на них грецькі герої. Побігли через рів у поле троянці, і багато їх загинуло. Герой Теламонід Аякс палав бажанням уразити Гектора. Гектор, хоч і бачив, що вислизає з рук троянців перемога, але не відступав ще; він намагався всіма силами затримати греків, що переслідували троянців. Нарешті, відступив і Гектор, коні швидко перенесли його через рів у поле.

Заохочуючи греків переслідувати утікаючих, Патрокл швидко погнав коней до рову. Перескочили безсмертні коні Пелея з колісницею через рів і помчали полем. Патрокл шукав Гектора, але врятувався той на своїй колісниці. Курява знялася в полі від утікаючих юрб троянських воїнів. Поспішали заховатися за мурами Трої троянці. Але Патрокл багатьом відрізав відступ. Він погнав їх назад до кораблів і багатьох з них уразив на смерть своїм важким списом. Побачив Сарпедон загибель такої великої кількості героїв від руки Патрокла і звернувся до своїх лікарів, закликаючи їх зупинитись. Хотів Сарпедон зітнутися з Патроком. Скочив він з колісниці і став чекати Патрокла. Друг Ахілла також зійшов з колісниці. Кинулися один на одного герої, наче два шуліки, що б'ються з криком за здобич на високій скелі. Побачив Зевс цей герць. Шкода йому стало Сарпедона, хотів він урятувати свого сина. Гера почула жалкування Зевса. Вона не радила йому рятувати сина. Нагадала Зевсові, що сини багатьох богів б'ються під Троєю, що багато з них уже загинуло. Якщо врятує Зевс Сарпедона, то побажають і інші боги врятувати своїх синів. Мусить Зевс допустити загибель Сарпедона від руки Патрокла, коли так присудила доля. Зважив на пораду Гери Зевс. Послав він криваву росу на поля троянські, шануючи цим сина, який мав загинути від руки Патрокла.

Перший метнув списа Патрокл і вбив вірного слугу Сарпедона. Кинув списа і Сарпедон, але не влучив у Патрокла; мимо пролетів спис і вбив одного з коней, запряжених у колісницю друга Ахілла. Удруге зітнулися герої. Знову не вцілів Сарпедон. А Патрокл уразив Сарпедона прямо в груди. Упав цар лікарів, як падає дуб, підтятий під корінь дроворубом. Голосно гукнув Сарпедон до друга свого Главка:

— Друже Главку, запали лікарів хоробро битися за царя їх Сарпедона і сам ти бийся за мене. Вічною ганьбою буде тобі те, що здіймуть з мене зброю греки!

Передсмертний стогін вирвався з грудей Сарпедона, і склепив йому очі бог смерті Танат. Жаль охопив Главка, коли він почув голос друга. Тяжко мучився він тим, що не може допомогти йому, бо сам страждав від рани. Звернувся він до бога і благав його зцілити рану. Почув Аполлон благання Главка і зцілив його рану. Зібрав Главк лікарів і героїв Трої — Енея, Агенора, Полідаманта й самого

блискучошоломного Гектора битися за тіло Сарпедона. Зібралися герої і поспішили на допомогу Главкові. Покликав на допомогу грецьких героїв і Патрокл; першими прийшли Аякси. Закипів бій навколо тіла Сарпедона. А Зевс розпростер пільму над тілом сина, щоб іще жакливіший був бій.

Знявся такий страшенний гуркіт зброї, неначе юрба дроворубів рубала дерева в нагірних лісах. А труп Сарпедона лежав, припалий пилом та скривавлений, весь засипаний стрілами. Не зводив очей з поля битви Зевс; він розмірковував, чи згубити Патрокла біля тіла сина, чи дати йому ще вчинити великі подвиги і прогнати троянців аж до мурів. Вирішив Зевс продовжити віку Патроклові. Він наслав страх на Гектора. Першим кинувся він утікати, за ним слідом і інші воїни. Зірвали панцир з Сарпедона греки, а Патрокл наказав віднести його до кораблів. Покликав тоді Аполлона громовержець Зевс і звелів йому взяти тіло Сарпедона, обмити його від пилу й крові, умастити запашним маслом і убрати в пишні шати. Потім мали боги-брати — Сон і Смерть — віднести тіло Сарпедона в Лікію, щоб там поховали Сарпедона брати і друзі з великою шанною. Виконав Зевсове веління Аполлон.

Патрокл у цей час гнав троянців до міських мурів. Він мчав назустріч своїй загибелі. Багатьох героїв убив він. Здобув би й Трою Патрокл, якби бог Аполлон, виконавши веління Зевса, не став на високій башті Трої. Три рази підіймався Патрокл на мур, і тричі відбивав його Аполлон. Коли ж у четвертий раз кинувся на мур Патрокл, грізно крикнув йому Аполлон:

— Відступи від муру, хоробрий Патрокле! Не тобі, а Ахіллові судилося зруйнувати велику Трою!

Відступив Патрокл, не насмілювався він розгнівити бога Аполлона, що далеко разить своїми золотими стрілами.

Аж біля Скейської брами зупинив Гектор своїх коней; він вагався, чи напасти йому на Патрокла, чи звеліти всім заховатись за мурами Трої. Тут явився йому Аполлон в образі брата Гекаби і порадив напасти на Патрокла в чистім полі. Послухав поради Гектор і звелів своєму візничому Кебріонові повернути коней. Побачивши Гектора на колісниці, зіскочив Патрокл на землю і, схопивши в праву руку величезний камінь, а лівою замахнувшись списом, став чекати його наближення. Коли вже близько був Гектор, метнув Патрокл камінь і поцілів ним у голову візничого Кебріона. Неначе нирець, що кидається в море, стрімголов упав Кебріон з колісниці. Насміхаючись, вигукнув Патрокл:

— Як швидко пірнув Кебріон! Якби це було в морі, він багато здобув би устриць, поринаючи з корабля. Є, я бачу, і між троянцями нирці!

Так вигукнувши, кинувся Патрокл до тіла Кебріона. Скочив Гектор до колісниці і став до бою з Патроплом за труп свого візничого. Знову почався кровопролитний бій навколо тіла Кебріона. Греки й троянці бились так, як б'ються східний і південний вітер, Евр і Нот, в лісистій долині; з шумом гнуться тоді дерева, шурхочучи одне об одне віттям, і тріщать дуби, сосни та ялини.

Довго билися троянці і греки. Сонце вже хилилося до заходу. Тричі кидався на троянців Патрокл, тричі вражав він списом по дев'ять героїв, коли ж він кинувся четвертого разу на троянців, виступив проти нього бог Аполлон, огорнутий великою пільмою. Він став позаду Патрокла і вдарив його по плечах. Потьмарилося Патроклові в очах. Здер з голови Патрокла бог Аполлон шолом, який колись сяяв на голові великого Пелея, і покотився шолом по землі. Зламався в руках Патрокла спис, і додолу впав важкий його щит. Розстебнув Аполлон панцир Патрокла, і він, знесилений і беззбройний, стояв перед троянцями. Але й на беззбройного Патрокла не посмів напасти спереду герой Евфорб — він ударив його ззаду списом межи плечі і заховався в натовпі троянців. Утікаючи від загибелі, почав відступати Патрокл до грецьких лав. Побачив Гектор пораненого Патрокла і вразив його списом на смерть. Мов лев, що в змаганні за водопій убиває дикого кабана на березі невеликого струмка, так убив Гектор Патрокла. Зрадив син Пріама; він убив друга Ахілла, який похвалявся зруйнувати велику Трою. Упав на землю Патрокл і, вмираючи, сказав Гекторові:

— Тепер ти можеш пишатися, Гекторе, перемогою! З допомогою Зевса й Аполлона здобув ти її. Боги перемогли мене, вони відібрали в мене зброю. Богам це легко. Але якби двадцять таких, як ти, напали на мене, я б усіх вас повбивав своїм списом. Згубив мене бог Аполлон та Евфорб, а ти — третій з них, що мене повалили. Запам'ятай же, що скажу я тобі: недовго тобі вже жити на білому світі, і близько-близько стоїть біля тебе смерть. Суворая доля присудила тобі загинути від руки Ахілла.

Сказавши це, помер Патрокл. Тихо відлинула душа його в царство похмурого Аїда, тужачи, що покинула вона юне, дуже тіло.

Уже мертвому крикнув Гектор:

— Навіщо ти віщуєш смерть мені, Патрокле? Хто знає: може, спершу розлучиться з життям Ахілл, уражений моїм списом.

Вирвав Гектор з тіла Патрокла свій спис і кинувся на Автомедонта, прагнучи заволодіти Ахілловими кінями.

БІЙ ЗА ТІЛО ПАТРОКЛА

(Викладено за поемою Гомера «Іліада»)

Побачив цар Менелай труп Патрокла, що лежав у пилюзі, і кинувся до нього: не хотів допустити він, щоб троянці поглумилися над трупом героя, який бився за нього. Наче грізний лев, ходив він коло трупа Патрокла, прикрившись щитом і потрясаючи важким списом.

Троянець Евфорб, що вразив у спину Патрокла, хотів заволодіти трупом. Він підступив до Менелая з жагучим бажанням відняти труп і помститися цареві Спарти за те, що вбив він його брата.

Ударив він списом у щит Менелая, але не міг пробити щита, а Менелай могутнім ударом увігнав свій спис у горло Евфорбові, і впав на землю молодий Евфорб. Почав Менелай знімати з нього дорогоцінну зброю, але стріловержець Аполлон спонукав Гектора напасти на Менелая. Кинувся він на Менелая. Не хотів відступати Менелай від тіла Патрокла, знаючи, що осудять його за це всі греки, але й боявся, що його оточать троянці. Вирішив Менелай покликати на допомогу Аякса. Повільно відступив він під натиском троянців і прикликав Аякса. Уже встиг Гектор схопити труп Патрокла і зняти з нього озброєння Ахілла, як наспів Аякс. Довелося Гекторові покинути труп. Побачивши це, Главк почав докоряти синові Пріама за легкодухість, за те, що боїться він грецьких героїв. Цими словами змусив Главк Гектора знову кинутися у бій. Він покликав назад своїх слуг, яким наказав віднести озброєння Патрокла в Трою, і одягнув його сам. Зевс-громовержець побачив, як озброюється Гектор зброєю Ахілла, і подумав: «Нещасний, ти не відчуваєш, як близько твоя смерть. Ти надягаєш озброєння того героя, якого бояться всі! Тепер я дам тобі перемогу в нагороду за те, що ніколи не прийме з рук твоїх озброєння Ахілла дружина твоя Андромаха». Так подумав Зевс, і на знак того, що так воно й буде, грізно насупив брови.

А Гектор сповнився нестримною силою й хоробрістю. Швидко пішов він до війська і почав заохочувати героїв до бою. Менелай голосно скликав у цей час героїв на захист тіла Патрокла. Першим прийшов Аякс, син Оїлея, потім Ідомей, Меріон та інші. Зімкнули свої щити навколо тіла Патрокла герої, але троянці відбили їх. Знову заволоділи вони трупом Патрокла. Могутній Аякс Теламонід розсіяв, однак, троянські ряди і відбив у них труп, уразивши того героя, який волік труп за ноги. Знову запалала битва за труп, і подалися було вже троянці. Але Аполлон запалив на битву Енея — він стримав військо від утечі. Ще кровопролитнішим став бій. Залила кров землю, громадилися купами трупи. Як всепоглинаючий вогонь, палала битва. А Зевс розлив пільму навколо трупа Патрокла. Можна було подумати, що немає на небі більше ні сонця, ні місяця, так було темно навколо трупа Патрокла. Але тільки навколо цього трупа була пільма, решта поля бою залита була сонячним промінням, і на небі не було й хмаринки. У темряві билися герої за труп Патрокла.

Віддалік від битви стояли безсмертні коні Ахілла і проливали гіркі сльози за другом їхнього господаря. Марно намагався візничий Автомедонт зрушити їх з місця — вони стояли нерухомі, опустивши голови. Гриви їхні звисли до самої землі. Побачив коней Зевс і подумав: «О, бідолашні коні! Навіщо подарували ми вас, безсмертних, Пелеєві? Невже для того, щоб ви спізнали горе людей, бо немає жодної істоти на всьому світі нещаснішої за людину! Але не сумуйте — ніколи не володітиме вами Гектор. Я дам вам силу — винесіть з битви Автомедонта. Троянцям дам ще перемогу, та тільки на цей день, поки не зайде сонце».

Вдихнув коням велику силу Зевс, і вони помчали по бойовищу з Автомедонтом. Візничий Ахілла, схопивши важкий спис, уразив героя Арета.

Зняв він з нього озброєння, радіючи, що хоч цим помстився він за смерть Патрокла.

Навколо тіла Патрокла кипіла битва. До грецьких героїв, що билися у багряній хмарі, спустилася богиня Афіна і, прибравши образ героя Фенікса, підбадьорювала їх. Мене-лай, відповідаючи Феніксові (не впізнав він Афіну), прикликав Афіну на допомогу раніше за інших богів. Зраділа богиня і вдихнула в Менелая непоборну силу. А Аполлон запалював троянців. Дедалі кровопролитнішою ставала битва. Потряс Зевс егідою, і вдарив грим. Жах охопив героїв Еллади. Засмутився Аякс Теламонід, бачачи втечу греків. Почав молити він Зевса, благаючи його розвіяти пільму, прохаючи, щоб не губив він греків, або, коли вже така його воля, то нехай губить їх, та тільки при світлі. Почув Зевс благання Аякса. Розвіялася пільма, і знов засяяло сонце. Аякс просив Менелая знайти Несторова сина Антілоха і послати його до Ахілла з вістю, що вбито Патрокла і що троянці можуть заволодіти його тілом. Виконав просьбу Аякса Менелай, знайшов Антілоха й розповів йому про загибель Патрокла. Вжахнувся Антілох. Він не знав ще, що Патрокла вбито. Проливаючи гіркі сльози, поспішив юний син Нестора до Ахілла. А навколо тіла Патрокла все дужче розгорялася січа. Порадив Аякс Менелая і Меріонові підняти тіло і нести його до табору. А сам він став прикривати їх, відбиваючи троянців. Та тільки побачили троянці, що підняли герої тіло Патрокла, як кинулися на них, мов розлютовані пси. Але варто було лише звернутися до них Аяксові, як зупинялися троянці, полотніючи від жаху. Розпалювався дедалі дужче бій, наче пожежа, що знищує місто, поглинаючи все навколо. Поволі йшов з трупом Патрокла на руках Менелай. Насилу здержував Аякс натиск троянців, попереду яких билися Еней і Гектор.

У цей час Ахілл сидів біля свого шатра і роздумував, чому не вертається Патрокл. Тривожило його те, що знову пустилися втікати греки. Він уже починав підозрювати, що Патрокл загинув. Раптом до нього підійшов, плачучи, син Нестора. Він приніс Ахіллові вість про загибель Патрокла. Невимовна скорбота огорнула Ахілла. Обома руками взяв він попелу з огнища й посипав ним голову. Розсипався попіл по його одежі. Упав Ахілл на землю і рвав з горя волосся. Плакав і молодий Антілох. Він тримав за руку Ахілла, щоб не заподіяв він собі з горя смерть. Голосно ридав Ахілл. Почула плач його Фетіда і теж заридала. Поспішили до неї всі сестри її, нерейди, і заголосили.

— Сестри мої! — вигукнула Фетіда. — Горе мені, горе! О, навіщо породила я на світ Ахілла! Навіщо виховала його, для чого пустила його під стіни Трої! Ніколи вже не побачу я його в світлих чертогах Пелея. Мусить страждати він цілий свій короткий вік! Не можу я допомогти йому! Я піду зараз і дізнаюсь, за чим тужить він так!

Швидко з'явилася перед ридаючим Ахіллом мати його Фетіда з своїми сестрами. З плачем обняла вона голову свого улюбленого сина і запитала його:

— Чого ти плачеш так голосно? Не ховай, розкажи мені все. Адже задовольнив Зевс твою просьбу і прогнав військо греків аж до кораблів. Вони тільки одного хочуть — щоб ти допоміг їм.

— Знаю я це, мила мамо,— відповів Ахілл.— Але що за радість у цьому? Я втратив Патрокла. Його я любив над усіх і так цінував його, як власне життя. Убив його Гектор і викрав він те озброєння, яке дарували боги Пелесві. Не хочу я жити серед людей, коли не можу вбити списом своїм Гектора, коли не заплатить він мені життям за смерть Патрокла.

— Але ж і ти мушиш умерти слідом за Гектором! — вигукнула Фетіда.

— О, нехай умру я зараз, якщо не міг я врятувати друга! Він, напевне, кликав мене перед смертю. О, нехай згине ворожнеча, вона й мудрих робить несамовитими. Забуду я гнів на Агамемнона і знову вийду на бій, щоб убити Гектора, а смерті я не боюсь! Ніхто не втече від смерті, не втік і великий Геракл, хоч і любив його Зевс-громовежерць, його батько. Я готовий померти там, де судила мені доля, але перш здобуду я велику славу. Ні, не стримуй мене, мамо! Нічим не зупиниш ти мене!

Так відповів матері Ахілл. Про одне лише просила богиня Фетіда: щоб не ставав він до бою доти, аж поки принесе вона йому від бога Гефеста нове озброєння.

Поринули у море прекрасні нерейди. Просила їх Фетіда звістити отцеві їх Нерею, що сталося під мурами Трої. А сама злинула на високий Олімп до бога Гефеста.

Тим часом насилу стримували герої-греки натиск троянців. Уже тричі пробував Гектор, що гнався за греками, немов полум'я, вирвати труп з рук Менелая. Тричі відбивали його Аякси. І заволодів би Гектор трупом Патрокла, коли б не з'явилась до Ахілла послана богинею Герою вісниця богів Іріда. Вона спонукувала Ахілла йти і захистити тіло друга. Та не міг стати до бою Ахілл, бо не мав він озброєння. Тоді звеліла Іріда Ахіллові стати беззбройним на валу, який оточував табір греків, і налякати наступаючих троянців своєю постаттю.

Пішов до валу Ахілл. Афіна Паллада накинула йому на плечі егіду, голову його оповила золотою хмаркою і дивним сяйвом; блиск від голови Ахілла здіймався аж до неба. Став Ахілл на валу і грізно крикнув, з ним грізно крикнула і Афіна Паллада. Жах пройняв троянців. Коні їхні злякалися крику і самі понесли назад. Вжахнулися візничі на колісницях, побачивши вогонь навколо голови Ахілла. Тричі скрикував грізно Ахілл, і тричі в страшному замішанні розбігалось усе троянське військо. Серед цього замішання загинуло дванадцять троянських героїв. Частина їх настромила на списи, частину потоптали коні. А греки винесли тіло Патрокла, поклали його на носі і з голосним плачем понесли до шатра Ахілла. За ним пішов і син Пелея. Голосно ридав він, дивлячись на друга, якого сам послав на кривавий бій.

Звеліла Гера богу сонця Геліосові завчасно спуститися у води Океану. Настала ніч. Скінчився бій, у сон поринув табір греків. А троянці зібралися на раду в полі. Вони радилися стоячи. Жоден з них не насмілювався сісти, боялися вони нападу Ахілла. Дав таку пораду троянцям Полідамант: вернутись у Трою і не чекати тут ранку, коли нападе на них Ахілл. Понищить він багатьох героїв, якщо нападе на троянців у чистому полі, Коли ж усі захищатимуться, стоячи на мурах, то марно Ахілл об'їздитиме на своїх прудких конях Трою, здобути її буде йому не під силу. Але відкинув Гектор пораду Полідаманта; він звелів залишитись у полі троянцям, виставивши перед табором варту. Сподівався Гектор знову напасти на кораблі греків і прогнати їх геть з Троади. Гектор оповістив, що коли вирішить Ахілл знову брати участь у битві, він не ухилитиметься більше від бою з ним. Тоді хтось із них повернеться із славою переможця додому — він або Ахілл. Затьмарила розум троянців Афіна Паллада, і залишилися вони в полі, ставши табором.

А в таборі греків Ахілл оплакував смерть Патрокла, поклавши руки на груди вбитого. Голосно й тяжко стогнав він, наче лев, в якого мисливець викрав левенят. Повернувся з ловів лев, не знайшов у лігві левенят, з гучним ревом ходить він по лісу й шукає слідів того, хто забрав його дітей.

— Боги, боги! — вигукував Ахілл.— Навіщо я обіцяв батькові Патрокла, що вернуся разом з Патроком на батьківщину? Ні, обом нам судилося залити троянську землю нашою кров'ю. Не зустріне мене, коли вертатимуться з походу, ні батько Пелей, ні люба ненька. Нехай умру я, дорогий Патрокле, але не раніше, ніж помщуся Гекторові і справлю тобі пишний похорон.

Звелів Ахілл друзям обмити закривавлене тіло Патрокла і умастити його пахучими маслами. Виконали це Ахіллові друзі. Поклали тіло Патрокла на пишно вбраному ложі і вкрили його тонким полотном, а зверху розкішним покривалом. Цілу ніч оплакували мірмідоняни Патрокла, і плакали разом з ними полонені Ахіллом і Патроком троянки й дарданянки.

ФЕТІДА У ГЕФЕСТА. ОЗБРОЄННЯ АХІЛЛА

(Викладено за поемою Гомера «Іліада»)

Швидко злинула богиня Фетіда на світлий Олімп до мідного палацу бога Гефеста. Коли прийшла Фетіда в палац Гефеста, він був у кузні. Вкритий потом, виковував він одразу двадцять триногів. Вони були на золотих колесах, самі котилися до богів і самі верталися назад. До цих триногів богові залишалося тільки приробити взірчасті ручки. Бог кував цвяхи для ручок, коли тихо увійшла в палац богиня Фетіда. Побачила богиню прекрасна дружина бога Гефеста Харіта. Взяла вона ласкаво за руку Фетіду і сказала їй:

— Увійди до нас у чертог, Фетідо, рідко ти відвідуєш нас. Що привело тебе?

Покликала Харіта Гефеста, щоб швидше вийшов він до богині Фетіди. Почувши, що до нього прийшла богиня Фетіда, та, що врятувала йому колись життя, як скинула його з Олімпу Гера, поспішив Гефест на поклик дружини. Він підвівся від кувадла, позбирав усе своє знаряддя і сховав його у сріблоковану скриньку. Обтер Гефест руки, груди, шию і обличчя вогкою губкою, змиваючи піт і кіптяву, одягся; і, спираючись на товсту палицю, вийшов до богині Фетіди. Під руки бога Гефеста вели викуті ним із золота прислужниці, що були немов живі. Узяв за руку Фетіду Гефест і запитав її:

— Скажи мені, богине, чого тобі треба? І коли зможу, то я все готовий зробити для тебе.

Залившись сльозами, Фетіда розповіла, як позбувся син її того озброєння, що дали боги в дар батькові його, Пелею, як убив Гектор Патрокла, як тужить Ахілл за своїм другом і прагне помститись вбивцеві друга, але не має озброєння. Богиня просила Гефеста викувати зброю її синові. Вислухавши Фетіду, зараз погодився Гефест викувати йому таке озброєння, що всі люди дивуватимуться його надзвичайній красі.

Пішов назад до своєї кузні Гефест. Узяв він міхи свої, поставив їх до горна і наказав роздути вогонь. Міхи дихали на вогонь, покірні волі Гефеста, то рівно, то поривчасто, роздмухуючи в горні величезне полум'я. А Гефест кинув у горно мідь, олово, срібло й дорогоцінне золото. Потім поставив він ковадло і узяв свій величезний молот та кліщі. Насамперед викував Гефест щит Ахіллові. Дивними образами оздобив Гефест щит. На ньому зобразив він землю, море і небо, а на небі — сонце, місяць і зорі. Серед зірок зобразив він Плеяди, Пади, сузір'я Оріона й Воза. На щиті зобразив Гефест і два міста. В одному місті святкують весілля. По вулицях ідуть весільні процесії й хори юнаків, а жінки дивляться на них з порогів своїх домівок. А на площі зібралися народні збори. На них двоє громадян сперечаються про виру 1 за вбивство. Громадяни, поділившись на два табори, підтримують сперечальників. Вісники заспокоюють громадян. Навколо сидять міські старці, і кожен, взявши в руки скіпетр, виголошує свій присуд у спірній справі. А в колі лежать два таланти золота як нагорода тому, хто справедливіше розсудить позовників. Друге місто облягли вороги. А обложенці, залишивши на захист міста жінок, юнаків і старих, влаштували засідку.

Проводирями були в них бог Арес і богиня Афіна Паллада, величні й грізні. Два вивідачі стоять попереду, стежачи за ворогами. Та ось показалися стада, захоплені ворогами. Громадяни, що заховалися у засідці, відбивають корів і овець. Галас почули вороги в таборі і поспішили на допомогу. Почався кровопролитний бій, а в битві між воїнами гасають богині злоби і чвар та грізний бог смерті. Зобразив Гефест і збирання хліба. Одні жінки жнуть хліб, другі його в'яжуть, а діти збирають колоски. Господар з радістю дивиться, як збирають багатий урожай. Трохи далі жінки готують обід для женців. А поряд зображено збір винограду. Юнаки й дівчата несуть у кошиках виноград. Прекрасний юнак

грає на лірі, а навколо нього кружляє веселий танок. Гефест зобразив і череду волів. Напали на череду два леви. Пастухи силкуються відігнати левів, але собаки бояться напасти на них і тільки гавкають. Поряд зображені були й сріблорунні вівці, що пасуться в долині, стійла, хліви та курені чабанів. Нарешті, Гефест зобразив юнаків і дівчат, що танцюють, побравшись за руки, та селян, які любуються танком. А навколо всього щита змалював Гефест Океан, що омиває землю докруг. Зробивши щит, Гефест викував Ахіллові панцир, що блищить, мов ясне полум'я, важкий шолом із золотим гребенем і поножі з гнучкого олова.

Скінчивши роботу, Гефест узяв все озброєння і віддав його богині Фетіді. Наче бистрий яструб, полетіла вона з Олімпу на далеку землю, щоб швидше віднести синові озброєння.

ПРИМИРЕННЯ АХІЛЛА З АГАМЕМНОНОМ

(Викладено за поемою Гомера «Іліада»)

Коли рано-вранці, ледве зайнялась зоря, принесла Фетіда озброєння синові, він тужив над трупом Патрокла. Намагаючись утішити сина. Фетіда показала йому принесене озброєння. Жоден з мірмідонян не міг поглянути на озброєння це, так сяяло воно. Заблищали очі Ахілла вогнем. Узяв він озброєння і почав ним любоватися. Вирішив син Фетіди негайно йти на бій з троянцями. Одно турбувало його: він боявся, що труп Патрокла буде спотворений тлінням. Але богиня Фетіда заспокоїла сина. Вона обіцяла зберегти труп, уливши в нього нектар та амброзію: ще кращий мав стати від цього померлий Патрокл. А синові порадила вона йти на раду грецьких вождів.

Пішов берегом моря Ахілл, скликаючи всіх на народні збори. Усе військо зібралось коло шатра Агамемнона. Ніхто не залишився при шатрах і кораблях. Прийшли, шкутильгаючи, і Одісей з Діомедом, вийшов і Агамемнон, що страждав від рани. Коли всі зібралися і запанувала тиша, запропонував Ахілл Агамемнонові примиритись; він закликав усіх швидше стати до бою з троянцями. Зраділи греки, почувши, що скінчилась ворожнеча Ахілла й Агамемнона. Встав із свого місця Агамемнон; він визнав свою провину і сказав, що це богиня розбрату осліпила його. Вона, ходячи легкими стопами по головах людей, уловлює їх у свої сіті. Адже й самого Зевса одного разу осліпила вона. Наказав Агамемнон видати Ахіллові негайно всі дарунки, які обіцяв він йому за примирення. Але непотрібні були вже Ахіллові дарунки, він думав тільки про бій, про помсту Гекторові, він кликав усіх швидше до бою. Та хитромудрий Одісей радив Ахіллові не поспішати. Він говорив, що спочатку повинні воїни наїстися і підкріпитися вином, щоб стати до бою. А в цей час Ахілл мав прийняти дарунки й повернути йому Брісеїду. Агамемнон погодився з порадою Одісея. Він просив його самого піти з юнаками по дарунки й Брісеїду, а вісника

Тальфібія послав по кабана, щоб принести його богам у жертву за примирення. Даремно просив Ахілл усіх не турбуватись про дарунки, а потурбуватися про бій. Він хотів, щоб зараз же йшли до бою греки, і, тільки помстившись за вбитих, увечері сіли б до спільного столу. Відмовлявся Ахілл від бенкету зараз, не йшла йому на думку їжа, коли в його шатрі лежав вірний друг, за якого ще не помстилися. Однак Одиссей умовив Ахілла почекати з початком битви. Одиссей приніс із шатра Агамемнона дарунки, а герої привели невільниць та Брісеїду.

Всі розійшлися по шатрах. А мірмідоняни, взявши дарунки Агамемнона, пішли до своїх кораблів. З ними пішов і Ахілл. Незабаром прийшли до Ахілла вожді греків, вони просили його підкріпитись їжею, але відмовився Ахілл. Залишилися в Ахілла Агамемнон, Менелай, Одиссей, Нестор, Ідомей і Фенікс; намагалися вони втішити великого героя, але він думав тільки про Патрокла, і, зітхаючи, казав:

— Був час, коли сам ти, Патрокле, давав мені їжу перед боєм, а тепер лежиш ти, пробитий списом. Не було б навіть і тоді дужче моє горе, коли б дізнався я про смерть батька мого, або навіть, коли б довідався про смерть мого улюбленого сина Неоптолема, залишеного мною на Скіросі. Я сподівався, що один помру на чужині; гадав, що ти повернешся у Фтію і привезеш туди мого юного сина.

Гірко плакав Ахілл. Кругом зітхали герої, кожен з них згадував тих близьких, яких покинув у рідному краї, Побачив з Олімпу Зевс смуток Ахілла і звелів Афіні Палладі іти в шатро до героя і зросити йому груди нектаром та амброзією. Немов орел, злетіла з Олімпу Афіна і зросила Ахіллові груди нектаром та амброзією, щоб не втратив він сил.

АХІЛЛ СТАЄ ДО БОЮ З ТРОЯНЦЯМИ

(Викладено за поемою Гомера «Іліада»)

Озброїлися греки. Один за одним виступали загони греків з табору. Мов сніг, гнаний сильним вітром, ішли вони на битву. Багато їх було. Виблискували проти сонця шоломи, списи й щити. Здригався берег моря під ногами воїнів. Озброївся і син Пелея. Одягся він у панцир, викуваний Гефестом, через плече повісив свій величезний спис, яким тільки він один міг битися. Одяг він і шолом, що сяяв, немов зірка, і вийшов із шатра. Гнівом виблискували його очі, а серце, як і раніше, краяла нестерпна туга. Запрягли в колісницю Ахіллових коней. Його візничий Автомедонт зійшов на колісницю і взяв у руки бич і віжки. Зійшов і Ахілл на колісницю. Вирушаючи в бій, гукнув він до коней:

— О, Ксанф і Балій, діти божественної Подарги! Винесіть ви мене живим з бою, не так, як Патрокла, не киньте мене мертвого на полі битви!

Раптом звернувся, понуривши морду, до Ахілла Ксанф, якого створила Гера віщим, і сказав людським голосом:

— Сьогодні, великий Ахілле, ми винесемо тебе живим із битви, але близький твій останній день. Не наша вина, що загинув Патрокл. Його вразив стріловержець Аполлон, він дарував перемогу Гекторові. Хоч би ми літали, мов Зефір, все ж судилося тобі загинути від руки бога Аполлона і смертного мужа.

Гнівно скрикнув Ахілл:

— Чого пророкуєш мені смерть, Ксанфе! Я сам знаю, що судила доля тут загинути мені, далеко від отця і матері. Але не покину я бою доти, аж поки не напою кров'ю троянців землю, помщаючись за Патрокла!

Так вигукнув Ахілл і погнав коней у битву. А греки вже вишикувалися на полі і наступали на троянців, що зайняли висоту перед Троєю.

У цей час громовержець Зевс звелів богині Фетіді скликати богів на раду. Зібралися у чертогах Зевса всі боги, зібрались навіть боги річок і потоків, зібрались німфи й богині джерел. Сказав бог-громовержець богам, що сам він не втручатиметься в бій, а спостерігатиме битву з вершини Олімпу. А всі боги можуть взяти участь у бою, на якому кожен з них захоче боці. Зевс боявся, що не витримають троянці бурхливого натиску Ахілла, і він може всупереч долі оволодіти Троєю. Зараз же спустились боги на землю. Богиня Гера й Афінa Паллада, боги Посейдон, Гермес і Гефест стали на бік греків, а богиня Афродіта, Артеміда і Латона, боги Арес, Аполлон і річковий бог Ксанф стали на бік троянців.

Тільки-но наблизились боги-олімпійці до військ, як богиня Еріда розпалила битву. Грізно скрикнула Афінa Паллада, пронісшись по військах греків. У відповідь їй розлігся крик бога війни Ареса, немов грізна буря. Зітнулися війська. Загриміли громи Зевса й розкотилися по небу. Потряс усю землю бог Посейдон. Захиталися гори від підніжжя до вершин, здригнулась велика Троя й кораблі греків. Жахнувся володар царства душ померлих Аїд. Він скочив з трону, боячись, що розступиться земля і відкриється його царство страхіть, від яких тремтять навіть безсмертні боги. Почалася жахлива битва. Ахілл жадав тільки зустрічі в бою з Гектором.

Стріловержець Аполлон, прибравши образ Лікаона, сина Пріама, явився Енеєві і сказав, що нічого боятися йому, синові Афродіти, стати до бою з сином нижчої богині Фетіди Ахіллом. Цим надихнув він Енея на бій, і хоробро виступив син Анхіза вперед. Побачила це богиня Гера і злякалася, що Аполлон допоможе у бою Енеєві. А Посейдон порадив богам не втручатись зараз у бій, а сісти на валу, що його колись насипав Геракл на березі моря, і аж тоді стати до бою, коли в нього втрутяться бог Арес і бог Аполлон. Послухались боги, що допомагали грекам, Посейдонові ради і сіли віддалік від бойовища. А боги, що допомагали троянцям, посідали на камінні калліколонських горбів.

Зійшлись Еней з Ахіллом. Насмішкою зустрів Ахілл сина Анхіза: він нагадав йому, як уже раз змусив його до втечі, і радив йому швидше заховатися в рядах воїнів. Але Еней відповів Ахіллові, що даремно лякає він його, наче

немовля. Нагадав синові Фетіди Еней, з якого знаменитого героями роду походить він. Еней хотів швидше почати бій. Могутньою рукою кинув він списа в щит Ахілла, але не пробив ним щита. Даремно відхилив щита Ахілл, не подумав він про те, що не може рука смертного пробити щит, зроблений богом. Ахілл ударив списом у щит Енея. Спис пробив щита, але Еней нагнувся, і спис пролетів над ним. Потьмарилося в очах Енея від жаху, такий близький був він від смерті. Оголив Ахілл свій меч, а Еней схопив величезний камінь. Загинув би Еней, але бог Посейдон не хотів його загибелі. Швидко з'явився він йому на допомогу. Підняв він спис Ахілла й поклав біля його ніг. Перед очима Ахілла розлив землетрясець густу темряву, а Енея могутньою рукою перекинув далеко за межі кипучого бою. Там Енеєві явився Посейдон і заборонив йому виступати в передні лави воїнів, поки живий буде Ахілл. Розвіяв Посейдон темряву перед очима Ахілла. Вражений був син Фетіди, побачивши списа, що лежав біля його ніг, а Енея перед ним уже не було. Зрозумів Ахілл, що боги сприяють Енеєві; тепер він був певний, що не насмілиться більше Еней стати з ним до бою.

Люто кинувся в бій Ахілл, багатьох убив він героїв, розшукуючи Гектора. А Гекторові не дозволяв бог Аполлон нападати на Ахілла і велів йому держатись у задніх лавах воїнів. Та ось Ахілл поклав на смерть своїм списом сина Пріама Полідора. Він був молодший із синів царя Трої, що zostалися, ніжно любив його батько. Побачив Гектор загибель брата, забув він напутні слова Аполлона і кинувся туди, де бився Ахілл. Побачив Ахілл Гектора, радістю запалали його грізні очі.

— Ось той, хто глибоким смутком вразив мені серце! — вигукнув Ахілл. — Годі! Не тікаймо більше один від одного по полю битви. Іди ближче, щоб швидше міг я послати тебе в царство Аїда.

Але Гектор відповів Ахіллові:

— Ще невідомо, хто з нас буде вбитий. Хоч я й не такий могутній, як ти, Ахілле, але одні лише боги відають, кому з нас судилося в бою упасти. Знай, і мій спис гострий.

Кинув спис Гектор. Але Афїна Паллада своїм диханням відхилила спис, і він упав біля ніг Ахілла. Кинувся на Гектора Ахілл, але на допомогу приспів бог Аполлон і оповив темрявою Гектора. Три рази кидався на Гектора Ахілл, але щоразу вражав тільки темряву своїм списом. Налетівши четвертого разу, грізно крикнув він:

— Знов уник ти, псе, смерті! Знову врятував тебе Аполлон! Та скоро наздожену я тебе, якщо тільки маю і я покровителя серед богів.

У гніві кинувся на інших троянських героїв Ахілл, і багато загинуло їх від його згубного списа. Наче страшна пожежа, лютував він у лавах троянців. Як під ногами волів вимолочуються колоски, коли хлібороб молотить на току ячмінь, так під ногами коней Ахілла дробились тіла, щити й шоломи. Несамовитий Ахілл увесь палав жадобою вояцької слави; кров'ю залив він свої руки. Кинулись

утікати троянці. Але на берегах Скамандру наздогнав їх Ахілл. Урізавшись в їхні ряди, він поділив утікаючих. Частина їх побігла до Трої, але Гера перепинила їм путь густою темрявою. Друга частина кинулась у річку. Багато троянців шукало рятунку в Скамандрі. Заходили хвилі по річці від воїнів, які кинулись у неї. Одні хотіли врятуватись плавом, інші намагались заховатися під крутими берегами. Ахілл з мечем у руках кинувся у воду Скамандру і почав рубати втікаючих троянців. Він захопив дванадцять троянських юнаків, позв'язував їм руки ремінням і звелів своїм мірмідонянам відвести їх до табору, а сам знову кинувся бити ворогів.

На березі Скамандру наздогнав він і юного сина Пріама Лікаона, того самого, якого колись узяв у полон у виноградниках і продав у рабство на Лемнос. Обняв ноги Ахілла нещасний Лікаон і благав помилувати його, обіцяючи величезний викуп. Але Ахілл, палаючи помстою за друга Патрокла, не пощадив Лікаона. Адже ж помер знаменитіший воїн Патрокл, помре й сам Ахілл, уражений ворогом, чого ж має щадити Ахілл Лікаона? Гострим мечем пробив син Пелея Лікаонові шию, і впав він мертвий. Син Фетіди схопив труп за ногу і кинув у Скамандр, щоб риби наситилися ним.

Ще дужче став лютувати Ахілл. Він нахвалявся троянцям, що їх' не врятує від його гніву Скамандр, хоч які б приносили вони йому жертви; усіх повбиває він, помщаючись за Патрокла й загиблих греків. Розгнівався бог ріки Скамандру Ксанф на горді слова Ахілла. Тим часом проти Ахілла наважився виступити Астеропей, син річкового бога Аксія. Метнув Астеропей відразу два списи в Ахілла. Одним із списів легко поранив вік героя в праву руку біля ліктя. Кинув і Ахілл свого величезного списа в Астеропея. Пронісся спис, минувши Астеропея, і ввігнався глибоко в берег. Пробував вирвати спис Ахілла Астеропей, але не міг, не вистачило в нього сили навіть підняти його. Налетів з оголеним мечем на нього могутній син Пелея і вразив його на смерть.

Кинув Ахілл труп Астеропея в води Скамандру.

Багатьох героїв уразив ще Ахілл.

Голосно вигукнув з глибини бог ріки Скамандру Ксанф:

— Ахілле! Вижени з вод моїх троянців, убивай їх у полі, а не в моїх водах! Трупи троянців перегородили мені шлях до моря, Утримайся вбивати троянців у моєму руслі!

— Ксанфе! Не раніше перестану я вбивати троянців,— відповів богові Ахілл,— ніж зажену їх у Трою і зітнуся з Гектором!

Гучно гукнув тоді Ксанф до бога Аполлона:

— О, далекоразящий боже! Ти не виконуєш того, що звелів тобі Зевс-громовежець. Чи не тобі він звелів захищати троянців, аж поки ніч укрис пільмою горби й поля?

Забурхали води Скамандру, з грізним ревом почали виносити на берег трупи вбитих, а живих сховав бог річки у печеру. Заклекотали хвилі навколо Ахілла,

що кинувся в річку. Не міг він більше триматися на ногах. Схопився Ахілл рукою за високий платан, який ріс на березі річки, але платан упав, підмитий Скамандром, і ліг поперек річки, наче міст. Вискочив з річкових хвиль Ахілл і побіг полем. Слідом за ним котився грізний вал ріки Скамандру, погрожуючи втопити його. Кілька разів пробував Ахілл боротися з цим валом, та хіба міг він, смертний, боротися з безсмертним богом ріки! Заливали його хвилі, бурхливо плескались вони навколо його пліч, вириваючи з-під ніг землю. Нарешті, вигукнув Ахілл, звернувши погляд до неба:

— Зевсе-громовержцю! Невже я, якому судила доля загинути під Троєю тільки від стріл Аполлона, загину безславною смертю, як той молодий свинопас, що потонув у бурхливому гірському струмку, намагаючись перейти його вблід? О, краще вбив би мене Гектор, найславніший з синів великої Трої!

Тільки промовив це син Пелея, як з'явилися перед ним Посейдон і Афін Паллада. Підбадьорили боги Ахілла і звеліли йому хоробро битися, аж поки прожене він троянців у місто і вб'є Гектора. Із славою повернеться він після перемоги в табір. Вдихнула Афін Паллада нездоланну силу в Ахіллові груди. Не міг боротися з ним Скамандр і прикликав собі на поміч бога струмка Сімоїса, свого брата. Ще вище піднявся вкритий баговинням водяний вал, здвигнутий проти Ахілла Скамандром. Мов стіна, почав оточувати він Ахілла. Злякалася богиня Гера, що загине син Пелея. На допомогу Ахіллові в бій проти Сімоїса послала вона сина свого — бога Гефеста. Спалахнуло на полі бурхливе полум'я бога Гефеста. Загорілись трупи вбитих Ахіллом троянців. Швидко висохло поле, залите хвилями Сімоїса. Запалив і річку Гефест. Зайнялися по берегах платани, буки й верби, загорівся вогкий зелений очерет і лотоси. Риба в воді заметалась на всі боки і намагалась сховатись у глибині річки від всепоглинаючого полум'я. Спалахнув Сімоїс, гучно звернувся він до бога Гефеста:

— О, Гефесте! Ніхто з богів не може боротися з тобою! Ніколи не наважусь я на бій з тобою! Погаси вогонь, я ніколи більше не допомагатиму троянцям! Нехай губить їх син Пелея!

Дедалі дужче нагрівалася вода від вогню. Вона клекотала від страшного жару. Зупинилася течія річки, жар виснажив Скамандр. Почав благати бог Ксанф богиню Геру, щоб угамувала вона свого сина. Великою клятвою богів запрягнувся Ксанф не допомагати більше троянцям, навіть тоді, коли спалахне Троя, підпалена греками. Зупинила Гера бога Гефеста, і загасив він огонь.

Розгорілася велика боротьба і між богами. Вони кинулись у бій. Застогнала земля під їхніми стовпами. Засміявся Зевс, побачивши, як почали битися один з одним боги. Бог війни Арес напав на богиню Афін Палладу, прагнучи помститись їй за те, що допомогла вона недавно героєві Діомеду поранити його. Своїм списом уразив Арес богиню в егіду, але не міг пробити її. Схопила величезний камінь Афі- на і влучила ним Аресові в шию и звалила його на землю. Загримів на Аресі панцир, і пилом- вкрилося його волосся. На допомогу Аресові

явилася богиня кохання Афродіта і намагалась відвести його з бойовища. Але Афїна вразила її в груди своїм списом. І впала Афродіта на землю. Викликав на бій Аполлона бог моря Посейдон. Але не став з ним до бою далекоразящий бог. Боявся Аполлон зняти руку на могутнього Зевсового брата, землетрясця Посейдона. Богиня Артеміда докоряла братові своєму Аполлонові за те, що ухилився він від бою з Посейдоном. Почула це богиня Гера і розгнівалася. Схопила вона Артеміду за руки, вирвала в неї лук і вдарила ним юну богиню. Розсипались стріли Артеміди, і побігла вона вся в сльозах, немов голубка, що рятується від яструба. Зібрала богиня Латона стріли, підняла лук своєї дочки і пішла за нею. А Артеміда полинула на Олімп і гїрко скаржилася Зевсові на те, як образила її Гера. Повернулись на Олімп і інші боги: одні — пишаючись своєю перемогою, а інші — сповнені гнїву. А Аполлон швидко помчав у Трою: побоювався він, щоб усупереч долі не зруйнували греки мурів Трої.

Побачив з високої башти старець Прїам, як жене Ахілл по полю троянців. Звелїв він відчинити міську браму, щоб могли в нїй захватись троянці. А Аполлон, навїявши велику мужність герою Агенорові, спонукав його виступити проти Ахілла, а сам, прикрившись густою хмарою, став біля нього, щоб урятувати його від Ахіллового списа. Потрясаючи списом, чекав Агенор Ахілла, що наближався. Дужою рукою кинув він у нього списа. Ударив спис у поножі, але відскочив. Кинувся на Агенора Ахілл. А бог Аполлон оповив мороком Агенора і допоміг йому уникнути неминучої смерті. Прибравши образ Агенора Аполлон пустився бігти полем.. Почав доганяти його Ахілл, не знаючи, що переслідує бога. Цим урятував троянців Аполлон і дав їм час сховатись у священній Трої.

Сховались у місті троянці. Потомлені боєм і втечею, втолювали вони спрагу і обтирали піт, стоячи на мурах. У полі залишився тільки сам Гектор. Неначе скований неминучею долею, стояв він біля Скейської брами.

ГЕРЦЬ АХІЛЛА З ГЕКТОРОМ

(Викладено за поемою Гомера «Іліада»)

Довго наздоганяв Ахілл бога Аполлона. Нарешті, спинився бог-стріловержець і відкрив Ахіллові, кого він переслідував. Гнів охопив Ахілла. З якою радістю помстився б він Аполлонові, коли б міг! Кинув переслідування син Пелея і знову побіг до мурів Трої. Нісся полем до троянських мурів Ахілл, подібний до блискучої зірки, тієї зірки, що ясно горить на осінньому небі. Сїріус — звать її люди, нещастя приносить вона смертним. Побачив старець Прїам Ахілла, що наближався до мурів Трої, і, злякавшись, почав благати Гектора:

— О, улюблений сину мій! Увійди швидше в місто! Не стинайся з сином Пелея, він могутніший від тебе! Увійди в Трою! Адже ж у тобі вся надія на

врятування троянців і троянок. Подумай, скільки синів убив у мене Ахілл. Зглянься хоч на мене, нещасного старого, Зевс послав мені на старість жахливі біди. Я мушу дивитися на загибель моїх синів, побачити, як поведуть у неволю дочок, як убиватимуть невинних немовлят. Самого мене вб'ють на порозі мого дому, а ті пси, яких сам я вигодував, лизатимуть мою кров! Зглянься на мене, Гекторе!

Благала Гектора сховатись за мури Трої й мати його, стара Гекаба. Вона нагадала синові, як годувала його в дитинстві, як пестила. Невже вб'ють у неї на очах Гектора, і не оплаче його ні вона, ні Андромаха, а труп його роздеруть пси біля кораблів мірмідонян?

Але твердо вирішив Гектор чекати Ахілла; спершись щитом на виступ башти, ждав він свого ворога. Не міг Гектор ухилитися від бою з Ахіллом. Боявся син Приама, що обвинуватять його троянці в тому, що він згубив Трою, поклавшись на свою силу. Адже радив йому Полідамант заховатись з військом у Трої, перш ніж стане до бою Ахілл. Тепер одно залишилося Гектарові — стати до бою з Ахіллом і або перемогти, або загинути. Проймаюла у Гектора й така думка: іти назустріч Ахіллові без зброї і обіцяти йому повернути прекрасну Єлену і всі скарби, викрадені в Менелая, а з ними дати й половину багатств великої Трої. Зараз же відкинув цю думку. Гектор. Він знав, що не стане Ахілл вступати з ним у договір, що беззбройного уб'є він його, як безсилу жінку.

Все ближче підходив Ахілл. Страх охопив Гектора, і кинувся він бігти від грізного сина Пелея навколо Трої. За ним, наче яструб, що женеться за слабою голубкою, нісся буйний Ахілл. Три рази обігли герої навколо Трої.

У бурхливому бігу неслися герої навколо Трої. Кілька разів хотів Гектор заховатись біля муру, щоб дати троянцям змогу відбити стрілами сина Пелея, але не підпускав його до муру Ахілл. Уже давно наздогнав би сина Приама великий Ахілл, коли б не вдихнув сил Гекторові бог Аполлон. Коли вчетверте пробігли герої біля джерел Скамандру, кинув на золоті терези бог-громовержець два жереби смерті: один — Ахіллів, другий — Гекторів. Опустився жереб Гектора до царства похмурого Аїда. Покинув Гектора бог Аполлон, а до Ахілла наблизилась богиня Афіна Паллада. Вона звеліла героєві спинитися і обіцяла йому перемогу над Гектором. А сама богиня, прибравши образ Гекторового брата Деїфоба, з'явилась Гекторові. Вона умовила його зітнутись з сином Пелея, обіцяючи перемогу. Зупинився Гектор. Зійшлися герої. Першим вигукнув Гектор:

— Не буду я більше, сиону Пелея, шукати рятунку в бігу! Зітнімося ж і подивимось, чи ти вб'єш мене, чи я здобуду перемогу. Але покличмо за свідків богів перед боєм! Я обіцяю не безчестити твоє тіло, коли дасть громовержець мені перемогу. Виконай і ти цей договір.

Але грізно відказав йому Ахілл:

— Ні! Не пропонуй мені договір, ненависний вороже! Як неможливий договір між левом і людьми або між вовками і вівцями, так неможливий він і між

нами. Ні! Збери всі свої сили, згадай усю свою умілість у ратній справі. Нема тобі рятунку! Ти заплатиш мені за пролиту тобою кров мого друга Патрокла і інших моїх друзів, убитих тобою!

Могутньою рукою Ахілл метнув свій спис у Гектора. Припав до землі Гектор і цим уникнув смертельного удару. Афіна Паллада швидко схопила спис Ахілла і подала його знову героєві. Ударив Гектор списом у середину щита Ахілла. Але, мов легенька палиця, відскочив спис від щита, викуваного богом Гефестом. Не було в Гектора іншого списа. Опустив він очі і голосно почав кликати на допомогу Деїфоба. Але його вже не було. Зрозумів Гектор, що обманула його Афіна Паллада, збагнув він, що судилося йому загинути.

Вихопивши меч, кинувся Гектор на Ахілла. Напав на Гектора й Ахілл; могутньою рукою уразив він його списом у шию. Упав на землю смертельно поранений Гектор. Він міг тільки сказати ще кілька слів тріумфуючому Ахіллові:

— Я заклинаю тебе, Ахілле, твоїм життям і твоїми рідними, не віддавай мого тіла на поталу мірмідонським псам, поверни моє тіло отцеві й матері, за нього дадуть вони тобі незліченний викуп!

— Ні! Даремно ти, мерзенний псе, благаєш мене! — відповів Ахілл. — Я б сам роздер твоє тіло, коли б скорився гніву, що палає в мені. Ніхто не віджене від твого тіла псів, хоча б і давали мені за це найпишніші, найкоштовніші дари, коли б навіть запропонували мені стільки золота, скільки важиш ти сам. Ніколи не оплачуть твого трупа Пріам і Гекаба!

Умираючи, сказав останні слова Гектор Ахіллові:

— О, я знав, що тебе не зворушить моє благання! У грудях твоїх залізне серце. Але бійся гніву богів! Він спіткає й тебе! Тоді вразить тебе на смерть стрілою Паріс з допомогою бога Аполлона біля Скейської брами.

Умер з цими словами Гектор. Відлинула, нарікаючи на гірку долю, душа його в царство похмурого Аїда.

Скликав, тріумфуючи перемогу, Ахілл усіх греків. Дивувалися: вони на могутній зріст і вроду розпростертого на землі Гектора. Кожен з тих, хто підходив, проколював труп Гектора списом. Тепер легко було вразити його; не так було в той час, коли підпалював грецькі кораблі Гектор.

Жахливе діло задумав тріумфуючий Ахілл. Проколовши на ногах Гектора сухожилля, просунув він крізь них міцний ремінь і прив'язав труп за ноги до колісниці. Скочив він на неї, високо піднісши панцир, знятий з Гектора, і погнав коней полем. По землі волочилося тіло Гектора за колісницею. Курява знялася на полі. Почорніла прекрасна Гекторова голова від пилу, б'ється вона об землю.

Побачила Гекаба з мурів Трої, як глумиться Ахілл над трупом її сина. У горі рве вона на собі сиве волосся і б'є себе в груди, зірвавши покривало. Гірко ридає Пріам. Він просить пустити його в поле, він хоче благати переможця Ахілла зглянутися на нього, старця, згадати батька Пелея, такого ж старця, як і вій. Почула страшні зойки троянців і Андромаха. В страху упустила вона човник з

рук. Побігла Андромаха на мури і з них побачила тіло свого мужа, що волоклося в куряві за колісницею Ахілла. Зомлівши, впала на руки троянок нещасна дружина Гектора. Спало з неї дорогоцінне покривало, дар Афродіти, розсипалося її волосся. Опритомнівши, голосно заридала вона. Тепер нікого не залишилося у неї на світі. Осиротів і прекрасний син її Астінакс. Нещасним сиротою ростиме він, ніхто не захистить його від кривди. Невимовне горе роздирало серце Андромахи. Голосно ридали навколо неї всі троянки. Загинув великий захисник Трої.

ПОХОРОН ПАТРОКЛА

(Викладено за поемою Гомера «Іліада»)

Повернулися греки до своїх кораблів. Ахілл не веліг. розходитись по шатрах своїм мірмідонянам. Він наказав їм тричі об'їхати навколо тіла Патрокла на клісницях. З голосним плачем їхали хоробрі мірмідоняни.

Голосно плакав і Ахілл. Поклав він руки на груди вбитого друга, вигукуючи:

— Радій, мужній Патрокле! Я зробив те, що обіцяв тобі! Привіз я сюди, до твого смертного ложа, труп Гектора і віддав його на розтерзання псам. Дванадцять троянських юнаків уб'ю я біля похоронного багаття, помщаючись за твою смерть!

Кинув Ахілл біля ложа, на якому лежав убитий Патрокл, труп Гектора, нічим не прикривши його. Багатий бенкет справив син Пелея для своїх мірмідонян. А самого його умовили грецькі вожді піти до Агамемнона. Там довго прохали його, обмившись, взяти участь у бенкеті. Відмовився Ахілл. Він просив тільки Агамемнона звеліти грекам запалити похоронне вогнище.

Влаштували бенкет грецькі герої, а після бенкету всі порозходились по своїх шатрах і полягали спати; один тільки Ахілл не спав. Тяжко стогнучи, лежав він на березі вічношумливого моря. Нарешті, і він заснув глибоким сном. А уві сні явилася йому тінь Патрокла і благала швидше справити над тілом похоронні обряди, щоб могла заспокоїтись душа його в царстві Аїда. Заповідав Патрокл поховати його кості в тій могилі, де буде похований і Ахілл. В одній урні, даній богинею Фетідою, має бути покладено прах Ахілла і Патрокла. Уві сні простер руки до тіні Патрокла Ахілл, але з сумним стогоном зникла тінь. Прокинувся Ахілл і знову почав голосно оплакувати друга. Плакали з ним і всі мірмідоняни. Плачучими застала їх богиня Еос-Зоря, передвісниця сходу бога Геліоса-Сонця.

Рано-вранці Агамемнон послав на узгір'я високої Іди греків по дрова для похоронного вогнища. Виконали наказ царя греки й запалили на березі моря високе вогнище. В урочистій процесії винесли труп Патрокла мірмідоняни, покривши його своїм зрізаним волоссям, і поклали в багаття. Зрізав Ахілл і своє волосся, що присвячене було річковому богові Сперхею, коли б судилося

повернутися героєві у рідний край; а тепер уклав він його в руки Патроклові. Потім на прохання Ахілла відпустив Агамемнон усіх воїнів до кораблів, а біля вогнища залишилися самі вожді греків. Багато овець і волів заколото було на честь Патрокла, а їхнім жиром обмащено все його тіло; розставлено також навколо ложа з тілом посудини з медом і маслом. Убито чотирьох коней і двох псів. На вогнище покладено й трупи дванадцятьох троянських юнаків, яких своїми руками вбив Ахілл. А труп Гектора лежав біля вогнища. Його охороняла богиня Афродіта, умастивши запашним маслом, а бог Аполлон розпростер над ним хмару, щоб палюче проміння сонця не висушило труп Гектора.

Коли все було готове для похорону, Ахілл підпалив вогнище, але воно не займалося. Помолився Ахілл богам вітру — Борєєві і Зефірові: він благав їх роздмухати полум'я. Хутко помчала вісниця богів Іріда в чертоги Зефіра, де бенкетували всі боги вітру, і поклікала їх на допомогу синові Пелея. З грізним шумом пронеслися, звиваючи хмари, Борей і Зефір понад морем. Заходили під їх подихом по морю високі хвилі. Швидко прилинули вони до Трої і роздмухали вогонь. Цілу ніч високо здійсалося вгору полум'я багаття. А Ахілл, черпаючи дводонним келихом вино, чинив возливання, прикликаючи душу Патрокла.

На ранок догоріло величезне вогнище і стало згасати. Зморений Ахілл ліг на землю біля згасаючого вогнища і забувся у непереборнім сні. Його розбудили голоси вождів греків. Загасили на прохання Ахілла вожді тліючі головешки вином, зібрали кістки Патрокла і поклали їх у золоту урну. Потім споруджений був зруб, у нього поставлена урна, а над зрубом насипано високу могилу.

Після похорону Ахілл влаштував на честь померлого пишні похоронні грища. Вони почалися з перегонів на колісницях, в яких брали участь герой Евмел, син Адмета, герой Діомед, цар Менелай, син Нестора Антілох і герой Меріон. Першим пригнав коней своїх до цілі Діомед: йому допомогла богиня Афіна. Трохи відстав від нього син Нестора Антілох. А за ним був Менелай, хитрощами вирвав у нього, другу нагороду син Нестора. Останнім був Меріон. А героя Евмела, найзнаменитішого візничого, спіткало нещастя. Богиня Афіна, не бажаючи його перемоги, зламала дишло в його колісниці. Упав Евмел на землю і дуже розбився. Всім учасникам перегонів роздав Ахілл багаті дарунки. Підніс він дарунок і старцеві Нестору; він не міг уже брати участі в змаганнях героїв; старість зробила немічними його тіло, а колись і він здобував на гришах перемоги над могутніми героями. Потім змагалися в кулачному бою могутній герой Епей і герой Евріал. Переміг Епей, поваливши на землю ударом кулака Евріала. Аякс Теламонід і цар Одиссей змагались у боротьбі. Довго боролись вони. Ні той, ні другий не могли перемогти. Рівноцінна дісталася їм нагорода. У швидкім бігу змагалися Аякс, син Оїлея, Одиссей і син Нестора Антілох. Попереду, як легкий вітер, біг Аякс, за ним — Одиссей. Почав благати Афіну Одиссей дати йому перемогу. Почула героя Афіна. Посковзнувся Аякс і впав. Першим досяг цілі Одиссей і здобув першу нагороду. У збройному бою змагалися

Діомед і Аякс Теламонід. Зітнулись герої, але греки боялися, щоб не вразили вони один одного на смерть. Припинили бій герої, і обидва дістали рівні нагороди. У метанні важкого диска всіх переміг герой Поліпет. Для змагання у стрільбі з лука до високої жердини прив'язали голубку, стрілець мав пронизати її стрілою. Вийшов герой Тевкр. Напнувши лук, пустив стрілу Тевкр, але вона пересікла тільки тонку мотузку, якою прив'язана була голубка. Злинула в небо голубка, але герой Меріон пробив її своєю стрілою. Йому дісталась нагорода за стрільбу з лука. Нагороду за метання списа віддано цареві Агамемнону; ніхто не міг перевершити його в умінні метати списа.

Скінчилися грища. Розійшлись герої, і незабаром увесь табір поринув у глибокий сон. Не спав тільки Ахілл. Він, безутішний, оплакував свого друга. Вставши з ложа, довго блукав він берегом моря. Нарешті, коли зоря розгорілася на небі, запряг він коней у колісницю і, прив'язавши труп Гектора, тричі об'їхав навколо високої могили, волочачи по землі труп нещасного сина Пріама. Потім знов кинув він труп, а сам пішов до шатра.

ПРІАМ У ШАТРІ АХІЛЛА. ПОХОВАННЯ ГЕКТОРА

(Викладено за поемою Гомера «Іліада»)

Бачили з світлого Олімпу боги, як ганьбив тіло Гектора Ахілл. Гнівався на нього за це бог Аполлон. Хотіли боги, щоб викрав Гермес труп Гектора, але противились цьому богині Гера й Афіна Пал лада, а також і бог Посейдон. Уже одинадцять днів лежав труп Гектора, нічим не прикритий, біля шатра Ахілла. Докоряв богам Аполлон за те, що дозволяють вони Ахіллові, який забув жаль і совість, глумитися над тілом Гектора. Спалахнула сварка між Аполлоном і Герою. А Зевс-громовержець припинив цю сварку. Він послав по богиню Фетіду вісницю богів Ірідю. Вирішив послати богиню Фетіду син Крона до Ахілла, щоб вона переказала йому веління Зевса видати за багатий викуп тіло Гектора його батькові Пріаму. Серед троянців найдужче любив Зевс великого Гектора.

Бистра, як мисль, Іріда полинула до Фетіди, і вмить стала вона перед нею. Фетіда, оточена морськими богинями, сиділа, проливаючи сльози за сином. Почувши з уст Ірідю волю Зевса, вдягла Фетіда чорний одяг жалоби і злинула на високий Олімп. З пошаною зустріли боги Фетіду. Афіна влаштувала їй місце поруч Зевса, а Гера піднесла їй сама золотий келих з запашним нектаром. Повідав їй свою волю Зевс. Зараз зійшла богиня Фетіда на землю до шатра свого сина. Сіла вона коло смутного Ахілла і, ніжно пестячи його рукою, сказала йому, що гніваються на нього Зевс і всі боги за Гектора і наказують видати труп його Пріамові. Скорився волі богів могутній Ахілл.

Тим часом Зевс-громовержець послав вісницю богів Ірідю до Пріама. Коли Іріда прилинула на своїх райдужних крилах до палацу Пріама, нещасний старець

лежав розпростертий на землі, проливаючи сльози за загиблим сином. Навколо старця сиділи його сини, голосно ридаючи. Наблизилася до старця Іріда і ім'ям Зевса звеліла йому їхати у табір греків до Ахілла з багатим викупом. Обіцяла Іріда, що проведе Пріама в табір бог Гермес.

Почувши слова богині, зараз устав Пріам і пішов до палацу, звелівши синам приготувати віз для дарунків і колісницю. Увійшовши в палац, покликав Пріам свою стару дружину Гекабу і сказав їй, що хоче їхати у табір греків. Злякалася Гекаба. Вона благала чоловіка не йти на видиму смерть, але заспокоїв її Пріам, сказавши, що іде він до Ахілла, скоряючись волі богів-олімпійців. Вибрав коштовні дарунки Пріам і почав збиратися в путь. Докоряв він і синам своїм, що гаються вони. Злякалися сини Пріама батькового гніву і швидко запрягли у віз мулів, поставили на нього велику скриню для дарунків і запрягли в колісницю коней. Зійшов на колісницю Пріам і погнав коней. Попереду ж колісниці мули везли віз із дарунками, а мулами правив візник Ідей. Всі, хто проводжав Пріама, гірко плакали, неначе їхав він на певну загибель.

Коли Пріам виїхав у поле, Зевс-громовержець послав йому назустріч сина свого — бога Гермеса. Підв'язав Гермес свої крилаті сандалі, узяв до рук жезл, яким склепляє він повіки смертним, і помчав до Трої. Він з'явився в образі прекрасного юнака Пріамові, коли той напував коней і мулів у річці. Злякався Пріам — він гадав, що юнак уб'є його і викраде дарунки. Але Гермес, назвавшись слугою Ахілла, сказав, що проведе його до табору. Зрадив старий, він запропонував юнакові подарунок — дорогоцінний келих, але Гермес відмовився від нього. Скочив він у колісницю Пріама і швидко погнав коней. Біля брами грецького табору стояла варта, але на неї Гермес наслав глибокий сон. Відсунув бог засуви брами, відчинив її й потай провів Пріама через табір. Відчинив Гермес ворота й до табору мірмідонян. Коли ж під'їхав Пріам до шатра Ахілла, відкрив Гермес Пріамові, хто він є, і звелів сміливо йти до шатра. Пріам лишив Ідея охороняти дарунки, а сам пішов до шатра. Ахілл щойно скінчив трапезу. Ніким не помічений увійшов Пріам і, впавши на коліна перед Ахіллом, почав благодіяти його такими словами:

— О, великий Ахілле! Згадай батька, такого ж старого, як і я! Може, і його місто облягли сусіди і нікому визволити його з біди. А я, нещасний, утратив майже всіх синів. Ти вбив і найзнаменитішого з моїх синів — Гектора. Заради нього прийшов я до кораблів твоїх. Зглянься на моє горе! Прийми багатий викуп. Бачиш, в якому я нещасті. Я переживаю те, чого не переживав жоден із смертних: я змушений цілувати руки вбивці моїх дітей.

Своїми словами викликав Пріам в Ахілла спогад про батька. Гірко заплакав Ахілл, згадавши батька, а Пріам, простершись на землі, плакав за сином. Нарешті, встав Ахілл; він підвів Пріама і сказав йому:

— О, нещасний! Багато горя бачив ти на віку! Але як зважився ти прийти сюди до того, хто вбив багатьох твоїх синів? О, в твоїх грудях тверде, як

криця, серце. Але заспокойся, перестань плакати і сядь тут. Боги судили людям переносити в житті горе, тільки самі вони, безсмертні, не знають смутку. Не лий більше сліз, адже плачем не воскресиш ти загиблого Гектора. Устань, сядь тут!

— Ні, не сяду я, Ахілле,— відповів Пріам,— перш ніж повернеш ти мені Гектора! Прийми дарунки і дай мені глянути на тіло мого сина.

Гнівno поглянув на Пріама Ахілл і сказав:

— Бійся розгнівити мене, старий! Я сам знаю, що повинен повернути тобі тіло Гектора. Це воля Зевса, її звістила мені моя мати, богиня Фетіда. Я знаю, що й тебе привів сюди бог, інакше не насмілюся б ти з'явитися у табір греків. Замовкни ж! Я боюся, що в гніві порушу завіт Зевса — щадити благаючого.

Сказавши це, вийшов Ахілл. Він покликав друзів своїх, звелів розпрягти коней і мулів Пріама і увести до шатра Ідея. Потім обмили Ахіллові рабині тіло Гектора і вбрали у дорогоцінні шати. Сам Ахілл підняв тіло і поклав на багато оздоблене ложе, а друзі його поставили ложе на віз. Благов великий син Пелея душу Патрокла не гніватись за те, що повернув він тіло Гектора батькові. Він обіцяв присвятити Патроклові частину дарів, привезених Пріамом. Зробивши все це, повернувся до шатра Ахілл і сказав старцеві, що вже видано йому тіло Гектора. Приготував Ахілл багату вечерю і запросив Пріама підкріпити сили їжею і питвом. Під час вечері з подивом дивився Пріам на прекрасного, величного, як бог, Ахілла, а Ахілл дивувався на поважний вигляд сивого старця і слухав його мудрих слів.

Коли скінчена була вечеря, Пріам просив Ахілла дозволити йому підкріпитися сном, бо він не спав уже, відколи загинув Гектор. Ахілл звелів приготувати Пріамові та Ідеєві перед шатром два розкішні ложа. Коли ж Пріам готувався лягти спати, запитав його Ахілл, скільки днів потрібно йому на поховання сина, і обіцяв у ці дні не починати битви. Десять днів прохав Пріам на поховання. Ахілл обіцяв йому, що й сам не стане до бою в ці дні, і вдержить від битви греків. Лагідно потис Ахілл руку Пріамові, бажаючи тим потиском заспокоїти старця, і попрощався з ним.

Поснули всі воїни, спали й боги на світлому Олімпі, не спав лише бог Гермес. Він явився біля ложа Пріама і, збудивши його, звелів покинути швидше табір греків, бо боявся, що побачить хтось Пріама і спокуситься можливістю дістати за нього багатий викуп; Злякався Пріам, встав з ложа й розбудив Ідея. Гермес запряг коней та мулів і вивів їх потай з табору. Аж біля берегів Скамандру покинув бог Пріама.

На зорі під'їхав Пріам до Трої. Перша побачила його. Кассандра і почала голосити за Гектором, скликаючи троянців і троянок. Зібрався величезний натовп біля брами Трої. Попереду всіх стояли Гекаба і Андромаха; голосно ридали вони і рвали на собі волосся. Ридали всі троянці і намагались ближче підійти до воза, на якому лежав убитий Гектор. Але по слову Пріама розступився натовп і дав йому проїхати в Трою.

Голосно ридала Андромаха — вона оплакувала чоловіка, свого єдиного оборонця. Тепер знала вона, що впаде

Троя і поведуть греки всіх троянок у тяжку неволю: Вб'ють греки й сина її Астіакса, помщаючись Гекторові за смерть багатьох героїв. Нарікала Андромаха, що далеко від неї загинув Гектор, не сказавши їй заповітного слова, яке вічно пам'ятала б вона. Ридала й Гекаба, проливаючи потоки сліз за улюбленим сином.

Плакала й прекрасна Єлена за Гектором. Від нього ніколи не чула вона докору, не бачила кривди. Завжди заступався за неї лагідний душею Гектор, і завдяки його заступництву не кривдили її й інші. Тепер загинув її єдиний друг і утішитель у Трої, де всі однаково ненавидять її.

Звелів Пріам приготувати похоронне багаття. Дев'ять днів возили троянці з Іди дрова на багаття. На десятій день поклали вони на багаття тіло Гектора й спалили. Зібрали прах його в золоту урну, поставили її в склеп, закрили склеп кам'яними плитами, зверху насипали високу могилу. Поки троянці насипали могилу, варта пильнувала, щоб не напали несподівано греки. Після похорону Пріам справив у своєму палаці розкішний похоронний бенкет.

Так ховали троянці великого Гектора.

БИТВА З АМАЗОНКАМИ. ПЕНФЕСІЛІЯ

(Викладено за поемою Овідія «Героїні» та поемою Вергілія «Енеїда»)

Після смерті Гектора важкі часи настали для Трої. Не було в неї більше могутнього захисника. Не сміли троянці виходити за міські мури, щоб зітнутися з греками у відкритому полі. Не було в Трої такого героя, який міг би помірятися силою в герці з Ахіллом. Здавалось, що настають останні дні великого міста. Тут несподівано прийшла допомога троянцям. З далекого Понту і з'явилися на прудких конях на допомогу Трої з своєю царицею Пенфесілією хоробрі войовниці-амазонки. Хотіла битвою з греками спокутувати свою провину Пенфесілія, бо вона ненавмисне вбила на полюванні свою сестру. Могутня дочка Ареса нахвалялась, що вразить на смерть усіх славних героїв Греції, прожене з-під Трої греків і спалить їхні кораблі. З великою радістю зустріли троянці амазонок. Пріам прийняв Пенфесілію, як рідну дочку, і дав на її честь розкішний бенкет.

Другого дня виступили амазонки в блискучому озброєнні на чолі троянського війська проти греків. Знявши руки до неба благав Пріам богів дарувати їм перемогу. Але не почули його боги. Почалась кровопролитна битва. Наче бурхливий вихор, носилася по рядах греків Пенфесілія з своїми амазонками. Одного за одним вражала вона героїв. Подалися греки й почали було вже відступати. Аж до кораблів відтиснула їх Пенфесілія. Близька була вже

остаточна перемога амазонок. Та ось на допомогу прийшли Ахілл і Аякс Теламонід. Вони не брали участі в битві. Розпростершись на землі, лежали обидва біля могили Патрокла, сумуючи за другом, Почувши шум битви, швидко озброїлися герої і, наче два грізні леви, кинулись у бій. Не могли протистояти їм амазонки і троянці. Побачила Пенфесілія могутнього Ахілла й хоробро виступила проти нього. Кинула вона спис в Ахілла, але на скіпки розлетівся він, ударившись об щит сина Пелея. Пустила другий спис цариця амазонок в Ахілла, але знов не поранила його. В страшному гніві кинувся на неї Ахілл і вразив її в груди. Відчула смертельну рану Пенфесілія. Зібравши останні сили, хотіла вона вихопити з піхов меч, але могутній Ахілл проколов її списом разом з конем. Упав на землю кінь, а біля нього розпростерта лежала Пенфесілія. Зняв з неї шолом Ахілл і зупинився, вражений надзвичайною вродою дочки бога війни Ареса. Прекрасна, як богиня Артеміда, лежала мертва Пенфесілія. Стоїть над тілом убитої ним красуні Пенфесілії Ахілл і чуває, як народжується в ньому любов до загиблої. Коли, засмучений, стояв Ахілл над тілом Пенфесілії, підійшов до нього Терсит і почав ляяти героя, як робив це й раніш. Глузуючи з сумування Ахілла, проколов Терсит списом око прекрасної Пенфесілії. Спалахнув страшним гнівом Ахілл. Розмахнувся він і вдарив Терсита з такою силою по обличчю, що вбив його на місці. Діомед запалав гнівом на Ахілла за те, що вбив він його родича. Насилу вдалося грекам примирити двох героїв.

Тихо підняв Ахілл убиту ним Пенфесілію і виніс з битви. Потім видали греки трупи Пенфесілії та дванадцятьох убитих амазонок разом з їхнім озброєнням троянцям, а ті справили пишний похорон, спаливши трупи на багатті.

А Ахілл рушив на острів Лесбос. Там приніс він багаті жертви богу Аполлонові і богині Артеміді та матері їх Латоні, благаючи їх очистити його від гріха пролитої ним крові Терсита. За велінням Аполлона очистив Ахілла хитромудрий Одісей.

БІЙ З ЕФІОПАМИ. МЕМНОН

(Викладено за поемами Гомера «Одіссея», Гесіода «Теогонія» і Вергілія «Енеїда»)

Ще важче стало троянцям відбивати натиск греків після смерті Пенфесілії. Але несподівано ще раз прийшла їм допомога. З берегів сивого Океану, що клубить свою воду навколо всієї землі, прибув з величезним військом ефіопів 1 у Трою Мемнон. Він був сином прекрасної богині зорі Бос і Тіфона й родичем Пріама. Ніхто з смертних не міг зрівнятися з ним красою. Наче вранішня зоря, сяяв він серед війська троянців у своєму золотому озброєнні, викуваному самим богом Гефестом.

Гідним супротивником Ахіллові був Мемнон, могутній син богині. Знову закипів лютий бій під мурами Трої. Попереду троянців бився Мемнон, на чолі греків — Ахілл. Але він уникав зустрічі з Мемноном. Знав син Фетіди, що коли вб'є він Мемнона, то скоро сам загине від стріли Аполлона. Напав Мемнон на старця Нестора. Хіба міг старий герой битися з юним Мемноном?

Повернув Нестор своїх коней і хотів урятуватися втечею. Але напнув свій лук Паріс і вразив стрілою одного з коней Нестора. Бачачи, що загрожує йому неминуча загибель, Нестор покликав на допомогу сина свого Антілоха. Поспішив на допомогу батькові вірний син. Він вирішив, що краще загине, ніж дасть Мемнонові вбити свого батька. Схопив величезний камінь Антілох і кинув його в Мемнона. Але захистив від удару сина богині Бос шолом, викуваний богом Гефестом. Мемнон ударив списом у груди Антілоха, і впав мертвим на землю син Нестора з пробитим серцем, заплативши своїм юним життям за життя батька. Заридав старець Нестор, побачивши загибель сина. А Мемнон, незважаючи на те, що напав на нього другий син Нестора, Фрасімед, з другом своїм Фереєм, хотів зняти панцир з убитого Антілоха. Сам Нестор кинувся на захист трупа свого сина. Але Мемнон не став битися з старцем, не зняв він на нього руки. Люто билися греки й ефіопи навколо тіла Антілоха. Нестор покликав на допомогу й могутнього Ахілла. Вжахнувся Ахілл, дізнавшись, що загинув Антілох. Адже він любив його над усіх героїв; після Патрокла він був його найкращим другом. Забувши про все, забувши й те, що й сам він мусить загинути слідом за Мемноном, кинувся у бій Ахілл. Побачивши Ахілла, що наближався, Мемнон кинув у нього величезний камінь, але камінь геть відскочив, ударившись об щит. А Ахілл поранив Мемнона списом у плече. Не звернув Мемнон уваги на рану, він сам поранив у руку сина Пелея. Оголили мечі герої і кинулися один на одного. Вони були рівні один одному силою, обидва були синами богинь, на обох них виблискували панцири, викувані богом Гефестом. Прикрившись щитами, билися герої. З високого Олімпу дивились боги на цей герць. Матері героїв, богиня Бос і богиня Фетіда, благали Зевса кожна за свого сина. Узяв Зевс золоті терези» поклав на них жереби героїв і зважив їх. Низько спустився жереб Мемнона, судила йому доля впасти від руки Ахілла. Заридала богиня Бос: вона мусила втратити улюбленого сина. Нарешті, махнув своїм важким списом Ахілл і пронизав груди Мемнонові. Темною хмарою на знак смутку повилася богиня Бос. Послала вона на поле битви своїх синів, богів вітру, і віднесли вони тіло Мемнона далеко на береги ріки Бсепу. Там оплакали його юні німфи і спорудили йому гробницю. А ефіопів обернули боги у птахів. З того часу щороку прилітають вони на береги Бсепу до гробниці Мемнона й там оплакують свого царя.

Греки поховали з великою пошаною юного Антілоха. А прах йрго поклали в урну і згодом поставили її в одному склепі з прахом Ахілла й Патрокла.

СМЕРТЬ АХІЛЛА

Страшним гнівом палав Ахілл проти троянців. Він вирішив жорстоко помститися на них за смерть друзів, Патрокла і Антілоха. Як розлютований лев, бився Ахілл, кладучи одного за одним героїв Трої. Кинулись поспішно втікати троянці, спішили заховатися вони за мурами Трої. Несамовитий Ахілл переслідував їх. Гнала його невблаганна доля на вірну загибель. Аж до Скейської брами переслідував Ахілл троянців.

Він удерся б і в священну Трою, і вона загинула б, коли б не з'явився бог Аполлон. Грізно крикнувши, спинив він Ахілла. Але не послухав його Ахілл. Він сам гнівався на бога за те, що багато разів рятував бог-стріловержець від нього Гектора й троянців. Ахілл погрожував навіть богові, що вразить його списом. Невблаганна доля затьмарила Ахілла. Він готовий був напасти навіть на бога. Розгнівався Аполлон, забув він і те, що обіцяв колись, на весіллі Пелея і Фетіди, охороняти Ахілла. Повившись темною хмарою, для всіх незримий, скерував він Парісову стрілу, і вразила вона Ахілла в п'яту, куди тільки й можна було вразити великого героя. Смертельною була для Ахілла ця рана. Відчув наближення смерті Ахілл. Вирвав він з рани стрілу і впав на землю. Гірко докоряв він богу Аполлонові за те, що він згубив його. Знав Ахілл, що без допомоги бога не міг вбити його ніхто із смертних. Ще раз зібрав свої сили Ахілл. Грізний, наче вмираючий лев, підвівся він із землі і вразив ще багатьох троянців. Та ось похололи його члени. Все ближче смерть. Поточився Ахілл і сперся на спис. Грізно крикнув він троянцям:

— Горе вам, погинете ви! І після смерті мститимусь на вас!

Від цього поклику кинулись тікати троянці. Але щодалі слабнув Ахілл. Залишили його останні сили, і впав він на землю. Загримів на ньому його золотий панцир, і здригнулася земля. Помер Ахілл. Але й до мертвого не насмілювались наблизитись троянці. Вони боялися його й мертвого, такий жах навів він їм за життя. Потроху перебороли вони страх, і запеклий бій закипів навколо тіла найбільшого з героїв. Наймогутніші герої греків і троянців узяли участь у цьому бою. Горами нагромадилися трупи навколо Ахілла, а він лежав, нерухомий, величезний, не чуючи вже бою. Пил вихором кружляв, здіймаючись з-під ніг бійців. Кров лилася рікою. Здавалося, ніколи не скінчиться бій. Коли це вдарив грім Зевса, знялася буря і зупинила троянців. Не хотів Зевс, щоб заволоділи троянці трупом Ахілла. Підняв могутній Аякс Теламонід труп Ахілла і поніс до кораблів, а його захищав Одиссей, відбиваючи троянців, що наступали. Хмара стріл і списів летіла з рядів троянців в Одиссея, але він все ж мужньо стримував їх натиск, відступаючи крок за кроком. Приніс Аякс труп Ахілла до кораблів. Обмили труп греки, умастили запашними маслами і поклали на пишно оздобленому ложі. Обступивши ложе, голосно оплакували греки свого

найбільшого героя і рвали з горя волосся. Почула їх плач богиня Фетіда. Піднялася вона з морської глибини із своїми сестрами nereїдами. Дізнавшись, що загинув її улюблений син, Фетіда видала з вуст такий зойк скорботи, що здригнулися усі греки. Вони тікали б перелякані до кораблів, якби не зупинив їх старець Нестор. Сімнадцять днів оплакувала Фетіда, nereїди і греки Ахілла. З високого Олімпу спустилися музи. Вони співали на честь померлого похоронний гімн. Оплакували героя і безсмертні боги на Олімпі. На вісімнадцятий день споруджено було похоронне багаття. На ньому спалено було тіло Ахілла. Багато жертв принесли на честь найбільшого з героїв греки. Всі вони брали участь у похованні, одягнувши розкішні панцири. Коли догоріло вогнище, зібрали кістки Ахілла і поклали їх у золоту урну, яку подарував Фетіді бог Діоніс. У цій саме урні лежали і кістки Патрокла. В одному склепі поховані були Ахілл, Патрокл і Антілох, син Нестора. Високу могилу насипали над ним греки, далеко їй видно було з моря, вона свідчила про велику славу похованих під нею героїв. А після похорону влаштовані були на честь померлого грища. Дорогоцінні дарунки винесла з моря богиня Фетіда. Вони мали бути нагородою переможцям у грищах. Такі розкішні були ці дари, що самого Ахілла вони б захопили, коли б живий був великий герой.

СМЕРТЬ АЯКСА ТЕЛАМОНІДА

(Викладено за трагедією Софокла «Аякс-бичоносець»)

Після смерті Ахілла залишилось його золоте, викуване богом Гефестом, озброєння. Фетіда звеліла віддати його тому, хто най-більш відзначився, захищаючи тіло Ахілла. Отже, дістати його мав або Аякс, або Одісей. Між ними і розгорілася суперечка за озброєння. Але як можна було розв'язати цю суперечку? Обидва герої були гідні нагороди. Нарешті, вирішили, що суддями в цій суперечці мають бути полонені троянці. І тут допомогла Афіна Паллада своєму улюбленцеві Одісею. З її допомогою підмінили Агамемнон і Менелай жереб Аякса та ще й невірні полічили голоси троянців, і одержав озброєння Одісей. Засмутився могутній Аякс. Пішов він до свого шатра, задумавши помститись на синах Атрея й Одісеєві.

Уночі, коли весь табір греків спав глибоким сном, вийшов він з мечем у руках із свого шатра, маючи намір убити Агамемнона і Менелая. Але богиня Афіна Паллада вразила безумством Аякса. Уже давно гнівалася на нього богиня за те, що відкидав він, покладаючись на свою силу, допомогу богів. Безумний Аякс кинувся на череду биків, в пітьмі почав убивати їх, гадаючи, що вбиває греків. А биків, які залишилися, погнав він у своє шатро, уявляючи, ніби жене бранців. Страшенно катував биків Аякс у своєму шатрі. Він радів з їх мук і смерті. Адже для нього в його безумстві це були не бики, а сини Атрея. Нарешті, потроху

став прояснитися розум Аякса. Страшенно вжахнувся він, коли побачив, що все його шатро наповнене вбитими тваринами. З жахом просить Аякс пояснити йому, що сталося. Коли розповіли йому все, невимовне горе пройняло серце великого героя. Він вирішив своєю смертю заплатити за ту ганьбу, що спіткала його. Доручивши сина свого Еврісака захистові свого брата Тевкра й воїнів, які прийшли з ним із Саламіна, він подався на берег моря, взявши з собою меч, який дістав колись у дар від Гектора, сказавши, що йде благодати богів зглянутись на нього, а меч свій він хоче присвятити Аїдові і богині Ночі.

А в таборі греків розійшлась чутка про те, що вчинив Аякс. Знайшли вбитих ним биків і овець і трупи пастухів. Одиссей по кривавих слідах вияснив, що все це вчинив Аякс. Страшенно розгнівалися Агамемнон і Менелай і вирішили помститися на Аяксові.

Тим часом від Тевкра прийшов вісник. Він переказав друзям Аякса, щоб вони оберігали великого героя, бо йому загрожує загибель, але що загибель загрожує йому тільки в цей день, коли ж минеться він щасливо, то вже ніщо не грозитиме Аяксові. Незабаром прибув у табір і сам Тевкр. Дізнавшись, що брат його пішов на берег моря, побіг він його розшукувати. Боявся він, що сталося нещастя з Аяксом. І дійсно, не застав він уже живого брата. На березі моря знайшов Тевкр лише труп Аякса: він кинувся на свій меч. Так загинув наймогутніший після Ахілла герой греків.

Не хотіли Менелай і Агамемнон дозволити Тевкрові поховати груп брата. Могла б постати одверта ворожнеча між Тевкром і синами Атрея, в таборі греків почалася б міжусобиця, коли б у справу не втрутився Одиссей. Він умовив Агамемнона дозволити Тевкрові поховати великого Аякса, що вчинив стільки великих послуг грекам. Нова могила височіла поряд могили Ахілла; під цією могилою покоївся прах могутнього сина Теламона, Аякса.

ФІЛОКТЕТ, ОСТАННІ ДНІ ТРОЇ

(Викладено за трагедією Софокла «Філоктет»)

Після смерті Ахілла і Аякса греки уперто вели далі облогу Трої, але не могли силою оволодіти містом. Одного разу Одиссей підслухав із засідки слова провісника Гелена, сина Пріама, і хитрощами взяв його в полон. Таким чином, Одиссей вивідав, що Троя здобута буде лише в тому разі, якщо до війська греків прибуде Філоктет з отруєними стрілами Геракла і юний син Ахілла Неоптолем. Зараз же вирішив Одиссей вирушити в далеку путь по обох героїв.

Зовсім неважко було Одиссеєві, коли він прибув на острів Скірос до царя Лікомеда, умовити юного сина Ахілла взяти участь в облозі Трої. Як і батько його, прекрасний Неоптолем палав жадобою великих подвигів. Негайно

вирушив він у путь з Одиссеєм, хоч його слізю умовляла залишитись мати його Дідамія.

Далеко важче було оволодіти Філоктетом. Він жив на пустинному острові Хриси біля Лемносу, всіма покинутий у печері з двома виходами на схід і на захід. Крізь ці виходи сонце зимою зігрівало печеру, а літом вітер поменшував у ній спеку. Часто терпів голод Філоктет. З трудом здобував він собі на прожиток, убиваючи своїми стрілами диких голубів. Рана на його нозі страшенно боліла, ледве міг рухатися нещасний, щоб принести собі води. З великим трудом вдавалося йому розпалити вогонь, б'ючи каменем об камінь. Страшні нестатки й страждання терпів Філоктет на Хриси цілих десять років. Зрідка приставали до берегів Хриси моряки, але ніхто з них не погоджувався взяти з собою в Грецію Філоктета. Причиною всіх цих страждань були сини Атрея і Одиссей. Страшною ненавистю палав до них Філоктет. Охоче убив би він їх стрілами свого лука.

Знав Одиссей, що неминуча загибель загрожує йому, якщо побачить його Філоктет; тому вирішив він оволодіти ним хитрощами. Він умовив юного Неоптолема йти до Філоктета і розповісти йому, що йде він з-під Трої, покинувши облогу через те, що образили його вожді греків. Коли ж Філоктет прохатиме взяти його в Грецію, то погодитись і таким способом оволодіти Філоктетом, його луком і стрілами і відвести його на корабель. Тоді легко буде привести під Трою Філоктета. Не хотілось Неоптолемові діяти обманом, але Одиссей переконав його, що тільки таким способом можна заманити Філоктета на корабель. Неоптолем погодився.

Коли прибув корабель до Хриси, Неоптолем вийшов з кількома воїнами на берег і пішов до печери. Філоктета в ній не було. Незабаром показався і Філоктет.

Голосно стогнучи, йшов він до печери. Страшенно мучила його рана. Зрадів Філоктет, побачивши мандрівників. Ще більша була радість його, коли дізнався він, що перед ним Неоптолем, син Ахілла. Неоптолем розповів нещасному страдникові всю ту вигадану історію, яку придумав Одиссей, розповів йому й про смерть Ахілла, Патрокла і Аякса. Засмутився Філоктет, дізнавшись про загибель тих, кого любив він над усіх героїв.

Погодився Філоктет плисти з Неоптолемом у Грецію; він навіть передав сам юному синові Ахілла свої стріли й лук і благав захистити його від підступів лукавого Одиссея. Філоктет сам квапив Неоптолема швидше відплисти в Грецію.

Несподівано приходять воїн і повідомляє, наче герой Фенікс і сини Тесея наближаються, щоб силою завести Філоктета під Трою. Незважаючи на жахливі страждання, від яких він падає без пам'яті на землю, поспішає Філоктет до берега. Бачить ці страждання Неоптолем. Несила йому більше продовжувати обман і відкриває всю правду Філоктетові. Неоптолем хотів уже повернути й стріли з луком Філоктетові, але Одиссей, вибігши із засідки, не дав йому цього зробити. Філоктет хотів тікати і кинутись з вершини скелі в море, тільки б не бути слухняним знаряддям у руках ненависного йому Одиссея і синів Атрея. Звелів

слугам Одиссей схопити Філоктета і силою вести його на корабель. В розпачі був Філоктет. Не міг бачити цього Неоптолем і передав лук і стріли нещасному страдникові. Весь план Одиссея зійшов нанівець. Він навіть поспішив урятуватися втечею, бо знав, яка жахлива смерть від стріли Геракла.

Зробив ще спробу Неоптолем умовити Філоктета їхати з ним в Троаду і допомогти грекам здобути Трою. Але рішуче відмовився Філоктет, — він не міг забути тих страждань, на які прирекли його Агамемнон, Менелай і Одиссей. Здавалось, що доведеться їм, не досягши мети, покинути Хрісу, або ж знову мав удатися до хитрощів Неоптолем. Раптом перед Філоктетом у сяйві безсмертного бога з'явився Геракл. Він звелів Філоктетові їхати до мурів Трої; там найбільший з героїв обіцяв Філоктетові зцілення від рани і велику славу при здобутті Трої. Скорився волі друга Філоктет. Добровільно зійшов він на корабель Одиссея і відплив у Троаду, туди, де чекали його великі подвиги.

Багато подвигів учинив Неоптолем, прибувши під мур Трої. Ніхто не міг зрівнятись силою й хоробрістю з сином Ахілла. Багато троянських героїв загинуло від руки Неоптолема в бою. Убив він у запеклому герці й могутнього нащадка Геракла, Евріпіла, сина Телефа. Його послала на допомогу Пріамові мати його, підкуплена дорогоцінним даром, — золотою виноградною лозою, яку виростив Зевс для прекрасного Ганімеда. Після Мемнона наймогутнішим оборонцем Трої був прекрасний, як бог, Евріпіл. Згубила його користо-любність матері.

Незабаром після прибуття до мурів Трої поранив своєю стрілою Філоктет Гіаріса, винуватця всієї війни. Філоктет завдав йому отруєною стрілою Геракла невилгою рану, від якої в страшних муках мав сконати Паріс. Отрута стріли все глибше проходила в його тіло.

Паріс пішов із Трої в ліс і помер там у страшних муках. Він помер там, де колись безпечно жив як звичайний пастух. Знайшли тіло Паріса пастухи. Гірко оплакали вони смерть свого колишнього товариша. Назносили високе вогнище, поклали на нього тіло Паріса і підпалили. Зібрали прах пастухи, поклали в урну і поставили в склеп.

Що не день, то все важче ставало троянцям боронити місто. Все ж не могли відкритою силою оволодіти греки Троєю. Тоді зважився Одиссей на небезпечний подвиг. Він спотворив собі обличчя ударами бича і, одягшись у лахміття, ніби жебрак, пішов у Трою, щоб вивідати все, що замишляють троянці. Бачили всі троянці нещасного жебрака, що збирає по багатолюдних вулицях милостиню. Одна тільки Єлена впізнала Одиссея. Покликавши його в дім свій, обмила його тіло Єлена і заприсяглась не відкривати троянцям, хто він. Усе вивідав Одиссей і, повбивавши багатьох вартових, щасливо повернувся до табору греків. Ще небезпечніший подвиг виконали вдвох Одиссей і Діомед: вони потай проникли в Трою і прокрались у святилище Афіни Паллади; там стояло дерев'яне зображення богині, що впало колись з неба (палладій). Це зображення треба було

здобути грекам, бо, поки воно було в Трої, не можна було оволодіти Троєю. З великою небезпекою викрали його хоробрі герої. По дорозі назад перебили вони багато троянців і повернулися до табору.

ПАДІННЯ ТРОЇ

(Викладено за поемою Вергілія «Енеїда»)

Та все ж ніяк не могли греки оволодіти містом. Тоді Одиссей умовив греків діяти хитрощами. Він порадив спорудити такого величезного дерев'яного коня, щоб у ньому могли сховатись наймогутніші герої греків. Все ж інше військо мало відплисти від берега Троади і заховатися за островом Тенедосом. Коли троянці ввезуть коня в місто, тоді вночі вийдуть герої, відкриють браму міста грекам, які таємно вернуться назад. Одиссей запевняв, що тільки таким способом можна здобути Трою.

Віщий Калхас, якому послав знамення Зевс, також умовляв греків вдатися до хитрощів. Нарешті, погодились греки на пропозицію Одиссея. Знаменитий митець Епей із своїм учнем, за допомогою богині Афіни Паллади, спорудив величезного дерев'яного коня. В нього увійшли Неоптолем, Філоктет, Менелай, Ідомей, Діомед, молодший Аякс, Меріон, Одиссей і кілька інших героїв. Усе нутро коня наповнилось озброєними воїнами. Епей так щільно закрив отвір, яким увійшли герої, що не можна було навіть подумати, що в коневі є воїни. Потім греки спалили усі будівлі у своєму таборі, посідали на кораблі і відплили у відкрите море.

З високих мурів Трої обложені бачили незвичайний рух у грецькому таборі. Довго не могли вони зрозуміти, що там таке діється. Раптом, на велику свою радість, побачили вони, що з табору греків здіймаються густі клуби диму. Збагнули вони, що греки покинули Троаду. Радіючи, повиходили усі троянці з міста й пішли до табору.

Табір справді був покинутий, тільки де-не-де догоряли ще будівлі. З цікавістю бродили троянці по тих місцях, де стояли недавно шатри Діомеда, Ахілла, Агамемнона, Менелая та інших героїв. Вони були певні, що скінчилася тепер облога, минули всі біди і можна взятися до мирної праці.

Раптом у здивованні спинилися троянці: вони побачили дерев'яного коня. Дивились вони на нього і ніяк не могли догадатись, що це за дивовижна споруда. Одні з них радили кинути коня в море, а інші — везти в місто й поставити на акрополі. Почалася суперечка. Тут перед суперечниками з'явився жрець бога Аполлона, Лаокоон. Він палко почав умовляти своїх співгромадян знищити коня. Певний був Лаокоон, що в коневі сховані грецькі герої, що це якась воєнна хитрість, вигадана Одиссеєм. Не вірив Лаокоон, що назавжди покинули греки Троаду. Благов Лаокоон троянців не довіряти коневі. Що б там не було, а

Лаокоон побоювався греків, навіть якби вони приносили дарунки Трої. Схопив величезний спис Лаокоон і кинув ним у коня. Здригнувся кінь від удару, і глухо забряжчала всередині його зброя. Та затьмарили боги розум троянців, — вони все-таки постановили везти коня в місто. Мало здійснитись веління долі.

Коли троянці стояли навкруги коня, все тісніше обступаючи його, раптом почувся голосний крик. Це пастухи вели зв'язаного полоненого. Він добровільно віддався їм у руки. Цей полонений був грек Сінон. Обступили його троянці і почали знущатися над ним. Мовчки стояв Сінон, боязко поглядаючи на троянців, що його оточили. Нарешті заговорив він. Гірко нарікав він, проливаючи сльози, на гірку долю свою. Зворушили Сінонові сльози Пріама і всіх троянців. Почали вони розпитувати його, хто він і чому zostався. Тоді розповів їм Сінон вигадану історію, яку придумав для нього Одиссей, щоб обдурити троянців. Сінон розповів, як задумав згубити його Одиссей, бо Сінон був родич того Паламеда, якого так ненавидів цар Ітаки. Тому, коли греки вирішили припинити облогу, Одиссей умовив Калхаса оповістити, що ніби боги за щасливе повернення на батьківщину вимагають людської жертви. Довго удавав Калхас, що вагається, на кого вказати як на жертву богам, і, нарешті, вказав на Сінона. Зв'язали греки Сінона і повели до жертovníка. Але Сінон розірвав мотузки і врятувався від неминучої смерті втечею. Довго переховувався в густих заростях очерету Сінон, вичікуючи відплиття греків на батьківщину. Коли ж вони відплили, вийшов він із свого сховища і добровільно віддався в руки пастухів. Повірили троянці хитрому грекові. Пріам звелів звільнити його і запитав, що значить цей дерев'яний кінь, залишений греками у таборі. Тільки цього запитання й чекав Сінон. Прикликавши богів за свідків того, що говорить він правду, Сінон сказав, що коня залишили греки для того, щоб уласкавити грізну Афіну Палладу, розгнівану викраденням палладія з Трої. Кінь цей, за словами Сінона, буде могутнім захистом Трої, якщо троянці ввезуть його в місто. Повірили і в цьому троянці Сінонові. Спритно зіграв він ту роль, яку доручив йому Одиссей.

Ще ж дужче переконало троянців у тому, що Сінон говорив правду, велике чудо, послане Афіною Палладою. На морі з'явилися два дивовижні змії. Швидкопливли вони до берега, звиваючись незчисленими кільцями свого тіла на хвилях моря. Високо здіймалися червоні, як кров, гребені на їх головах. Очі їх блискали полум'ям. Виповзли змії на берег коло того місця, де Лаокоон приносив жертву богу моря Посейдонові. З жаху розбіглися усі троянці, а змії кинулися на двох синів Лаокоона і обвили навколо них. Поспішив на допомогу синам Лаокоон, але й його обвили змії. Своїми гострими зубами терзали вони тіла Лаокоона і його двох синів. Силкується зірвати з себе зміїв нещасний і визволити від них дітей своїх, та марно. Отрута проходить все глибше в тіло. Члени зводять корчами. Страждання Лаокоона і синів його жахливі. Голосно скрикнув Лаокоон, чуючи наближення смерті. Так загинув Лаокоон, бачачи жахливу смерть своїх ні в чому не винних синів, загинув тому, що хотів, всупереч волі богів, врятувати

рідну землю. А змії, зробивши своє жахливе діло, поповзли геть і зникли під щитом статуї Афіни Паллади.

Загибель Лаокоона ще дужче переконала троянців, що вони повинні ввезти дерев'яного коня в місто. Розібрали вони частину міського муру, бо величезного коня не можна було провезти через браму, і з тріумфом, співами й музикою потягли коня канатами у місто. Чотири рази зупинявся, вдаряючись об мур, кінь, коли тягли його через пролом, і грізно гриміла в ньому від поштовхів зброя греків, але не чули цього троянці. Нарешті, притягли вони коня в акрополь. Віща Кассандра вжахнулася, побачивши в акрополі коня. Вона віщувала загибель Трої, але сміхом відповідали їй троянці — адже її провіщенням ніколи не вірили.

У глибокій мовчанці сиділи в коні герої, пильно прислухаючись до кожного звуку, який доносився ззовні. Чули вони, як кликала їх, називаючи на ймення, пишнокудра Єлена, наслідуючи голос їх дружин. Насилу вдержав одного з героїв Одісей, затиснувши йому рота, щоб він не відповів. Чули герої тріумфування троянців і шум веселих бенкетів, що справлялися по всій Трої з нагоди закінчення облоги. Нарешті, настала ніч. Усе замовкло. Троя поринула в глибокий сон. Біля дерев'яного коня почувся голос Сінона, — він дав знати героям, що тепер можуть вони вийти.

Сінон встиг уже розпалити й велике вогнище біля брами Трої. Це був знак грекам, які заховались за Тенедосом, щоб швидше спішили вони до Трої. Обережно, намагаючись не робити шуму зброєю, повиходили з коня герої; першими вийшли Одісей з Епеєм. Розсипались по заснулих вулицях Трої герої. Запалали будинки, кривавою загравою освітлюючи гинучу Трою. На допомогу героям з'явилися й інші греки. Через пролом вдерлись вони в Трою. Почалася жахлива битва. Троянці захищалися, хто чим міг. Вони кидали в греків горілі колоди, столи, начиння, билися рожнами, на яких щойно смажили м'ясо для бенкету. Нікого не щадили греки. Із зойками бігали по вулицях Трої жінки й діти. Нарешті, підступили греки до палацу Пріама, захищеного муром з баштами. З мужністю відчаю захищалися троянці. Вони перекинули на греків цілу башту. З ще більшою запеклістю пішли на штурм греки. Вибив сокирою браму палацу син Ахілла Неоптолем і перший вдерся в нього. За ним вдерлися до палацу й інші герої та воїни. Сповнився палац Пріама зойками жінок і дітей. Біля вівтарів богів зібрались дочки й невістки Пріама, вони думали знайти тут захист. Пріам, озброївшись, хотів оборонити їх або загинути в бою, але благала Гекаба старого царя шукати захисту біля вівтаря. Хіба міг він, немічний старець, боротися з могутніми героями!

Раптом вдерся Неоптолем; він переслідував смертельно пораненого сина Пріама, Політа. Ударом списа звалив Неоптолем Політа на землю до ніг батька. Кинув списа в Неоптолема Пріам, але він, як слабка тростинка, відскочив від панцира сина Ахілла. Схопив у гніві Неоптолем Пріама за сиве волосся і встромив йому в груди свій гострий меч. Загинув Пріам у тому палаці, де жив

стільки років, правлячи великою Троєю. Не врятувався ніхто з синів Пріама. Навіть онук його, син Ректора — Астіанакс, був убитий: його скинули з високих мурів Трої, вирвавши з рук нещасної Андромахи. Убив Мене-лай у палаці сплячого Деїфоба, дружиною якого після смерті Паріса стала Єлена. В гніві убив би і прекрасну Єлену Менелай, але стримав його Агамемнон. А богиня Афродіта знов пробудила в грудях Менелая любов до Єлени. З тріумфом повів він її до свого корабля.

Дочка Пріама, віща Кассандра, шукала порятунку в святилищі Афіни Паллади. Там знайшов її син Оїлея, Аякс. Припала Кассандра до статуї Афіни, обнявши руками зображення богині. Грубо схопив її Аякс і з такою силою рвонув від статуї, що впала священна статуя на підлогу храму й розбилась. Розгнівались на Аякса греки, розгнівалась і велика богиня. Згодом жорстоко помстилась вона за це на Аяксові.

З усіх героїв Трої врятувався тільки Еней, який виніс на руках з Трої свого старого батька Анхіза і маленького сина Асканія. Пощадили греки і троянського героя Антенора. Його пощадили греки за те, що він завжди радив троянцям віддати грекам пишнокудру Єлену і викрадені Парісом скарби Менелая.

Довго палала ще Троя. Клуби диму здіймалися високо до неба. Оплакували боги загибель великого міста. Далеко видно було пожежу Трої. По стовпах диму і величезній заграві вночі дізнались навколишні народи, що впала Троя, яка довго була наймогутнішим містом в Азії.

ПОВЕРНЕННЯ ГРЕКІВ НА БАТЬКІВЩИНУ

(Викладено в основному за трагедіями Евріпіда «Андромаха» і «Гекаба»)

Багату здобич захопили греки в Трої, вона винагородила їх за всі ті біди, яких зазнали вони під час десятилітньої облоги. Багато золота й срібла, багато начиння і незліченну кількість прекрасних полонянок повезли греки з собою на кораблях.

Коли кораблі греків пристали до протилежного берега Геллеспонту, явилася їм тінь великого Ахілла. Вимагав герой собі в жертву прекрасну дочку Пріама Поліксену, яка колись була призначена йому в дружини. Агамемнон не хотів віддавати Поліксену. Благала його й Кассандра помилувати сестру. Але Одиссей наполягав на цій жертві, нагадуючи, які великі послуги зробив Ахілл грекам за час облоги Трої. І сама Поліксена готова була йти під жертвний ніж. Знала вона, що це буде їй визволенням з тяжкого рабства на чужині. Спокійно пішла Поліксена до вівтаря, біля якого чекав її з жертвним ножем Неоптолем. Не дала вона доторкнутися до себе юнакові, який мав вести її на смерть. Не хотіла Поліксена як рабиня зійти в царство Аїда. Сама підійшла до вівтаря, сама

оголила собі груди. З зітханням скорботи встромив меч у груди Поліксені Неоптолем, і гаряча кров зачервонила жертovníк, споруджений на честь Ахілла.

Після того, як було принесено в жертву Поліксену, греки рушили в далеку путь на батьківщину. Багато бід довелося їм зазнати під час цієї подорожі. Багато героїв загинуло, не побачивши вітчизни.

Ще під час руйнування Трої розгнівана Афіна Паллада викликала великий розбрат між греками і синами Атрея. Менелай хотів негайно відпливти в Грецію, а Агамемнон вимагав, щоб лишалися в Троаді греки доти, аж поки не вмилоствлять жертвами Афину Палладу. Не відав Агамемнон, що нічим не зможе він зм'якшити гніву богині. Цілий день точилася суперечка між братами. Наступного ранку частина грецьких кораблів, захопивши свою частину багатой здобичі, покинула Троаду. Відпливли Нестор, Діомед, Неоптолем, Ідомей і Філоктет. Трохи пізніше відплив і Менелай; він наздогнав Нестора й Діомеда на острові Лесбосі. Одиссей також покинув був Троаду, але на Тенедосі посварився він із своїми супутниками й повернувся назад до Агамемнона в Троаду.

З Лесбосу герої, що там зібралися, відпливли до острова Евбеї. На Евбеї біля мису Гефеста принесли вони жертву Посейдонові і попливли далі. За чотири дні Діомед прибув в Аргос, а Нестор у Пілос. Щасливо повернулись на батьківщину також Ідомей, Філоктет та Неоптолем.

Але Менелаєві довелося перенести багато знегод. Біля мису Сунія, східного кінця Аттики, бог Аполлон уразив своєю стрілою керманіча Менелаєвого корабля Фронтіса. Менелай пристав до берега, справив пишні похоронні обряди на честь Фронтіса і тільки після цього рушив далі. Коли кораблі його огинали небезпечний мис Малею, південно-західний кінець Лаконії, Зевс наслав велику бурю. Заходили по морю величезні, неначе гори, хвилі. Частину Менелаєвих кораблів бурею занесло на Крит, де вони й розбилися об скелі; тільки з великим зусиллям врятувались греки, що були на них. А решта кораблів, на яких був і Менелай, довго носилася по морю і допливла, нарешті, до берегів Єгипту. Сім довгих років блукав серед чужоземних народів Менелай. Був він і в сидонян, і в ефіопів, і в багатьох інших народів. Побував він на Кіпрі, в Фінікії і далекій Лівії, народи якої славились своїми незчисленими стадами. Багато коштовних дарунків дістав Менелай, величезні зібрав він багатства. В Єгипті дружина Фоона Палідамна подарувала прекрасній Єлені чудесні ліки, зготовані із соку чарівної рослини. Той, хто вживав з вином Ці ліки, забував найтяжче горе. Нарешті, повертаючись з Єгипту, Менелай пристав до острова Фаросу. На цьому острові двадцять днів чекав Менелай попутного вітру. Острів був безлюдний, запаси кінчалися. Всім загрожувала голодна смерть. Врятувала Менелая і його супутників богиня Ідофея, дочка морського бога Протея. Явившись Менелаєві, навчила вона його захопити Протея і змусити його відкрити волю богів. Рановранці, як тільки злинула богиня зорі Бос на небо, Менелай з трьома дужими й мужніми супутниками пішов на берег моря. Там чекала їх Ідофея з чотирма

шкурами тюленів. Надягла ці шкури Ідофея на Менелая та його супутників, а щоб не мучив їх сморід від шкур, промастила їм ніс амброзією. Не рухаючись, лежали Менелай та його супутники на морському березі. Нарешті, вплив з табуном тюленів Протей. Перелічив він тюленів, скокійно ліг на піску і заснув. З криком кинувся Менелай із супутниками на Протея. Почалась уперта боротьба. Протей обертався на лева, змію, пантеру, вепра, воду й дерево, але міцно держали його Менелай із супутниками. Нарешті, змирився старець, прибрав попереднього свого образу і запитав Менелая, що бажає він дізнатися від нього. Менелай спитав у морського старця, хто з богів прогнівався на нього і не посилає йому попутного вітру. Звелів Протей Менелаєві повернутись до Єгипту і принести там у жертву богам Гекатомбу, аж тоді змилюються над ним боги і дадуть йому щасливий поворот на батьківщину. Провістив він Менелая і те, що чекає кожного з героїв під час їх подорожі з-під Трої. Виконав веління Протея Менелай. Повернувся він до Єгипту й приніс богам жертви, боги послали йому попутний вітер, і благополучно повернувся він у рідну Спарту, де потім довго жив щасливо. А після смерті Менелай і дружина його перенесені були на острови блаженних, де й живуть вічно, не знаючи смутку.

Багато бід довелося зазнати на шляху до батьківщини і цареві Агамемнону. Щасливо вдалося йому і його супутникам досягти берегів Евбеї. Тут, біля самого Герейського мису, знялася велика буря; її послала богиня Афіна, яка гнівалася на греків. Особливо ж гнівалася вона на Аякса, сина Оїлея. Багато кораблів загинуло, розбившись об скелі. Розбився і корабель Аякса. Загинув би він у морських хвилях, коли б не зглянувся на нього великий землетрясець, бог моря Посейдон. Він звелів хвилям викинути Аякса на Герейську скелю. Врятувався Аякс. Але тут згубив він сам себе своєю пихою. З безумною гордістю вигукнув він, що врятувався сам, без допомоги богів, навіть проти їхньої волі. Почув бог Посейдон зухвалі слова того, кого врятував він сам. У страшному гніві махнув він своїм тризубом і вдарив ним об скелю, на якій стояв Аякс. Надвоє розкололась скеля. Половина її із страшним гуркотом звалилась у море і потягла за собою Аякса. Так загинув він у безодні, з якої щойно врятував його Посейдон. А кораблі Агамемнона насилу уникли бурі і прибули, нарешті, до рідних берегів. Але не на радість повернувся Агамемнон у свої багаті на золото Мікени. Там чекала його смерть від руки його невірної дружини Клітемнестри.

За матеріалами: Микола Кун. Легенди і міфи Стародавньої Греції. 4-е видання. Художник Віктор Баріба. Тернопіль, АИ "Тарнекс", за участю МП "Мальви", 1993 р., стор. 218 - 319.